

PANNON LAKÓK

Kulturális folyóirat

1997

2.

MÁRCIUS
ÁPRILIS

PANNON LŐKÖB

Kulturális folyóirat

2. évfolyam, 2. szám.

1997. MÁRCIUS-ÁPRILIS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Vajda László (elnök), Tagok: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg), Magyar Lajos (Lenti), dr. Molnár András (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz)

SZERKESZTŐSÉG:

PÉK PÁL

főszerkesztő

CZUPI GYULA
LACKNER LÁSZLÓ
TAR FERENC
szerkesztők

MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Lendva), Borbás György (Zalaegerszeg), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

TÁNCZOS KATALIN
szerkesztőségi titkár

Folyóiratunkat Nagy Előd grafikáival illusztráltuk.

A borító belső oldalain és a műmellékleten Pezzetta Umberto fotói láthatók.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,

Lenti, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta, minden páros hónapban.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Felelős kiadó: Orsós Jakab elnök

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft. Az egyes számok ára 95,-Ft

Címlepterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa

Technikai támogatás: Kanizsa és vidéke Extra szerkesztősége

Nyomdai munkák

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Tornai József: Ahonnan már nem lehet visszabukni, Növény-távíró (versek)	3
Hules Béla: Énekek éneke, Szöveg (versek)	4
Lászlóffy Csaba: Órangyalok (elbeszélés)	6
Kemsei István: Más évezred (vers)	15
Wéber Antal: A Vértes vadonától a váli erdőig	16
Nyírfalvi Károly: Kis formák (versek)	16
Tari István Zsírszobrászként (vers)	18
Fábián László: Sóhajszonáta	20
Bíró József: Esély (verspróza)	23
Ébert Tibor: Intermezzo (verspróza)	23
Somos Béla: Augusztusi vasárnap Pannóniában, Játsszogat a csönddel (versek)	24
Dienes Ottó: Szonett-ciklus	
Makay Ida: Velem marad, Mint a gránit, Sötét sugárral (versek)	25
Sarusi Mihály: Pünbaba (útijegyzet)	26

A KÖLTÉSZET NAPJÁN

Zalai költők versei: Fa Ede, Gaál Károly, Gyurik Irén, Karay Lajos, Pető Zsolt és Szoliva János írása	30
Lenhardtné Bertalan Emma: Ezerkilencszáznegyvenöt, nagypéntek (Részlet egy önéletrajzi regényből)	32
Szeles József: Önéletrajzi töredék (verspróza)	38

MŰMELLÉKLET

Pezzetta Umberto felvételei

TESTVÉRMŰZSÁK

Fejtő Ferencsel beszélget Szántó Endre	39
Látogatóban Nagy Előd festőművésznél (Pósa Zoltán)	44
Arany Horváth Zsuzsa: Egerszegi színházi esték	48
Tímár Évánál (Nászta Katalin)	52
Gábor Jenő: Műkedvelő énekari és zenekari élet Nagykanizsán	55
Forrai Eszter párizsi levele	59

HONISMERET, TÁJISMERET

Kovács Sándor Iván: A Reiching-Fodor-Hirschmann ásatás 1942-ben	60
Jagasics Béla: Az ifjúság életlehetőségei	68

DOKUMENTUM

Berentés Tamás naplója - ó. rész	75
--	----

SZEMLE

Hules Béla: Egér-pillanat (Ács József)	79
Takács László: Még élsz fényeskedsz (Baán Tibor)	81
Rákos Sándor: Senki úr Semmibe indul (Büky László)	82
Papp Simon: Életem (Németh József)	84
Halász Gyula: Jazz Kanizsán (Simon Géza Gábor)	84

Tornai József
**AHONNAN MÁR NEM LEHET
VISSZABUKNI**

Kert, fű-borzas hegyoldal,
fölötte korai hold,
tücskök rántanak le
olyan tömör kék-zenébe, hogy
megáll a szívem, nem
rezdül az idő orrszarvúja
vagy éppen: követhetetlen
villanással robog tovább
velem a kertből, oda,
ahonnan már
nem lehet visszabukni.

Tornai József
NÖVÉNY-TÁVÍRÓ

A kövezetre érő ficus pandurata-
levél ütemes kopogása a szélben:
ti-ti-tá-tá- ti-ti-ti-tá-tá - végtelen
sorban morzejelek a hitetlen délutánban.
De mit mond a sok ismeretlen
szó ezen az örökre elfelejtett
nyelven? Szél, hódfarok-forma levél,
kemény kő milyen üzenetét
kapom el végre a gáz- és por-uszály
mögé rejtett arcú mindenségből?

Hules Béla
ÉNEKEK ÉNEKE

Nem visz hang innen sehova.
Csak istennel beszélhetsz aki nincs, tulajdonképpen csodaszép.
A KIÁLTÁS az azért fontos!
Hiheted, hogy angyalszárnyakon röpködnek csodálkozva néznek egymás-
ra, úgy is képzelheted hogy megcsókolják egymást mint a barátok.
Hiheted, hogy egyedül kiáltasz.
Távoli csoportok álldogálnak vagy sétálgatnak mint a fennsíkon ahol
padok és bokorcsoportok voltak és komikus táblák,
a fennsíkon ahova értetek azok a nyárian öltözött elképesztő mére-
tű kirándulók óriási babakocsiikkal.
Világos volt persze, hogy érzéki csalódásról van szó,
és fent a férfi akit megkérdeztetek, mosojogva magyarázta a drótké-
rítést a betonlapokat meg a kampókat.
Akkor már nagyon fújt a szél, de a magyarázat alapján néhány lépés-
nyire megtaláltátok a buszmegállót.

szöveg

fáj a vállam ez nem verstéma több mint fél éve kínlódom vele már a kabátba is alig tudok balkézzel belebújni apám is így volt egy időben anyám segített neki aztán meggyógyították és nem is újult ki az utolsó években már csak csoszogott a lakásban de ez sokkal később volt amikor az árpád sínautó megjelent képes volt minden nap elyalogolni a sorompóhoz az volt a rögeszmém illetve talán csak már a halála után kezdtem morfondírozni hogy tudott volna egy kicsit frissebben is járni amikor kijött a kórházból de azt mondták nem volt semmi komjabb baja máskor is kezelték a gyomrával azután jött ez a csoszogás azt hiszem nem is akarta összeszedni magát anyám sem mivel nem jelezte hogy terhére volna- pedig amióta az eszemet tudom mindig csak unszolásra volt hajlandó hogy leüljön apámmal kártyázni akkoriban még zalabérben a lázár bácsival kártyáztunk időnként valami kockás noteszlapra írtak római számokat és én mindig megbántódtam amikor lázár bácsi a maga szigorú hangján azt mondta béla pedig rájöttem végül hogy ez a kártyához tartozik

Lászlóffy Csaba

ŐRANGYALOK

(Egy sérülés története)

Bámultunk egymásra. Csak úgy. Olykor óvatosan, mint aki fél, hogy elkaphatja a náthát. „Téged az ég küldött.” A megjegyzést hűvösen udvariasnak szántam, de közben nem tudtam levenni szememet a rozszant karosszékből elterülő, hosszú combokról.

„Igen, onnan jöttem - mutatott a magasba. - Vagy talán még fentebbről.”

Gúnyos, odaadó tekintet. A kedvesedé, aki nyomon követi minden lépésedet.

Apám figyelmeztetését hallom, a föld mélyéről. Tompán. Mint mikor a tornyok imbolyogni látszanak, s a harangokat mintha betemették volna, döngve szólnak, akárha fából lennének... Mennyi fölös illúzióval és mennyi csalódással ment el az öreg.

Bigottá tett nép.

Akik utolsó útjára - az nem volt szemfényvesztés - elkísérték, egymáshoz préselődtek, s mintha mindeniküknek vattával tömték volna be a fülét, dermedten vártak valamire. Egy kis, szakállas diák mindenképp beszédet akart mondani a sír fokán, de aztán úgy látszik, megszedült, társai támogatva elvezették; okádni kezdett. A megbarnult hóból körülötte édeskés pezsgőszag áradt.

Címeres kripták cseréltek gazdát, faragott, régi sírkövek tűntek el egyik napról a másikra. Amíg tart ez a fagy, jegyezte meg lefele jövet egy sima kontyú hölgy, addig legalább nem hányják ki a földből a drágáink csontjait. Csak ki ne haljon a család, karolt belé kopaszodó, szikár kísérője.

Szappanos, fénylő hajnalra ébredtem. Vagy mégse lett volna ébredés? A történelmi pillanatra akartam gondolni, a bűntudatra apám iránt, akit nem tudok föltámasztani - de szétkapcsoltak, még mielőtt átmelegedhettem volna hitétől, hogy a *kiválasztottak* törődése tartja ébren az emberek öntudatát. A kollektív tudat folytonossága helyett sorjázva, álomszerű képek jöttek. Előbb hamuszínű harmat, vastag, csepegő köd, egzotikusan lapos tetejű házak, vályogkémények felett. Lassan süllyedni kezdtem a *kollektív tudattalanba*.

Persze, nem teljes tudatlansággal: olvastam már valahol az ősképet előhívó különös erőkről és tendenciákról, melyek nemcsak a saját génjeim emlékeit, de a távolabbi múltba elkalandozottakat is képesek megjeleníteni. Ezen az elém tűnő természetlen vidéken talán felfeslik az idő sűrű pókhálója alól valami abból a lehetséges ősképből, amelynek képzel-

gések sodorta vagy mély álomból kimentett töredékeit érzéki csalódásoknak, zavaros illúzióknak szoktuk tekinteni.

Utálatos érzés fog el. Vízmosta dudorodások állnak ki az összehordott homokból. Az egész olyan, mint egy hómező, még mielőtt az utolsó piszkos maradványok latyakká olvadtak volna. Meg szeretném itatni apámat: a láztól verejtékes, kórházi rabruhás kis öreget, de hogy lehet vízhez jutni itt? Körülnézek: nyugat felől kéklő hegycsoport, mély hasadékok szakítják meg: az ég felhőtlen tiszta, a legmagasabb csúcsokat fásliként fedő, kis gőzgomolyagok. Mély kútba kell lepillantani (valami ezt mondhatja velem), vagy még mélyebbre leásnom? Itt nagyon ritkán esik eső, a víz bizonyára nem innen ered, hanem több mérföldnyi távolságról szivárog át a föld alatt (a Cordillerákból), s útközben fölszívja a sót. Ezt kellene valahogy megértenem apámmal, aki a vaságyba kapaszkodva erőlködik, hogy hangja érthető legyen:

„Te ezt még nem érted, fiam...”

Mindenki dicsérte remek memóriáját. (Az menyémmel vajon hogy állunk?) Nyomorult pánik vesz erőt rajtam: nem emlékszem rá, hogy fiatal korában járt volna Chilében vagy Peruban! Akkor pedig hogyan kerülnek szemem elé a Cordillerák?... Az élet elbűvölő, ha a bezárt ajtó védelme mögött a tárgyak nem hagynának foltot az agyon, s korlátozó politikai rendszerek nem zabálnák fel körülöttünk az időt. Pillám szibbadt, mégis nyugtalanság fog el. Lázadozni szeretnék a mesterséges beavatkozás ellen. Jóllehet a világjáró Darwin azon lelkendezik, hogy az öszvér mindig meglepetéssel szolgál. A *madrina* (nagy néni) igen fontos „személy”: egy jóra való öreg kanca, csengettyűvel a nyakában: ahová megy, a többi öszvér mint jó gyerek követi. Egy korcsnak nagyobb emlékezőképessége, szívóssága, társas ösztöne van és hosszabb élete, mint szülei közül bármelyiknek, ez arra látszik mutatni, hogy a mesterséges beavatkozás fölülülhatja a természetet.

Apámnak vajon melyik felmenő rokona élte meg ezt? (Máris magába szív az újabb álom.) Szárnyatlan, puha, hüvelykhosszúságú bogarak mászkálnak testemen. Nagy fekete poloskák. Szívás előtt egészen laposak (mint azon egzotikus táj házai), de aztán a vértől felduzzadnak és gigömbölyödnek. Ilyenkor könnyebb őket agyoncsapni. A rovar kidugja szívóját, s ostyaalakú teste percek alatt gömb lesz.

Kitapintom apám sápadt arcát: száraz tézta-massza, iszamos üreg. Óvnám vérét az élősködőktől,

ő azonban mintha nem is látná a fizikai veszélyt, paposan agitál: „Tartós művet hagyni hátra - lihegi. - Ha nem is tökéleteset” - teszi hozzá vigasztalón.

„Igen - bólintok, izzadt, véres ingnyakkal. - Most aludnod kéne...”

Fel szeretnék ordítani.

- Nyugodj meg, csak a kimerültség.

Georgina csillogó ruhában a csillár alatt. Al-momból felriadva nézek körül - és visszafelé, ho-gyan is történt vajon?

- Rosszat álmodtál?

- Ellenkezőleg - lódtóm morcosan. - Zenét hallottam...

- Akkor talán egy kis fülbe ragadt nosztalgia. -

A fölös gúnyt megértő mosolyba csomagolja.

Eszembe villan: megmenthető-e a kapcsola-tunk? Ám ő beszédre, vallomásra ösztökél:

- Szerinted csak az ágyat oszthatjuk meg, a gondolatainkat nem?

Verve vagyok. A víz csíkokban folyik alá az ab-lakon, fehéres köd terjed alattomosan odakint, az ágakhoz, az ablakfájához tapad, mint a csiganyál, s én közben vallok, magamtól is viszolyogva.

- Csak ennyi? - Georgina szemhéja aláhull, mint egy redőny. Érzem, máris túl sokat tud. - Emlé-kezz vissza a hasonlatodra a temetésen - hajol kö-zel hozzám sejtelmesen -: fehér kagyló egy kiszáradt tengerfenéken! Azt mondtad, kotyog benne az idő, mint örökéletbe zsongító özönvíz. Szegény, hiszékeny Noé!...

Nem teszi hozzá (pedig tudja), hogy apámra gondoltam akkor is. Meg arra, hogy a bárka rég el-süllyedt valahol.

- A nők nem tudnak titkot tartani - közlöm ve-le fagyos hangon, s igyekszem továbbállni.

Hátulról játékosan elakaszt. Felszisszenek.

- Gyere egyet sétálni - kapaszkodik a nyakam-ba. - Ne add a lustát megint.

Hosszú lábú csaj, mindig rossz alvó volt.

Mutatom a harapást a lábszáramon: - A park tele van kóbor kutyákkal.

- Veszettek?

- Kipróbálhatod őket te is.

Az az igazság, hogy engem valójában már semmi sem érdekel. A temetés óta. Vagy amióta megtaláltam apán jegyzeteit(?)

Vad iszonyattal töltött el a tehetetlensége. Az a szenilitásnál is kirekesztőbb, szinte hivalkodó véde-lenség, melyet magamban - gondolom, nem én egyedül - megalkuvásnak neveztem. Bosszantott a tudat, hogy hiába is próbálnám meg elültetni az öre-gem kies, romantikára hajlamos lelkében az ellensé-ges érzületet.

„Apa az én fülesbaglyom - kotyogott a hátam megett a kedvencnek titulált kisebbik gyermek. - Amíg én élek, ilyesmi nem történhet meg, hogy apus rosszat mondjon valakiről, vagy rákiáltson a buta emberekre” - zárta le a vitát fanatikusan hűgocskám.

Egy szakadék megint, amelyen biztonsággal nem kelhet át csupán a képzelet. Annál is inkább indokolt lehet ez most, mivel apánk már túljutott az örökkévalóságba, s így a valóság, mint egy kifordított zokni, nem tartogat számunkra semmi borzalmat.

Látom - a körülkerített sírok és a terebélyes fák között - az összezsúfolódott, rajongó sokaságot, hal-lom a demagóg szólamokat: „A tiszta, világosságot áhító lelken végre törvényszerűen beteljesedett a sors!...” Temetésed is megalázó volt. Rádadás csaló-dásainkra. Természetes halál után (és előtt) termé-szetellenes magyarázkodások, mímelés. Árván ma-radt kislányod mutatoujjával megcélozta az éppen fejünk fölött köröző katonai helikoptert, - ezúttal el-szántan, kihívó indulattal, cseppet sem játékosan. Az ünnepélyes ceremónia után a nagykabátzsebekből előkerült a pálinkás üveg. Sok volt a vidéki atyafi s tanítvány. A forró torkokból (ha nem is pont így tör-tént) hallod az egyre misztikusabban szálló énekszót, úgye?? Hiszel-e még az ilyen fellángolásban?...

Utolsó („meghívásos”) vacsorádon rettentő ta-nulságot vártunk; de még egy szárazvillám is elkerül-te azon a befülledt délutánon a lugast.

Mután a vendégek elmentek, a kerti kerek Masztalnál húgommal huszonegyeztetek. (Lehet, hogy ez sem igaz. Nem ott, vagy nem akkor történt.) Lányod résnyire összehúzta szemét, s fojtot-tan rád szólt, hogy: „Ne csalj.” (Most már tudom, ez is *bennem* történik, akár egy fárasztó utazás.) Valami hiányzott belőled, apám: igaz, valamiből több volt. Jóságod zavarával csak fokoztad csemetéd kínjait akkor is. „Nekem csaltál - suttozta -, nem ellenem.”

Kicsike hiányzott, hogy elbőgje magát.

Megindultál, mint hulló, rozsdabarna faleve-lek. Hunyorogva, kábán néztem utánad. Karodon a csíkos szatyorral a boltíves kapualjban úgy távolod-tál, mint akinek csak percei vannak hátra. Legfeljebb órák. Hirtelen elhatározással rohanni kezdtem utá-nad, a kapuig; fel is priccoltam magam - pocsolya állta el utamat -, de nem láttalak sehól: csak a közö-nyös fényzőn. Alltam megvakítva.

Anyám a haláloz órájában, mikor hazahozta, szóltanul remegett. Az ember feladja önmagát - kivé-ve a normálisan örülteket!

Hihetetlen, hogy mindezt én írom, s a közös Emlékekből válogatok - ha más-más

összefüggésbe hozva is őket. Mint mikor valaki szét-szórta alsóneműk közt fekszik, s dermedt hátgerinccel tér magához.

A hőmérő, rendszerint meghibásodva, mínusz (-) fokot mutat.

A mellém somfordáló nő magyarázatok után kutat. Mikor be akarja beszélni nekem, hogy kimerült vagyok, számomra ez figyelmeztetés. Ha nem is feyegető gyanú immár.

Minden fantasztikusan képszerű előttem.

Mégis azt kiabálom: „J'en ai plein le dos!” (Torkig vagyok mindennel!)

Vékony testét, amint fejét hátraveti, kacagás rázza.

„Ez az. Nem cserélnék el soha egy unalmas vagy finomságot színlelő, alattomos karakterű valakivel!”

Még tapsol is hozzá. Most, amikor világossá vált előttem, hogy ráuntam a szerelem bálványára. Fanyar ízű pásztorórák tanulsága, hogy a gyöngéd-ség szenvedélyes hisztériába csap át. Bennem is.

Ő sürgette a találkozást.

Most itt ül, s anélkül, hogy valami lényegeset kívánna mondani csak enyeleg; vagy csapongó lényemről áradozik, már nem is gúnyolódva. Pedig konspiratív hangulat, feszültség nélkül együttlétünk - ez az egész - valahogy nem igazi. Mintha csak azt mondaná, hogy „Nyitás Európa felé.” S nyomaték-képpen kezében kattann az arany cigarettatárca.

Európa?! Persze néhány háztömbbel továbbesik.

Alakók úgy ültek, mint egy hajó fedélzetén. Messziről jött minden: rémhír és remény. Peru az anarchia állapotában volt. A látóhatáron való megjelenésünk egy kis félreértésre adott okot.

Minden párt adót követelt; az emberek azt hitték, a végítélet napja közeledik.

A sőt, tájékoztatott egy minden hájjal megkent francia kereskedő, többnyire trágyázásra meg salétromsav-gyártáshoz használják változékony természete miatt puszkaporgyártásra nem alkalmas.

...Az első igazi sivatag, amelyen végigkocogtam, nem tett rám különösebb hatást. Egyetlen növényi terméket láttam a fáradt paták alatt, egy parányi sárga zuzmót, mely az elhullott öszvérek csontjából nőtt elő.

A sziklafal tövében is minden kopár; a szakadékok teli vannak törmelékkel, s a hegyoldalakat finom fehér homokréteg fedi. Aznap reggel, midőn a tizennégy mérföldnyi távolságra fekvő salétrom-telepekre indultunk, s a meredek parti hegyeket egy zegzugos homokos ösvényen megmászva megpillantot-

tuk a Guantajaya és St. Rose melletti bányákat, a kis falu határában izgatottan föl-alá szaladgáló emberek fogadtak. *Röviddel azelőtt kapták a hírt, hogy három ismeretlen feltört két templomot s minden ezüst kincset, ikont ellopott.* A felzúdult tömeg azután sem csillapodott le, hogy a rablókat a kincsekkel együtt kézre kerítették. A dühöngő csöcselék azt kiabálta, hogy eretnekek becstelenítették meg a mindenható istent, s már arra készült, hogy *minden más hitet vallót, más nyelvt megkínózzanak, amikor...*

Hát mégiscsak apám kéziratai között találok mindazzal, amit tévesen a tudatalattimnak tulajdonítottam. Ha nem is hallucináció, a kétségek megmaradnak. A hazugság is marad, amennyiben nem hangzik el mai fogalmakkal - csak a jelképes nyelven - a létező. Türelmetlenül kutatok. „Adni kell időt a gyásznak - mondja anyám: magányom azonban még nagyon nagy távolságra van a szabad lélegzéstől, a lehetséges feloldozástól.

Addig, valahányszor beleolvasok ezekben az óvatosan fogalmazott helyzetjelentésekbe, nem a zsigereimet hasogatja, a gének útján közelít a lélekszorító fájdalom.

Még hogy öszvércsontok a perui sivatagban! Az aláhúzott mondatok még világosabbá tesznek némely párhuzamot. Akárcsak a végső pusztítás képét sugalló dokumentum-részlet, amely az Új-Spanyolország meghódításának hiteles története címet viseli.

Ezt követően engedélyt kértek Huicilopocstli ünnepének megtartására. És a spanyolok is meg akarták nézni, milyen az ünnep, meg akarták csodálni és meg akarták látni, hogyan ünnepelnek.

Azután parancsot adott Moktezuma: menjenek néhányan a vezér házába, vigyék el a kérelmet. És amikor az engedély megjött a bezárt Moktezumához, már örölték is a csikalote-magot, a templom udvarán csinálták az asszonyok, akik egész évben böjtöltek.

Eljöttek a spanyolok, sokan gyűltek össze harci fegyverzetben. Fel voltak szerelve, fegyveresen. Közibük mentek, hozzájuk léptek, körbeállták őket, megnézegették egyenként az őrlő asszonyokat, az arcukba néztek. És miután megnézték őket, a Királyi Házba vonultak, mint később megtudták, már akkor az volt a szándékuk, hogy legyilkolják az onnan kijövő férfiakat.

...Aközben, mikor az ünnepet élvezték, mikor folyt a tánc, az ének, már egymást követték az énekek, mik úgy zengtek, mint a hullámverés, pontosan akkor határozták el a spanyolok, hogy leölik az embereket... Elzárták a kijáratot, az átjárókat, a bejáró-

kat: a Sas Kapuját a kispalotában; a Nád-hegye, a Tükrös Kígyó kapuját. És azután, hogy lezárták, mindent őrizet alá vettek: már senki nem mehetett ki.

Így elrendezve a dolgokat, azonnal a Szent Udvarra léptek, hogy leöljék az embereket. Gyalogosan jönnek, fapajzsot, néhányan fémpajzsot és kardjukat hozzák. Azonnal közrefogják a táncolókat, az üstdobosok felé rontanak, egy vágást mértek arra, aki játszott, mindkét karját levágták. Aztán lefejezték: messze gurult levágott feje.

Egyszerre vagdalkoznak mind, lándzsával leszúriák és felhasítják, kardjukkal sebet ütnek az embereken. Némelyeket hátulról támadták meg: azok nyomban a földre rogytak, széteső belekkel. Másoknak széthasították a fejét, felszabdalták a fejét, egészen szétdarabolták a fejét.

De másoknak a vállára vágtak: testük széthasítva, sebek tátongtak rajtuk. És olyanok is voltak, akik hiába futottak: beleiket vonszolták, míg bele nem gabalyodtak. Menedéket keresvén azt sem tudták, hova fussanak... A harcosoknak vére úgy patakzott, mint a víz; mint a megrekedt pocsolya bőre, terjengett a vér és a földön vonszolt belek szaga."

2

Lelépett a vonatról, és a szénporos fűben, az itt-ott már letaposott, sűrű gazban megindult felém. Egyedül vártam rá. Kissé idétlen, vastag szalagos kalap, világos színű koverkó kabát volt rajta. Ilyen merevnek és feszélyezettnek még sohasem láttam apámat. Ráadásul ügyetlenül magához húzott, és rám nehezült, mint egy üres fogásra, úgyhogy maradék gyöngédségem is elszállt.

Szótlanul haladt mellettem, csak akkor riadt fel, amikor a peronon a hulladékban kotorászó utcaseprők egy rühes macskát kezdtek hajkurászni, s az űzött állat vinnyogva bemenekült a mozdonyfűstbe.

„Nekem igazán megmutathatod...Ugye, te is írogatsz?” Georgina már évekkal ezelőtt rám kérdezett.

„Nem hülyültem meg, mint az öregem.”

Undorítóan találtam magam az olcsó szellemeskedés után, de leggyanútlanabb kapcsolatunk idején már hűtlenségnek éreztem idegen kézbe adni apám irományait, vagy akár csak fecsegni róluk.

Ilyesmi járt eszemben, miközben apámmal, az állomás téren átvágván hazafelé tartottunk, no meg az, hogy a Georgina léptei alatt a parkett sose nyikorog. Az erdőben mintha mindig fenyőtűkön járna. Megejtően magabiztos és vakmerő, akár egy indián lány, csak akkor szokott megrémülni, hogyha elveszik a villanyt. Olyankor két kézzel kapaszkodik belém, körmét a bőrömbé mélyesztve.

Otthon anyám sem bátorkodott egyebet kérdezni hítestársától, mint azt, hogy a szálloda milyen volt?

„Krákogtak a csövek a falban” - próbált kedélyeskedni az öregem, noha lerítt róla, hogy nincs mókás kedvében.

„Miért olyan feszesek a heréid?” - súgta a fülembe azelőtt való este Georgina. Eltoltam magamtól a vászonrolón átszivárgó fényben kutató ujjakat, s miközben duruzsoló hangja - Te reszketsz! - meztelen ágyékomat csiklandozta, nőtt bennem a gyanakvás szeretőmmel szemben, aki nem sokkal korábban határozottan jelentette ki, hogy apámnak kár volt a fővárosba utazni.

Hogyan is kezdődött az egész?... Elszopogattunk egy üveg gint, szárazon, Georgina mellém bújít, s én hiába hunytam le a szemem alvást színlelve, addig-addig kacérkodott velem, hogy „csúnya fiú”, míg szemének különös, elszánt ragyogásában egyszer csak megindultam vele a rejtélyekkel teli ösvényen.

„Ördögi, brutális csábító vagyok, látod? - ölelő karjával szinte fojtogatott. - Mint Dr. Feral, Ferenc József császár egykori háziorvosa!”

Visszafogott mosollyal nyugtáztam diadalittaságát, mire ő részeg elszántsággal fakadt ki:

„Vidéki tyúknak néztél, mi?!” - Most a csuklómát szorongatta.

„Pedig az őrangyalom vagy” - leheltem a képébe, s közben arra gondoltam; nem az a fajta, aki sírni kezdjen.

„Igenis, az vagyok. Téged féltetek... Magunkat...”

„A te apád politikus” - böktek ki.

„Azt hiszed - mondta fojtottan -, hogy nem vettem észre máskor is az udvariasság álarca mögött a megvetést?”

„Csak azt akartam mondani, hogy tudtommal a politikusok a közrend őrei voltak mindig.” A gint bennem is dolgozott.

„Ezzel szemben a művészek...?!”

„A művészek?... Nem vagyok művész. -Vállon ragadtam, és magam felé fordítottam arcát. - A, apámra gondolsz?! - Feltápászkodtam, s mert megsejtettem kérdésében a kihívást, elhatároztam, hogy kedélyes pózt erőltetek magamra, kerülve a direkt összecsapást. - Az írók? - folytattam séta közben. - Például ilyen könyvespolcot kalapálnak össze.”

Közben képszerűen agyamba villant egy másik „kihívás”, az apám aki bukaresti útjára készen, szendvicsekkel degeszre tömött táskájával topogott előttünk az előszobában: „Egész életen át kárhóztatok, hogy nincs elég gyakorlati érzékem!... Most hát...”

Haja, ahogy a fogasról leesett sál után lehajolt, összeborzolódott, kabátgallérja félig betűröndve - úgy festett, mint egy köpcös, bártortalan Don

Quijote, aki a fővárosi kiadót készül megostromolni puszta becsületével. Mert mások kemény törtetésével durva csalásaival szemben a korrektség volt egyedüli fegyvere.

„Túl egyszerű volna a világot felrobbantani” - állapította meg halkán, rezignáltan, két nap múlva, miután tudomására hozta családjának a kellemetlen hírt, hogy benyújtott művelődéstörténeti monográfiája elveszett. Az egyetlen kijavított példány.

„Ne mondd! Ez az öreg műve? - simogatta végig Georgina a lakkozott, üres fafelületet: a könyvek egy része még felrakásra várt a szoba sarkában. - És ezt itt...hogyan is nevezik?”

„Titkos rekesz - közöltem felülve. - Persze kíváncsi vagy rá, hogy mi van benne... Szerszámok meg néhány lyukas fuszekli.

Nem, ez a párbeszéd a könyvespolc előtt azután történt, hogy apámat... Anyám már ott rostokolt, naponta órák hosszát, a sötét függönyök mögött, s ha rányitottam az ajtót, ijedten rebent félre. „Egyszerűen nem tudok egyedül élni - fogta meg könyörgő tekintettel a kezem. - Félek, hogy még valami szörnyűség történik veletek is...”

Amíg még élt apám, Georginában is több volt a szorongás; az elhallgatott igazság diszkrét tudata úgy ült ki arcára, mint a szemérem, talán még némi bájt is kölcsönzött neki a misztikusság. Benne viszont mintha több lett volna a forrongó türelmetlenség. „Egyeseknek hogyan sikerül? - Felszisszentem, térdem a vaspántos láda sarkának ütődött: még sokáig sajgott utána. - Jobb üres kézzel, de könnyű szívvel, igaz.”

Georgina a félhomályban is jól kivehette a templom tér felé fordított elszánt ábrázatomat. „A csürhe!” - mondtam fojtottan. Habár a lombok eltakarták előlem a kilátást.

„Nem érdemes kockáztatnod a...”

„A közös, szürke sorsot - fojtottam bele a szót. Hol itt a kockázat?”

Alom és ténytudás szövődésének szövedménye. Egy kis túlzás: vagy inkább öncsalás. A valót-velőt emésztő posztrealista, lineáris élveboncolás helyett egy-egy (emlékezet) kihagyás, hogy elkerüld a hazugságokat -, úgy, mintha egy mondat kellős közepén ugranál ki az induló vagy fékező vonatból. Egy percig sem hagy nyugodni, álmomban sem, amit megtehettem volna (én vagy más?!).

Az örökre elszállt illúziók; s a szünni nem akaró pihegések. Nem hallucináció: nem elektromágneses sugárzások hatásának összegeződése. A kényyszerűen megélt pillanatok (évek!) elhagyhatatlan teiről hosszán, tiltakozva, nyúlok magam mögé, mintha el akarnám hallgattatni a belülről, a lélek- és

koponyamélyről feltámadt viharokat. Ők teszik próbára idegrendszeremet.

Arra a biztos tudatra ébredek, hogy segélykiáltást hallok. Pedig csak egy öreg szív s tüdő munkája, gyötrelmes pihegés a szomszéd szobából. Halványabb, de oldottabb érzés köt anyámhoz, mint halott apámhoz, aki többnyire már mint lelkiismeret-furdalás van köztünk jelen.

Eltékozolt éveimre gondolkodok, a lehetőségekre, amiktől nem a terror, hanem a passzív viszolygás és a kényszerű baráti mulatozások fosztottak meg: s a sórét őszies, kénes levegőjét magamba szívva elfog az izgatottság.

Az idegenvezető a múzeumban a besütő fényre mutat: „Neki köszönhetjük ezt a mai találkozást!” ...A falakról elszabadul a betlehemi jászolhoz kötött tehén, a hullámmásban szerelmi kéjre csábító sellő s egy virtuóz mutatóvívával hangos modellté vált, kedves papagáj; a vörös koronázási selyemcipőben felhasított hal fickándozik, s egy cinikus orrszarvú átdöfi a Megváltó homlokát. A mozaikkockákon vértócsában topognak a látogatók.

Mielőtt megkérdezném tétova ábrázatomtól a tükörben, hogy tulajdonképpen mit akarok, új nemzedékek előretöréséről harsognak a művészeti és szexlapok, a tévé. Bár holmi ijesztgetést is olvastam valahol, hogy megkezdődött volna az öregek osztályuralma. Ha sikerül még jobban meghosszabbítani az életkort, szégyen lesz majd fiatalnak lenni. Könnyen lehetséges - próbálja fejre állítani a világ közvéleményét a morbid fantáziájú „teoretikus” -, hogy valamilyen negatív hatású ellenkozmetika fogja siettetni a sihederek érettarcúsítását, jovialis kinésűvé tételét (szellemi érettségről nem esik szó), különben nem kerülhetnek be az öregek elit osztályába...

Restelni kéne „középkorú” félszegségemet: az élveboncoláshoz persze ez nem elég.

Georgina kiosztja a szerepeket: a fiatalok pártján van az igazság s az erő!... Közben az anyám kaktuszait locsolja, s tetvészi is nagy nyugalommal. „Nagyvonalúságuk - mondja - téged, „öregebbet” is átsegíthet a bizonytalankodásokon, az elbutuláson.

Éppen ideges vagyok, fölzaklatott. A telefon megint süket, de mintha mégis volna valaki a vonal túlsó végén. A tévé képernyője kifényesedik, elborul, gyújtóbombák előtt barlangokba menekülök majd közelkép a fagyott járdán: „békés” gumibotos, sisakos rendőrök, egy ipse a nyakát nyújtogatja az összeverődött tömegben hogy beláthasson az alkalmi ringbe.

„Zsoldosok körülöttünk mindenütt - mondom Georginának. - Civil zsoldosok is.”

Színlelt ijedtséggel néz az asztal alá, a szekrény mögé; lehajol, fölvesz valamit. Ezüstösen fénylik ujjai között. (Anyámnak kórosan hull a haja.)

Én megszállottan folytatom: „A mező is ellenőrzött.”

Ő előbb rábeszélően: „Tele napsütéssel, aranyló magokkal, drágaságom!” Majd kihívóan: „Ismered-e egyáltalán a lóhere átható illatát?...”

Bár csal, hogy menjünk kirándulni, nem állok kötélnek, csak kikísérem. Azzal válik el tőlem, hogy a képzelet túltengése szakmai ártalom.

A múlt év őszére gondolok. Az ajtóban álltunk, pont mint most, mikor a húgom elsápadva szaladt föl a hírrel, hogy a kutyánkat megmérgezték. „Egyszerű kegyetlenség volna?” - kérdezte szeppenten anyánk.

Georgina egész testét megrázó hahotába tört ki váratlanul. Démoni volt.

A fényt visszaverő dolgok nem azért gyakorolnak valakire hatást, mert ott vannak, hanem funkciójuktól függetlenül érzéki benyomást is tesznek ránk azáltal, hogy mozgalmassá, érzékletesebbé, olykor ellentmondásossá változtatják a végtelenből kiszakított puszta teret. Avagy a térbe képzelt végtelent (!)

Legmagasabbrendű és feltétlen valóságként a tiszta, végtelen teret koncipiáljuk (Oswald Spengler: A Nyugat alkonya); s mint ahogyan a kultúra történelmit-jelentő egységében az égi üdvözülés kultuszát kifejező gótika nem áll ellentétben a reneszánsz szándékával, éppúgy, egy koncentrikus családkrónika esélyeit tekintve - a klasszikus (történelmi) tagolással nem tudván mit kezdeni - miért ne férhetne meg együtt az éber lét nyers szükségszerűsége a tudatalattiból fölsejlő érzéki alakzatokkal?

A nyirkos szürkületben - ha a hit nem is, a sírógörccs segít. Mert minden elveszett. Mert minden azért mégsem vész el.

Anyám belém karol: „Ki fogja megetetni a nyulakat, ha nem vagy itt?” A tűbe a cérnát még hagyján... Ugyanaz az érzés kerít hatalmába, mint Robinsont. *Ha ő is elmegy*, hűlt hely ez, ahová megtérek.

Ami az album fedele alá csukódott...

Kimerevített arcok. De hová lett a forróságtól égő bőr? A nedves haj, szakáll?

Csak az illúziót romboló szavak, s az illúziókat gyártó pótszerek.

És a magány. (Egyszer jól beszívtam, s addig értekeztem a kerti harmatról, míg egy kíváncsi némben faképnél nem hagyott, előbb azonban ocsmány-

nak nevezett. Végül a verandán ébredtem fel egy pokróccal betakarva. Kisfiúként.)

„Miért akar megszökni?!”

Szigorú hang, a szomszéd nénié; amikor valamiért haragszik, magáz. Ő vigyázott rám rövidnadrágos koromban. Akkoriban még nem volt divat vagy „életforma” a szökés.

Egerészölyv a kaszáló felett. Végnélküli várakozások. Anyám az iroda rabja. Apám többnapos terepútjai! Csak most értem meg igazán a kiszámíthatatlan (s itthon elhallgatott) kockázatot. Egyik, a hétköznapitól elütő úti beszámolójának a lapszélére ráfirkantotta: „Ekkor is követtek.” A négybe hajtott, s alaposan összegyűrt (inkább „viselt”), rossz minőségű, sárga papírról, mely beitta a tintát, ezeket olvasom:

„Brassó, buszmegálló.

A Mogyorós vendéglő előtt, bent százhuszszázharminc ember, korszó sörökkel egyensúlyozva, tolongva, lökdösődve, elszántan, elkenődve, egymás karjába, vállába, derekába kapaszkodva, a kőpárkányokat használva ülőként, asztalnak - mohón, dacosan, kimerülten, kábult, ostoba, idióta vigyorral, keserűen, kókadt szempillával, fővel a kálap, a simlisapka előtt - isszák a sört. Bent a vendéglőasztalnál étel helyett is csak sör. Egy ősz kefefrizúra, piros inges alak gyors ritmusú zenére rángatózik, vele szemben ülő társa szelíd korholással, nem vesztve el türelmét, tenyerével igyekszik megtartani a rá-ráboruló ivócimborát.

A szomszédos élelmiszerbolt ajtaján tábla: „Törvényes szabadságon vagyok.” Bent sápadtzöld paradicsompaprika-, céklakonzervek sorakoznak, s elvétele egy-egy üveges paszuly konzerv, csomagolt keksz meg mustár a fagyasztó rész üvege alatt.

A buszmegálló úttest felőli oldalán öreg cigányné, terebélyes alfelét mutatja, amint - nekünk háttal - a csepegő csatorna szája fölé hajol, hogy a hirtelen jött felhőszakadás után a visszamaradt áldásban megmossa áfonyától vagy csak a tartós mocsktól lilás, kéklő foltokkal tarkított tenyerét. Vaskos lábszárán, hurkás combján irtózatossá visszerek szaladnak keresztül-kasul, mint vasúti gócpontokban az évszázados, megrongálódott sínek.

Miközben jegyzek egy „sebzett bőrű” oszlop tövében (önkéntelenül próbálva kibetűzni a belevésett Roky - Miha - Karate stb. szórvány- emléket), egy talpig szürke, sima képű egyén előbb mögém somfordál, majd elszánja magát, elém áll, hogy megérdeklődjön tőlem egy általam ismeretlen helységbe tartó autóbusz indulásának idejét. Elutasító, szórakozott válaszom sem teszi bátortalaná, rámkérdez - most már konkrét éberséggel, hogy messziről érkeztem, mert nem románul írok? Netán

külföldről? És merre tartok? (Már csak az van hátra, hogy: kivel?)

Eszembe jut a kézdivásárhelyi állomásban hasonlóképpen érdeklődő milicista. Akkor éppen olvastam; ezúttal állva, írok, lehet, hogy meglepő emberi megnyilvánulások, ha nem egyenesen gyanút keltők? Lakonikusan válaszolok a felajzott képzeletű, vagy csak rutinmunkáját végző civilnek: „Én is.” „Hogyan?...” „Én is szolgálatban vagyok.”

Oly bambán tekint rám, hogy vétek lenne még rá is kacsintani. Nézzük egymást szótlanul, ő a tüdő-/vagy májva?/-színű irattáskámra is rásandít kíváncsian - a megkezdett egyenveknitől és befejezett kézírattól dagadozik -, végül nyel egyet, aztán kellenül továbbáll. Kettőnk közül ki volt a türelme-sebb?...

Az ipse ádámcsutkája, mindenesetre sokkal nagyobb.”

Később egyszer - disznóölés napján mentünk mézáróért - szóba hoztam apám előtt vidéki útjait. „Valóban értelmetlen időtöltés - mondta. - Ráadásul az ember olykor hóhérainak kedveskedik.” „Csaló vagy! - szaladt ki a számon. „Én?” - torpant meg apám, majd egy fának támaszkodva sokáig bámult egy kopár falat. „Igen - suttoztam, s torkomban nőni kezdett egy galuska. - Hagyod hogy megalázzanak... és soha nem kiabálsz segítségért.”

Ahogy most visszanézek magunkra, borongó eget látok, mely Brueghel Februárját juttatja eszembe.

Ártatlanság kora! Mielőtt begerjesztene a nosztalgia, emlékeim képtelenebb részét tűzbe vettem.

Környezetem különben is prózai, anyagias. Az emberek, amíg a pillanat foglyai, röhögnivalóan sznobok. S amennyivel ridegebbek lettek, annyival elegánsabbak.

Egy beragasztott, majd kitépelt fénykép: szakadt sarka emlékeztet csak rá az albumban. A család nem beszélt a szegényről. Nem engem tettek felelőssé azokért a hónapokért.

Mikor beállított hozzánk azon a kopott fényű, fagyos reggelen, én elsőnek a hóna alá tekert gyékényszőnyeget vettem szemügyre s lábán az ostromba férfikalucsnit. Többi holmijára akkor föl sem figyeltem. Anyám unokaöccsének volt a felesége vagy élettársa. Miután férjét letartóztatták, a belügyi emberek addig zaklatták, amíg egy nap bezárta lakásukat, és elmenekült a faluból.

A szüleim elkezdtek sugdolózni.

„A szomszédok félték tartani veled a kapcsolatot” - igazított a gázrezsó rózsáján a teafőző alatt anyám.

„Már az átlagemberek is veszélyt jelentenek a rendszernek” - jegyezte meg karikás szemmel apám.

Az utca végén lakó rendőrtiszt kertjükben éppen csókákra lődözött sörétes puskájával.

„Honnan jött?” néztem rájuk csodálkozva.

„Messziről” - mondta anyám.

„Valamikor jártam arra - vette át a szót az öregem. Tudtam, hogy most mesélni fog. - A Gyimes völgyén lefele haladva... még ott vannak a régi határ nyomai a düledező vámpépületeken. A fenyők elmaradnak, és óriás nyárfák teszik festőivé a tájat. Csak a tehenek feltűnően lapos hasúak, kiálló oldalbordájúak és szürkék. A házak mind kerítés nélkül állnak.”

„Az ura a legjobb táncos volt a környéken” - kottyantotta közbe anyám.

„Valamikor a tatár felégetett falvakat hagyott hátra ott - folytatta apám elmélázva; cukor nélkül kortyolni kezdte teáját, majd nyelvvel ide-oda tolta szája szélén a csészéjébe tévedt teafüvet. - De hát azóta évszázadok teltek el...”

Szüleim harisnyát, könnyű cipellőt vettek neki, s Rebi kezdett nőiessé válni. A lépcsőn ültem, a könyv a térdemen. Éppen becsuktam a Verne-kötetet. A *Sándor Mátyást* Raguzában, a dalmát tengerparton kalandoztam, az érett férfi helyzetébe képzeltem magam, aki csendben hallgatta a canzonettát, „de nem nagyon hatott rá a költői csábítás.”

*Hogyha reszketeg dala
felcsendül szép Zingerának,
jól ügyelj, mert általa
varázs ejt rabul...*

„Nem jössz csipkebogyót szedni?” - kérdezte hátam megett egy kellemes hang: s a Rebi arca is szelíd kérése volt.

Asok vézna,- vérszegény, sápatag városi leányzó után ő volt az első, aki mindenhol formásnak tűnt. („Még a hasa is gömbölyödik” - jegyezte meg inkább aggódva, mint rosszmájúan anyám.) Hiába is mutatták volna akkor nekem letöredezett körmeit, domborodó hasát, úgyse láttam rajta semmi fogyatékoságot. Számomra a két lábon járó költészet volt. Hogyan is mondja Goethe Opheliáról? „Egész lényé lebeg az édes, érett szenvedélyben.” Mit számított, ha nagy ijedségében, hogy lerázza magáról a darazsakat, kötényruhájába törölte dzsemes ujjait. Nem létezett akkor számunkra lehetetlen: hát még olyan furcsa helyzet, mint teszem azt, Georginával utóbb, hogy fűben heverészünk, és közben hűvösen, kiábrándultan méricskéljük, vizsgáljuk egymást. A kamaszkor varázsa is ludas lehetett ebben bizonyára. Ő szaporán szedte a hecsedlibogyót (nem felejtette el megszűgni nekem,

hogy miként nevezik népiesen), s én azalatt folyton a szégyellnivaló mérges pattanásaimra gondoltam: titokban el is kapartam őket.

Rebi a gyakorszítát kereste, ha a kamrában időzött; s „a szösz ami a gyér léhelből kihull, meg kell gerebelni” hangzott kismamás okítása. Máskor megfogta a kezemet, hogy gyerünk: „viszink kiszelléztetni lepedét!” Én persze kinevettem. Összevesztünk egy-egy szón, semmiségen, hogy edesebb legyen a kibékülés.

Nehezen tudta elmondani, hogy min ment keresztül tulajdonképpen. Amikor a párját bántalmazták s elvitték, örületében sokáig nem nyitott ajtót senkinek, csak ült a tűz mellett, s körmeivel felkaparta és tönkretette egy nádszék karfáját. Apám úgy fogalmazott egyszer: a lét medrében tudatlan hordalék - nemcsak, amit összezaggyál, de amit magába fojt, az is. Gyakran ült ki szemébe riadalom; érdekes módon, én szentül hittem, hogy ha ott lettem volna vele a magányos házban, nem érzett volna félelmet, iszonyt. De megértettem, hogy kifakult, kiürült körülötte a világ. Egy nap fogta magát és cókmojkáival felült a vonatra megkeresni a rokonságot.

Cinkosává váltam, a reményben. Vagy annak kijátszásában: a túlélésben.

Mit tudom én már, hogy hónapokig vagy csak napokig, percekig tartott az egész boldogság, amit vele megéltem?! Csak olyan pillanatokra emlékszem, mint amikor fellopakodtam utána a padlásra. Korábbi képsorokat törölt ki gyermeki lelkemből, fantáziámból a felfokozott várakozás. A denevérszárny érdes érintése, a szakadozott szalmakalap imbolygó árnyéka helyett csak egy könnyes arcot látok magam előtt, s az ujjatlan, színes kartonruha hónalj kivágásában a szőrpamacsokat.

Haraggal váltunk el egymástól akkor. Kék üveggolyó szemének szírványhártyája elhomályosult, zavaros indulat zúdult rám, mint partot kikezdő áradás, de a kiáltások nem jutottak el büntudatomig. Sokáig sejtelmem volt csak arról, hogy gyermeket vár. „Mindig szükség van bűnbakokra” - dohogott apám. Figyelmeztette Rebit, hogy vannak, akiknek mindenüket elrekvirálták, neki viszonylag még szerencséje van. És a hivatlan vendég hálás mosolyt erőltetve arcára, kilibbent a fényre, s a langyos esőben ernyedten lebegett, akár egy tavirózsa.

Mind gyakrabban vett erőt rajta az álmoság és nőtt az étvágya. „A nagy hasával mindent megkíván” - árulkodott a háta megett anyám. Mikor az almás- és meggyesrétes egyből kikívánkozott Rebiből, s már hallottam a nyers reagálást, hogy: „Na, hamar a felmosórongyot!”, az én gyomrom is görcsbe rándult. Nem tudtam, kit sajnáljak. A szükség felprédálja a maradék méltóságot; csak az ürességre lecsapni kész héja a szürkülődésben. Rebi dacosan nézett a

tornácban kivesző árnyék után; nem sírt, nem hisztizett.

Gyöngyözött bőrén a víz - koromsötétben is láttam. Ösztönös felkínálkozásában nem volt semmi mesterkéltszabítás.

Korhadó padon, az ázott fatörzs illatát be-szíva, s dőltingélve, csapongva magasba, mélybe, mint a részeg! De soha önelégült vigyorral a számon. Midőn egyszer, jóval később, Georgina beszéd közben csak úgy elejtette előttem egyik eredeti gondolatát, miszerint legtöbbször egy koszos nyilvános vécében dől el valami fantasztikus: a legtöbb ember sorsa - jött, hogy képen töröljem. Amit nem tud kifejezni csak a hallgatás. Ahogy egy érett nő magához szorít egy sihedert. A fák mögül a sötétből figyeltük a megkerült sokaság kornyikálását, duhaj hórázását. Váratlanul, mintegy védekezésként, a melléhez szorította üstökömet, s én átengedtem magam érzékisége, elnémított érzékeim hatalmának.

Aztán a fogadkozások. A várakozás. Az utóbihoz nem volt türelme. Térképet kért, ujjai el-elkalandoztak, mindegyre eltévedtek rajta, de duzzadó mellében, egész tartásában nőtt a feszültség.

Az az este. Nem mint a többi; csak szénpasztilladarabok a fekete nyálon. Tudtam, hogy szökni készül, át a határon, de nem tehettem semmit, nem szólhattam senkinek.

„A világ halad előre. Valóban kivívtuk az emberek szeretetét és bizalmát” - jelentette ki apám egyik volt kollégája, aki meghívatta magát hozzánk vacsorára. Ő maga sem hihette komolyan, amit állított - ki tudná megmondani, miért volt szüksége a hangos kétszínűsködéssre -; de Rebi is ott állt kezében a sültes tállal, hallotta. A hangulatunk úgy megereszkedett utána, mint a kásás hó kinn.

Kit ölelsz? Senkit. Megcsalaton nem kihetsz már az evilági kegyelemben... Sápadtan, súlyosan fordult ki a konyhaajtón, mikor utoljára láttam, két pantallós férfi nyomában. „Ezek az idegen alakok állítólag térítőek” - mondta nevetve. „A pályaudvar is tele volt velük - feleltem. - Ne hagyd a szívedhez férközni őket.” „Ezt ni - mutatott egy csúnyát. - Akkor már inkább orgiázom.” Csengett a telefon, beszaladtam a belső szobába.

(Apám hagyatékában találtam egy árva mondatot: „Kapaszkodunk valamiben. Semmiképpen sem az (el)esendőbe, a szégyellnivalóba.”)

Alatta a dátum megegyezik azzal az időponttal, amikor a család neheztelt rám és főleg Rebiere.)

Megszólítanám az embereket: Nem láttatok valahol a kedvesemet?

Egy világoskék szempár, s egy különös, mókás kiejtés: „A nyelved, mint a csépnek hadarója.”

Várakozom a nyitott kapuban. Senki sem jár az utcán. Madarak suhannak el a hulló levelek közt, közönyösen. A mellem alatt nyom valami. A nagy üresség.

Szólót préselnek az udvarban, csordul a szőlőszemek mélyvöröse. Nagyapán elmaszatolódott mosolya. Gyűlölöm a hasonlatosságot; kedélybeteg-magányom, ahogy a pók sző, ezúttal mégis folytatást kíván. A szál elszakad. (Titokzatos, honnan buggyant elő belőlem ez a kép?)

Érzékszerveim hűségét teszem próbára nap mint nap. Fölemelem a fejem, de vakon és süketen halad el mellettem mindenki. Nem látják meg tekintetemben a bizakodást, nem hallják a zenét, amelyet én már régóta hallok. Kinyújtom a jobb kezemet, tenyeremet fölfelé fordítva kinyitom, de senki nem helyezi bele az övét.

Új cipőben sántikálva, feltört sarokkal, lesújtottan mentem el (mint hivatalos meghívott) megszületett gyermekük keresztelőjére. A sokaságtól, messziről, őt - akinek szökési terve meghíúsult - alig láttam. A templomból egyenesen haza futottam, és bánatomban, nem tudván, kin kéne bosszút állnom, egy szendvicset tálból elcsentem és kenyér nélkül magamba gyúrtam az összes kemény tojást. Nem úsztam meg egy kiadós hányással. Epedugulást kaptam tőle.

4

Elég, hogy élsz - vágta a képembe, évek múlva egyszer, Georgina. - Egyéb optimizmustól tartani kell."

Ezért az egy mondatáért egyből a szívembe fogadtam. „A terroristák a szürkébe is vöröset kevernek” - toldottam meg telitalálatát.

„Ez már mesterséges okoskodás - mondta. - Hagyjuk...” S karon ragadott. Egyetértettem vele.

Egy ilyen megfontolt teremtés áldás neked - állítja mostanában anyám.

„Te az én ellentétem és tagadásom vagy - érvel Georgina. - Sose hallgattál rám; pedig jobban tudtam nálad, hogy mikor mi szabad.”

„Lehet - hagyom rá. - De amikor már úgy néz ki, hogy semmi sem tilos, talán akkor a legnehezebb.”

Szerinte még mindig túlteng bennem a fölösleges, sok olyasmit örökölttem, ami - elég, ha csak megmozdulok, s széttörik.

Álmomban még egyszer, utoljára, találkoztunk Rebivel. Ezúttal első osztályú jegye volt a nemzetközire, nem szökött. Kérve a peronra, annyira felhevültünk, hogy füstölögni látszott körülöt-

tünk minden. Kísérteties alakok vettek körül váratlanul. Csupa női lény. Egymás után szálltak föl a vagon lépcsőjére, folyton hátraszorítva Rebit, anélkül, hogy hozzáérték volna. Csak ráleheltek, ráfújtak, s az émelyítő szagtól ő rohamosan fogyni kezdett, én pedig egyre álmosabb lettem. Midőn akkorára törpült mérgező leheletüktől, hogy a legfelső lépcsőfokra hágva elejtette bőröndjét, melyet végre sikerült átnyújtanom neki, a mozdony sípolt, s mint mefisztói fenyegetés, sűrű gőzként most az én arcomba csapott a mérgező, irigy lehelet...

„Mi sohasem alszunk!” - hallottam a kábulatól sújtva. Aztán ólmos lassúsággal forogni kezdtem, mint hajdanában az inaktelki öreglányok gyűrtjében. Éreztem, hogy egészen körülfognak; lélegzetük mint zajtalan becsapódás.

Fájdalmat nem éreztem.

Ezzel ért volna véget egy sérülés története? Egy ablakmélyedésben tértem magamhoz otthon; mellettem Georgina. Vártuk, hogy megvirradjon.

Az akut mérgezés semmilyen tünetét nem éreztem magamon. Pulzusom, igaz, gyenge volt, s a lélegzetem a szokásosnál is szabálytalanabb.

Georgina kis idő elteltével kézen fogott, és az ágyhoz vezetett. Levetkőztetett, majd mellém bújít. A lepedőt egészen a fejünkre húzva, kért, hogy öleljem át én is. Két karom, lábam furcsán merevnek, természetellenesnek tűnt. Tenyereim kifordultak. Az az ember - kívülről láttam -, akit Georgina végtagjai folyondárként birtokukba vettek az ágyban, halott volt. A lelke elszállt.

Legalábbis nem éreztem; legfeljebb sejtettem, hogy valahol messze lehet. Most kezdtem csak érteni, hogy az Andaman-szigetek lakói valamilyen tükörképben tisztelik a lelküket. Ami belőlük egyszer kiszáll. Azt, ami igazi.

Időnként még megpróbálok tükörképeim nyomába szegődni. Mint most is.

De már hallom:

„Ne hagyj, hogy elsodorjanak az érzelmek! A túl érzékeny embert tudod, hogy nevezik... Mimóza!” Ez megint Georgina. Az őrangyalom.

1994. IX. 15.

Kemsei István

MÁS ÉVEZRED

(klip: a tükör)

Tükrötök legyen torzítás nélküli.
Legjobb a belga,
vagy a jól polírozott acél.
Ott álljon mindenki szobájában,
de ne borítson be egy egész falat,
sem a mennyezetet:
nem szexmutatványokhoz kell.
Borotválkozótükrök nagyságú éppen megteszi,
eléggé, ha csak akkora, mint egy kontaktlencse.

Helyezzétek jó szögbe,
távol az ablaktól, lámpáktól,
ne bámulhassa magát benne akárki,
még a környező bútorok sem:
kit érdekelnek cinikus vonásaik?
Ápoljátok türelemmel,
hiszen a fény majd csak elérkezik,
amelyik pontosan a közepébe világít.

Az a ti perccetek.
Mindenképpen tartózkodjatok otthon,
nézzetek bátran a tükörből áramló
port, füstöt, vért kavarázó szélbe:
a tisztulásban
egy dilettáns történelem
szétszórt dokumentumai mögül előővakodik
gyűlölt, primitív arcvonásunk.

Wéber Antal

A VÉRTES VADONÁTÓL A VÁLI ERDŐIG

Gyulai Pál írja Arany Jánosról, amikor a Budapesti Szemlében méltatja az elhunyt költőt, hogy ő, mármint Arany, valamilyen módon szinte mindig arra a tájra tér vissza emlékeiben, ahol megszületett és felnévelkedett, annak színeit és hangulatait éli át, s erőt és ihletet merít belőle, noha életének színtere már régen megváltozott. Aligha kétséges, hogy a gyermek- és ifjúkor meghatározó impressziói, melyek színei üdék és tiszták, és soha vissza nem térő módon erőteljesek, s mondhatni, hogy az élményeknek azt az alaprétegét képezik, mely etalonként szolgál minden további tapasztalat számára. A személyiségfejlődés e lélektani tényei azonban nem érvényesülnek feltétlenül a maguk közvetlenségében az irodalomban: különböző stilizációk, a költői beszéd megrögzült alakzatai csakúgy, mint az ember és környezetének változó szerepei a gondolkodásban, a megjelenítés érvényes normái, stilisztikai szabályai óhatatlanul átrajzolják az élmény, a benyomás, a tapasztalat közvetlenségét. Noha a tájat felidéző leírás, a pictura ősi eredetű, valójában organikus módon, személyre vonatkoztatottan, a világ-érzékelés jegyeként a romantikában jelenik meg.

A személyes biográfia és a költői egyéniség természetes szimbiózisának köszönhetjük, hogy nagy- és kisvilág esztétikailag formáitán alakot ölt az irodalomban, a megismerés élményét nyújtva azoknak, akik ilyen közvetítéssel találkoznak valamely jellegzetes tájjal (kultúrával), s a ráismerés élményében részesíti azokat, akik maguk is szülőttei és neveltjei valamilyen megjelölhető környezetnek. A magyar irodalom fejlődésének menetében így tárultak fel azok az ismert-ismertetlen tartományok, amelyek a múlt és a jelen világát feledhetetlen képekben összekötik. Tudnunk kell persze, hogy a költészet tájai egyszerűen mind lelki tájak, amelyekben nem feltétlenül valamely környezet konkrét tárgyiassága dominál, hanem annak valamiféle általánosabb, stilisztikailag szervezett változata, noha ez kétségkívül összefügg az egykori személyiségformáló impressziókkal.

Maga a Vértes ama pannon tájak egyike, melyekben a régi Mengeteget, a vadont megszelídíti a hegység mérsékelt magassága, s kellemes változatosságot biztosít az a körülmény, ahogyan összeolvad a környező síkságokkal és a hegység nyúlványait képező dombvidékekkel. Aligha feladatomban a Vértes és vidékének geográfiai meghatározása és leírása, földrajzi kiterjedésének rögzítése. E kultúrtáj történeti és irodalmi peremei észak felől Tata körül helyezkednek el, nyugaton a Bakonyba megy át, dél- délkeletről a Velencei tó és vidékéig terjednek, s e ponton Székesfehérvár az a művelődési centrum, amely az egész emlegetett vidékre rányomja bélyegét. Ha csupán e várost kellene figyelembe vennünk, nyilvánvaló módon fel lehetne sorolni Ányostól és Virág Benedektől kezdve Kodolányin és Szabó Dezsőn át, Csoóri Sándorig és Csanádi Imréig számos, itt most nem említett író és költő nevét, nem is szólva a ma is ott működő és élő irodalmárokról. Ám a kulturális centrumok ebben a tekintetben mindig különböznek némileg attól a tágabb környezettől, amely nem pusztán életkerete, pályájának időleges állomása valamely neves írónak, költőnek, hanem személyiségfejlődésének eleme, művészetének motiváló tényezője.

Ahol lehetséges, szívesen utalunk vissza egy-egy vidék emlegetése kapcsán a római időkre. Ez a táj Diocletianus alatt Alsó-Pannónia északi részeként a Provincia Valeria tartományban helyezkedik el. A némiképp legendásított történelmi hagyaték értelmében 1051-ben itt verte meg a Salamont támogató III. Henrik császár seregét Béla herceg. A menekülő harcosok elhúnyt vértjeiről kapta azután nevét a hegység. Bizonyára sok minden, ha a szkeptikusabb nyelvészek és történészek szerint nem is minden részletet illetően, igaz ebben a történetben: az elnevezés, ha netán nem is feltétlenül ezzel az eseménnyel

Nyírfalvi Károly

KIS FORMÁK

Pecsétes a lélek

papírra veti foltjait:
az összeomláshoz vezető útnak/
nincs iránya
a moha mind elpusztult a fáktörzsén
kicsi a vétség s venni lehet még vaját
éhezve fülünk mögül
hol lapul...
iránya nincs a mozdulatnak

Vagyok mint örvény

közepén a bölcs
végtelen mozdulatlansággal
kezem lefeszítve a combomhoz
várakozom napra nap
majd felszínre dob
közben figyelek
hazugságon ne érjen az a valaki
akiről azt hiszem
türelmetlen fáradozással kajtat/
utánam
távolba néző műszerekkel arasznyi/
léptein
van súlyom hát...

Mintha felmutatná magát

itt vagyok
festékkal titokzatos jeleket visz/
hatalmas vásznakra
közjük kever elfojtott szörnyeket s a
legnagyobbat útvesztője ajtajához/
állítja
ha kérdezek nem válaszol
mutogat azért s az
útvesztő valamely kanyarulatát/
ajánlja otthonom gyanánt
akiről beszélnek sosem ismer/
magára

Dühöngő örült leszek

idővel lecsendesülök
 addig üvöltve mondom még
 eszed helyén nagy lyuk tátong
 bevetném virággal
 zúzós tél van
 kezeim elernyedtek ablakban állva
 mikor elhagytam utolsó otthonom
 miként akkor(on) te és ő is -
 a gondolat előbb-utóbb szárnyra kél
 átsuhan a város felett
 észre sem veszed
 ülve ücsörögve fakó réteden

Ha nyúl sz a pohárhoz

legyen tiszta a szándék
 a pohárban tej langyos tea
 közben gondold el
 lakni a híd alatt
 inni reggel a folyó vizét
 enni a fákról a gyümölcsöt
 tenni mindezt képzeletben
 muszájból
 ha pohárhoz nyúl sz

Mennek egymás mellett

csak néma szavukat hallani
 sárcipőik ütemes koppanását
 nyál sercenését koccanó fogak/
 között
 sercegő lépteiket a havon
 egy-egy elszökő sóhajt élveboncolás
 idején

kapcsolatos, mindenképpen poétikusnak és hangulatosnak mondható.

A hhoz, hogy valamely táj az irodalomban nevezetessé váljék, nem elegendő pusztán természeti szépsége, szükségeltetik hozzá olyan, a költészethez fűződő alkalom, hogy egy-egy jellegzetes téma, személyes költői élmény vagy más obektívebb költészeti mozzanat elemeként a táj megjelenhessék. Az ilyen találkozásokban azonban igen nagy szerepet játszik a véletlen. Csokonai Vitéz Mihály például a poézis körébe vonta Tihanyt és a tihanyi echót emlékezetes versében, ehhez azonban nélkülözhetetlen volt egyéni érzelmének ismert alakulása, s az a tény nem kevésbé, miszerint e balatoni táj, továbbá a visszhang mint költői idea a verskompozícióban hatásos költői eszközként alkalmazható legyen. Maga a szerelem ugyanilyen fontos volt a költő életében, amikor Bicskén tartózkodott a helyi iskola rektoránál, innen intézett levelet Lillához, anélkül, hogy e ténykedésében Bicske (netán Kovács Sámuel) szépségeiből valaminő ihletet merített volna. Csákváron is járt, amely község igazán jeles hely a Vértes tövében, s amikor régi barátját Nagy Gábort itt felkereste két szerelmes témájú verset is írt anélkül, hogy alkotásai színhelyéről különösképpen megemlékezett volna. Ebből a szempontból annak sincs nagyobb jelentősége, hogy például Petőfi *Disznótornban* c. költeménye Székesfehérvárott keletkezett, hiszen e jellegzetes téma nem e táj specifikuma, miképpen a színészet ide kapcsolható mozzanatai sem, noha életra|zilag és helytörténetileg feljegyzésre méltó tényezők.

A Vértes emlegetésének kezdetei nyilván összefüggnek azokkal a romantikus kezdeményekkel, amelyek, sajátos módon, a magyar történelem felidézésével kapcsolatosak. Bár a Vértes és vidéke e szempontból nem oly szerencsés, mint a Balaton-vidék a maga váraival, **Vörösmarty** szép költeménye, a *Szép Ilonka* mégis e hagyományt képviseli. Feltehető, hogy bizonyos határok között a költők hajlamosak arra, hogy szülőföldjükön ismert eseményekhez, mondákhöz forduljanak. Az ilyen típusú hagyomány esetében természetesen erős a stilizáció, s annak az irodalmi stílusnak témafelfogása, jellegzetes hanghordozása, tónusa, poétikája érvényesül elsősorban, mely nemcsak a költő kifejezetten személyes sajátja. Így tehát az a Mátyás-monda, amely a Vértes hegység egyik erdei forrásához kapcsolódik, vélhetően befolyásolta a költőt, de ennek mintegy előfeltétele a neves uralkodó kultusza, amely az ilyen típusú történelmi gondolkodás egyik sajátos vonása, továbbá a románc műformája egyáltalán, s Vörösmarty tehetsége, ahogy ezt a kis történetet, annyi beleérzéssel, oly finom lélektani érzéssel megformálja, ahogyan a halk, visszafogott érzelmességét az emelkedett hazafias retorikával vegyíteni tudja. Akárhogy is van, a „Vértes vadona”, ahol a szép, könnyű futású lány megjelenik, s ahol a vadász a vadra vár, éppúgy, mint az ősz Peterdi háza sehol másutt, csak itt ezen a tájon képzelhető el.

Az természetesen ritka eset, hogy valakit csak egyetlen vidék sajátos levegője érint meg, hiszen a külvilággal való érintkezés folyamatos, s annak milyenségét befolyásolják azok az események, élmények, melyek a költő életében szerepet játszanak. Így Vörösmarty az az szép sorai is, amelyek a Völgység, sok tekintetben a Vérteshez hasonló vidékét idézik fel. Azonban itt nyilván nem a hasonlóság ténye az, amely oly mély benyomást gyakorol, hogy ily emlékezetessé válik, hanem a személyes élet, jelesen a szerelem múlhatatlan emléke. Az a tény, hogy a Völgység vidékét itt említtem annak a némiképp játékos asszociációnak is köszönhető, miszerint a kiválasztott téma egyik esetleges mozzanatához társul. Ha megfigyeljük ugyanis, akkor kiviláglik, hogy a Valeria tartomány, a Vértes, a Völgység, Vörösmarty, Vajda, Vál (nem is szólva az értekezőről, aki nevében duplázotton is rendelkezik vele), minden elnevezés, név V betűvel kezdődik. Ezért, ha másért talán nem is, hadd idézzek fel néhány sort a *Szépplakból*:

*Téged is, oh Völgység! az idő kiragadjon-e tőlem,
 Szóljaj e mindenről, ha dal ébreszt, csak ne terólad?
 És ha neved zendül nagy késő korra lejutván,
 Senki ne tudja, hogy oly szentté lett tájad előttem?*

Hogy fiatalságom tündérországa te voltál?

Néhány sorral tovább megmutatkozik az ok, mely oly mélyen bevészte e táj idilli képét a költő lelkébe:

*Lelkem az ifjúság képét öltözve magára,
Ábrándozva bolyong egyedül a csörge pataknál,
S szárnyain ismét a szerelemnek hordja bilincseit,
S hordja szelíd kötélét az elomló szőke hajának.*

Vörösmarty életének egyik epizódja kér helyet ebben az epikus költeményben azon a jellegzetes módon, ahogy a romantikus műfajkeveredés gyakorlatát követve a lírai személyiség mintegy az epikus keretbe foglaltan, az epikus cselekménynek alárendelten, „bújtatottan” jelenik meg. Vörösmartyra ez a rejtőző líra nagyon jellemző, mondhatni végigvonul egész úgynevezett epikai korszakán. E tényből következőleg állítható, hogy a tájélmény, tehát mindazon meghatározó impressziók, melyek elsősorban fiatal éveiben érték, közvetetten jelen vannak versképző szemléletében, afféle mintaként, az emlékezés sajátos lélektani struktúrájának elemeként. Ez a lélektan köréből származó tétel természetesen nehezen bizonyítható oly esetek sorában, amikor a költő a megformált látványt nem nevezi meg, nem köti valamilyen helyhez, ám filológiai, noha sokszor fáradságos elemző munkával, felderíthetőek. E munkálat azonban aprólékos bizonyító eljárást igényel, erre most sem terünk, sem lehetőségünk.

Nem hiszek abban, hogy valamely táj önmagában véve, valami titkos erővel, mintegy transzcendens módon befolyásolná az egyéni és a kollektív pszichét, de kétségkívül jelen van természeti, társadalmi és kulturális hatásainak sajátosan szerveződő összegében a tudatban és a mentalitásban. Szorosabban irodalmi megjelenését illetően persze nem feltétlenül szükséges a kapcsolatok ilyen mély s nehezen értelmezhető intimitása, sokszor inkább költői tárgyként, motívumként funkcionál valamely környezet. A régebbi korokban, így a tizenkilencedik században is egyfajta felfedező igény táplálja hazánk egyes helyeinek ábrázolását, leírását, sokszor éppen a történetiség régiójában, a nemzeti múlt megragadásának, rajzának tudatos célja jegyében. Így Vörösmarty is oly tájakra látogat költészetében, melyekhez nem fűzi személyes élmény, vagy egyáltalán nem járt fizikai valójában arrafelé, ilyenkor már az irodalmi program működik, s az a spontán viszony, amely a költő érzelmi világát ifjúsága, felnevelkedése színtereire fűzi, egy tágabb környezetbe helyeződik át. A tizenkilencedik században ez a keret a haza, vagy ünnepélyesebben a hon múltja és jelene. Ezért tapasztaljuk, hogy ezt a tágasabb világot is bejárja a költői képzelet, hogy mintegy kollektív élményként táplálja az összetartozás tudatát. Következésképpen ennek a haza felfedezésének, történelmi legendáriumnak írói költői rögzítése, afféle szellemi köztulajdonná tétele. A nemzeti irodalom alakulásának ez a fázisa mutatja fel azt a sok tekintetben ösztönös, valójában azonban tudatosra váló törekvést, amely nemcsak az irodalomban, hanem a tudományban érvényesül. Ez a haza tájainak, hagyományainak, természeti kincseinek, történelmi múltjának szellemi birtokba vétele. Ez a törekvés mintegy megrajzolja azt a virtuális térképet, a gondolkodás különböző rétegeiben, amely a meghatározható létezés e tartományát közös szellemi-kulturális élményként az újabb gondolkodás, mondhatni az állampolgári mentalitás részévé lesz.

Példa az előbb mondottakra a század egész irodalma és kultúrtörténete. Szűkebb tárgyunkra visszatérve itt kell megemlítenünk, hogy a Vértes vidékeiről kiinduló s az egész ország tájainak, történelmi hagyományainak festésében jeleskedő Vörösmartyhoz hasonlatosan, a Felvidék pereméről induló **Mikszáth**, akit oly sok minden fűzött az ő szűkebb pátriájához, az írói feladatvállalásnak fentebb említett nyomvonalát követve ír a Vértes hegység egyik jellegzetes csúcsáról s az ott elhelyezkedő Csókakő váráról a Magyarország *lovagvái* című könyvében. A Vértes és a Bakony keleti része irodalmi felfedeztetése szempontjából kivált Mátyás király ezirányú kalandozásainak van szere-

Tari István

ZSÍRSZOBRÁSZKÉNT

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
amelyek beüvegezik
a zavaros,
gittegyleti tekinteteket,
a hallgatás aláaknázott
vásárcsarnokát; melyek
a lelkiismeret-furdalás csonkolt
és fölszíneségőzött
karácsonyfáján szórják a
sziporkát. - Ó,
a gonosztevők
miket kényszerítnek
arra, hogy részeg
háborújukban harcoljunk
helyettük.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyek ágat ropogtatnak
és csigolyát;
fogcsikorgatást szikráztatnak
a kínok duzzasztógátjain,
jégbe dermedő vízesésein;
és hagyják, hogy gyerekzsivaj
fedezze
föl nejlonszákjainkban -
amikbe nem csak hullák
tuszkolhatók -
a legújabb kor
szánkóját: a sokkal
jobban csúszót, az
alkalmibbat, a zsebre is
vágható.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
amelyekben az újdonsült
fogyasztó, a
járni tanuló - Kelj föl és járj! -,
kiábrándultan gyomra helyét

tapogatja, hisz nem vérrel teli pohárral készült koccintani ő; nem töltényhüvely-pánsípon süvöltetné el negédes nótáját, csak elkerülné az elkerülhetetlent - és árcédulák helyett dögcédulákat silabizál.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
mert bennük nőtem föl: nekik
köszönhetem
a cselekvőképes férfikort!
Azt, hogy ím, megrögzött civilként
a rejtőzködés zamata fakaszt
nedveket bimbócskáimból - már
bátran
meg is ízlelhetem a
katonadalok sovány vigaszát:
savasabb a
széltől falvaink
rossz szagát idéző
gyomorégésnél,
mely itt létünket perzseli,
emésztí.

Szeretem
ezeket a kemény,
száraz fagyokat,
melyekben kő a kő - és
kő a zsír is!
Melyekben nemzetem peremre
született zsírszobrásoként,
az emberzsír szívós szobrásoként,
a véres verejték szóvivőjeként
kendőbe törölhetem
arcom, mely nem hagyhat nyomot;
hiszem, ha van
igazság, akkor
felejtésre érett
már az életünk,
felejtésre érett már ez
a század.

pe, melyek kiváló, sokszor anekdotikus színezetű irodalmi motívumokban öltének testet, akár volt valamilyen hitelük, akár - ami még jobb - csak az ellenőrizhetetlen hagyomány, a képzelet alkotta meg őket.

Az újabb, a romantikát követő időkből már nyilván csökken a tájnak, a környezetnek imént vázolt funkciója, noha tradícióként sokáig érvényesül, s egyre ritkábban ugyan, de napjainkig előfordul. Az a fajta lírai meditáció, amely a tájat a gondolati mozgás keretében, mintegy annak aláfestéseként alkalmazza, már eltávolodik a táj el-sajátításának, belsővé tételének egykori aktusától. A tizenennyolcadik században a pictura, a tájleírás, mint például Csokonainál, (vagy akár Bessenyeinél) arra szolgál, hogy párhuzamokat alkalmazva egy elvontabb (költőietlenebb) gondolatsort indukáljon, illetve valami ilyennek adjon érzéki formát, biztosítson számára költői dekorativitást. A tizenkilencedik századi magyar költészetben fellelhető e fejlődés minden fázisa és változata. Ennek megfelelően vannak olyan költőink, akik ezt az átmenetet maguk is megélik, s munkáikban demonstrálják. Ezek közé tartozik **Vajda János** is, aki érett költészetében már nem törekszik a külső világ romantikus interiorizálására, nem fontos ekkor számára a helyi színezet, a couleur locale (amely törekvésnek oly sokat köszönhet a magyar költészet) érvényre juttatása sem, a historizálás pedig végképp idegenné válik.

Azt az életkeretet, amely bizonyos mértékig külön lírai elem volt a régebbi költészetben, az újabb líra mintegy integrálja, a költemény struktúrájának természetes, organikus részeként. A költői érzés, gondolat lokalizálása, keletkezésének mikéntje magától értetődő része a költemény struktúrájának, majdnem mint egy szobor talpazata magának a szobornak. A váli erdő képe Vajda János költeményében korántsem valami öntörvényű természetleírás, nem ismerhető fel olyan törekvés, miszerint fel akarná tárni másoknak e táj intím szépségeit, hanem egy élethelyzet részének mondható, kiváló oka egy érzelmi hullámzásnak, indukálója egy sejtelmes borongásnak, egy megszelídített halálvágy kifejezésének tárgya és eszköze. „*Odabenn a mély vadonban, / A csalános iharosban, / Félreeső völgy ölében...*” - e nagyon is reális „csalános” völgyben még egy derűs, mondhatni már-már közhelyes idill képe villan meg: „*Oh milyen jó volna ottan, / Abban a kis házikóban, / Élni, éldegélni szépen...*” - majd a következőkben illatos hegyről esik szó, tavaszi napsugárról, csupa lebegő szépségről, hogy azután a kiszáradt élelfáról lehullva az ismeretlen sírgödörbe vezessen a világból való kivonulás, az életből való észrevétlen távozás útja.

Ez a szinte valószínűtlenül áttetsző, merengő látomás persze megeshetne másutt is, hasonló tájakon, más völgyben, más erdőben: ám talán mégsem véletlen, hogy a vers címe ezt a helyszínt jelöli meg. A jól ismert, az emlékezetbe ivódott képek, azok finom részletei, a múltba visszavezető fények és illatok olyan lelki tájak, amelyeken a gondolatok olyankor is bolyonganak, ha nincsenek szemünk előtt, s megnevezni őket örökké ismétlődő vallomás. Ám még ha nem is vagyunk bizonyosak abban, hogy a *Nádas tavon* című költemény a közeli Velencei tó látványát idézi-e meg (noha ez valószínű), mégis a csónakjában ülő vadász álmodozó szétfekintése a kis vízi világban ugyanolyan sejtelmes, mint az előbbi költeményben. „*Most a nap megáll az égen, / Dicsőség fényzónében, / Csöndessége fenségében.*” A mozdulatlan táj, mondhatni a megállított idő képe ez, s olyan érzése, amikor a valóság és az álom, a létérzékelés és a reflexió egymásba olvad: „*A levegő meg se lebben, / Minden alszik... és a lelkem / Ring egy méla sejtelemben.*” Ez a fényjáték, álomba olvadó csillámlás már egy modern lélek tűnődése, ám a látvány maga a megélt életből jön, mellyel a költészet ugyanúgy egybefűződik, mint az ember a maga megismert, lelkébe rögzült világával.

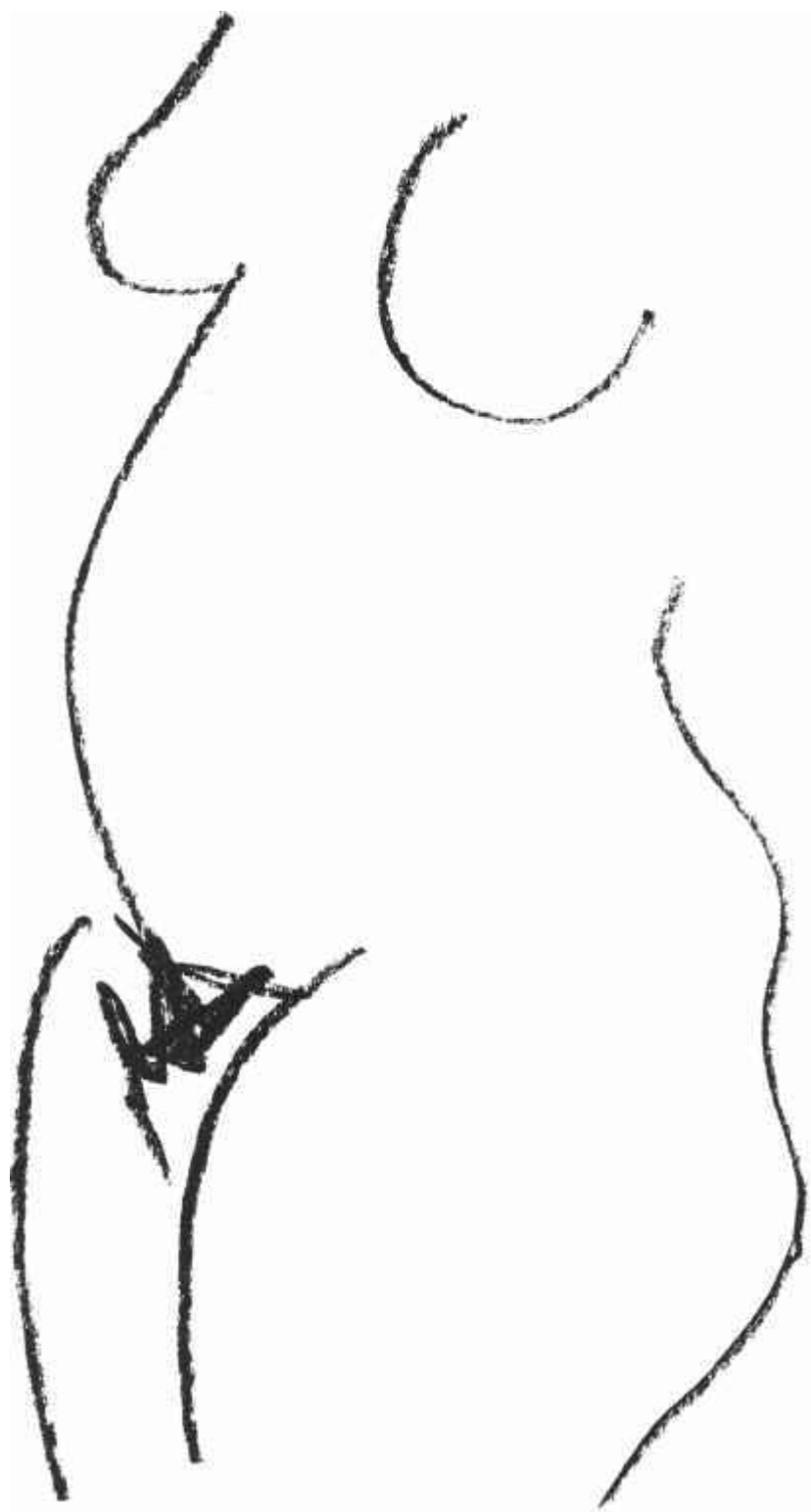
Végül is valamely táj megjelenése a irodalomban lehet valamely motívum, tárgy megtestesülése, lehet ennek megismeretése másokkal, de leginkább valami közösre utal, élethelyzeteinkre, emlékeinkre. Aki pedig maga is ismerős egy tájjal, környezettel, azt még külön is megajándékozza a ráismerés örömeivel.

Fábián László

SÓHAJSZONÁTA

Füvek, fák, virágok, gombák, állatok nem átalották nézni, bámulni, meglesni, csodálni őket: csenkesz, perje, réti imola, vérfű, gilicetövis, csarab, fűzek, tölgyek, galagonyák, égerek, kukacoktól máladózó erdei csiperkék, csigarágtá galarnbgombák a gyertyános alján, az undok szömörcsög boszorkánytojásai sűrű, fényes légyrajokkal, a patak nedves fővenysávjairól részeges boglárkalepkék mutogatják cölínkék szárnyaik ezüstös fonákját, arra kíváncsiskodik egy atalanta is vörös-fekete súlyával, nem fél az őz, visszakacsintgat az elporoszkáló nyúl, szemét forgatja egy szárazágról az ölyv, a gólya rebbenő szöcskerajból kapja ki csőrét, hosszú, narancsos kelepelőjét, a sebes fecskék megvidámodva cikáznak böngyök, legyek után, rét, liget, erdő fog össze a partszegéllyel, együtt tartják szemük előtt őket, noha befogadták, noha magukhoz illőknek tekintik, ahogyan a hosszas esőzések, majd elvadult szelek után fényesen megemelkedett késő délutáni ég - szeszélyes felhőcsikjaival izzó aranya előtt, az átlangyosodott levegő, az egykori meder miazmás süppedékei, békazöld, poshadt vizei, közel és távol hangjai, hangzásai, a nedves avar és a száradó fű illata, ázott tehénrágya szaga, mohos fakérges reve vagy kiáltó simasága, a soha föl nem száradó kátyúnyomparádéja a szekérúton, észlelhetetlenségükben is tudott sugárzások múltból, jelenből, jövőből, amelyek emlékezetnek, érzésnek, sejtelennek vallják magukat, és minduntalan a jelképiség varázsával pöffeszkednek, mintha érdemükül lehetne betudni egy kódokból bevillogó hajtincset, egy itteni ajak alig látható remegését vagy egy éles váll kirajzolódó domborulatát a kulcsfont és a lapockatövis higgadt valóságóval, befogadták őket szintűgy, részeseivé váltak az egyetemes mozgás, a végtelen pillanat itt és most megfoghatatlanságának (motívum egy szonátában), fennkölt és mindennapi gondosan egyensúlyozott elegyének, amelyben rét, erdő, liget és patakpart elveszíti törekény egyedülvalóságát, hová egy leírás szakította ki, elveszti különállóságát, elvont lényegét, mivel az azonos a teljességgel, általa (és különben szintén) ők is fák, bokrok a csöndesülő szélben, rét az aranyos fények mennyei költészetében, távoli kutyaugatás, amitől még az őz sem riad, nyúl sem retteg, gallyak recsegnek, hogy általuk hallhatóvá keménykedjék a csönd, a némasággá feszült izgalom, némasággá feszült félelem vagy szorongás: a gerinctájék enyhe borzongása, szempillák sűrű rezdülése, rosszabb esetben a vádlik elbizonytalanodása, a hang elcsuklása, ez a süketségében is fenyegető vagy éppen megnyugtató csönd - az alkalmazkodás állhatatlanságával, mintha valami metonímiája lehetne annak az ünnepélyes égboltnak, mintha egyazon sejtelmeket, képzelgéseket szívták volna magukba: billegő szárnyak lehetőségét, elgondolt csurgók csobogását, messzi porkavardulást, megannyi üzenetet a létezésről, amelyek jelgetelensége - ekképpen kórusba fogva - erőteljes szimfóniává duzzadozik, akár a hímvessző a kéjre villant gondolattól, és még a kedély borongása sem lohasztja, s talán tárgya sincsen, csak iránya (fallosz-fárosz) - ügyes kokottok csábítása, a csönd hatalma, lám, mély és kiismerhetetlen, sőt, kiszámíthatatlan hatalom, bekerít, birtokba vesz, miképpen ők már belesimultak ebbe a pompás kényszerítésbe, odaadóan, nemhogy tiltakozva, de egyenest rejtekezve belé, szegénylegény - bujdosásban, zsvány - fortélyal készülődve az ígérkező, a zugokban már régen bejelentkező szürkületre, megválthatatlan idegenségre és magányra, erre a sivar áldozatra, amely aligha deríti föl a mindenható morózus ábrázatát;

Vadkacsa ível a patak fölé, nyomában újabb, harmadik, netán még kettő, igyekeznek a patak fölött römpülni, ekképpen nyugatnak tartanak, mindinkább belefeketednek az ellenfénybe, szárnyuk mozgása komikusan kapkodó: huzamos römpülésre alkalmatlan, talán egy kicsit túlságosan is mozgalmalms ebben az elnyugodott tájban, amelyben a legerősebb mozdulás a vágyé (désir de foutre), noha alig látszik, ereje fokozatosan besugározza a környezetet, ereje a rété, ligeté, erdőé, pataké, égé és azok - egytől egyig - a jelképeivé válnak, a levegőbe szabadult vadkacsák szintűgy, akár a váratlan fölbukkant bubospacsirta: mezők vándora, ég vándora, csak éppen most egészen más erő römpíti, bujkáltatja a fűben (ó - na és akkor itt a sóhaj is -, a tökéletes álcázási), az ellenfény kiszámíthatatlan villanásai elnyújtott futamok a kromatikus skálán, szerelemcsütörtök, dobszerda, ugyan, hány nap a világ? a csapongó vadkacsák alatt a patak iszapzsaga, a rét csombormenta illata, az erdő nehéz avarjáré: a pajzán szabadság béklyói, rézsikló levedlett bőre, itt ez az andalgás, valami kétségtelen ünnepélyesség, mintha templom felé, a rét puha fűvén, amely, persze, korántsem egyöntetű, ahol már lekaszták, ott szúrósabb, kíméletlen torzok meredeznek belőle, talán a lósóska maradványai, másutt még lábón a sarjú, mélyötét csíkok a léptek nyomában, amott pedig, ott a ligeteknél, ahol aztán az erdő kezdődik, már-már a gondozott pázsit bársonya, mindössze a gilicetövis bokrocskáik jelzik hegyes tuskéikkel, amarant virágaikkal, legelő állatok hagyják ilyen érintetlenségben őket, de valami sejtelve is egy útnak, ott a fő szétterült a kerekék, a talpak súlya alatt, ám él, igazán él, legföllebb még emlékezik, noha éppenhogy nem erre a tétovának tetsző, mégis eltökélt kóricálásra, amelyben a lábak mozgása szembeötlően egybehangolt, valami kormányzás által tudatosított, noha ezzel együtt is libegés, könnyedsége ha a talaj minősége szerint módosul, el nem nehezedik, mélyebb nyomot sem hagy, ámbár az egyik jobb vállon egy otffelejített kéz súlya, a kézfejen időnként az ég aranyának visszfénye, mintha egy kártyás hálás kívánsága teljesednék be az osztón, ami nem is olyan elvont hasonlat, amilyenek első pillanatra látszik, csak hát még csata előtt, még a kártyák nincsenek fölfedve, emiatt az andalgás, a látszólag csöndes mozdulatlanság így heves sietségnek hat, lám, megint ama vágyakozás ereje - halál-toccaták az élet-fugák között, azzal a kegyetlen rendszerességgel, ahogyan lenni szokott a fenyegetettség érzése mégse, most még nem, majd igen, később, de mennyire! addig azonban a felhőtlen könnyedség az egyébként fölleges ég alatt, mondhatni: az aranyég ékítményében, sajnos, korántsem tartós ez a szépség, a jelenség-világ cudar következetessége a végtelen időben (az-azhogy: nincs-időben), hangsúlyok merész eltolódása, váratlan visszavétele vagy aláhullása, apróbb horpadások, mély repedések a tökéletességen, szédült csapkodással vergődnek a patak fővenyén a kék boglárkalepkék, egy vörös unokafivérük ráakadt az egyetlen katángszálra, ügyetlenül, lepkeszerűtlen, már a hernyó-állapotra gondolva araszol rajta fölfelé, a kóró virága is fáradt cölínkék, fakó virágsors, vágatlan, mégis talányos, főként a honnét hová szemszögéből, amely - valamilyen - mindig a (titkolt) reménykedés, és rögvést az idő rafinált karate ütése, amely korántsem önvédelem pusztán, és nem éppen szolid válasz az égnek, azaz: van idő a nincs-időben, ha a viszonylagosság biztos pontra támaszkodhat, például apróbb mozgások, a kézfej - alig észrevehetően - a nyak felé közelít (gyöngédség és fenyegetés közös csírája), tapintatos kutatás, selymes lágyság, vagyis újfent a honnét hová, lám,

a titokzatos vadkacsa-pillanat a vízszag elemi bővölete ellenére, kaland, egyúttal azonban: istenes szándék - talán a textusokból vezérelve, véletlen alkonyi napszikra (esetleg: kimódolt igazság), áttekinthetetlen összefüggések a néma bolydulásban, parányival sem több elevenség a megszokottnál, erőfeszítés - meglehet - igen, mosolygató szólamok a „fanyar bizalmatlan igazságokról”, inkább csak egy határesetbe zára (zárvány-igazságok), idéltlen fészkelődésben, visszafojtott levegő feszíti a tüdőket, a ritkás kilégzések a szempillákat vibráltatják, miként a talaj fölötti levegőt a hőség, unos-untalan visszakívánkozó mozzanatok, hiszen a mozgás mindössze ismétlődés, ezáltaltabban: ritmus, szójátékkal: a rítus ritmusa (forgás megint a vágy körül - kankutya a szuka körül), álcázott tébláb, ócska ravaszkodás, ki tudja, kutyák lesik a gyöngye özet, latrok prédája - ahogy a költő mondja, a récék röpte - eszelős sebességű szárnycsapások: nos, mi minden belefér egyetlen szárnycsapásba! és ez egyúttal a gépiesség ellenpróbája, töredelem és himnusz, alázatos fenség, kenetlen olaj egy király szent homlokán, a táj érinthetetlen balzsama, a gypű bokrainak árnyékos homályában lapul, csak a fények már képtelenek áttetszővé varázsolni, a fényes fényesebb, a sötét sötétebb, mélyebb, mennyei gesztus az említett titoknak, valamint annak tudomásul vétele, hogy az arany fölölete is egyenetlen, bevakulhat a víz tükre: ostoba récék, ugyan hová igyekeztek ebben a kifürkészhetetlen közegben?

alacsony ködök gyanúja az erdőn túli mezőről, akárha a föld pipafüstöt eregetne: távolabb már nem látni bele a mélységekbe, nemhogy füvek, virágok, gombák nem különböztethetők meg, a bokrok se, de még a fák sem bizonyossággal noha odáig nem is emelkedik a tekintet, a réte öröme után beéri az erdő örömeivel, odébb a szegély bejárása, honnét szederbokrok hajlanak ki a legelőre, hamvas gyümölcsük még nem veszik bele a készülő szürkületbe, nyelvkáprázató pazarsága a fanyarnak, a talán leggazdagabb ízvegyüléknek (mór a kökény is kínálná magát, egyelőre azonban ajánlatosabb a megtartóztatás), itt, persze, a szegély áthatolhatatlan, az indák alattomos tüskéi viszont éppenhogy áthatolnak minden öltözéken, a kéz a vállat finom nyomásokkal tereli odébb, arrább talán ha sötét lyukak, sűrűbe vezetnek, a gyertyánok árnyéka alá, oda még a szízarany ég sem, ámbár már nem is szízarany, csak pakfon, az ízek bőségétől azonban nehéz elszakadni, a letépett gyümölcstől rezdített bokrot olykor riadt madárka rezgeti tovább, fogalma se, hogy a zargatás nem neki szól, egyszer haragos csivít is, alighanem fészek, netán kicsinyek (tökös fióka rüt meztelensége), nem tudni honnét, tehát bögg, borját nyugtatja, ismét kutyacsaholás, az a falu felől, lassan fogyatkoznak az indák, olykor egy galagonya piroslik bogyoival kifelé, inkább szép, mint jó, az indákkal, bokrokkal együtt elmaradozik a csalán is, egyre csábítóbb részek a behatolásra, mígnem végül ott, isten nyári hajlékának, mondhatni: szaletlijének föléesített kapujában: két bokor között alkalmas nyílás, amelyre fölülről csupán egy gyertyán alsó ága hajlik, odabenn nem is túl sűrűen állnak a fák, alattuk vastag avar, súlyos a nedvességtől, akár az illata, amely mindig sejtelmekkel van tele, bogarak, csigák, hullók vagy gombák sejtelmével, sőt, ígéretével, még hosszabb szárazságok idején is, a lélegzet nehezebb, mint kinn, megtelik párával és azzal az izgalommal, amelyet a hely szelleme sugall, mitöbb, a vágy szelleme, a mozdulatlan csöndé, amely annyi feszültséget rejteget, a ritkás aljnövényzet szokatlanságait, ledől fák ismeretlen tragédiáját, a szeder fanyarsága a szájban itt válik teljessé, a szemek fölrepednek a hunyorítás ráncaiból, amelyek olyan feszesen óvták őket a kegyetlen fénytől, a szívek föloldódnak az ábrándokból, mivel itt csupán a mese valóságos, ám a lélek - mekkora ellentmondás! - nem lesz, nem lehet könnyebb, holott takarásban, holott rejtőzködve, de vajon rejtőzhet-e egyál-

talán a lélek? nem csak a test előjoga ez? a lélek legfőleg az érzelmek sűrűjében bújdokolhat, noha ott is minduntalan önmagára akad, azaz, nem adatik meg számára az igazi kendőzöttség, eképpen az erdő is kizárólag a test menedéke, a lélekre folyvást visszazugározza annak kilövellt energiáit, jöttányit sem engedve szabadulásvágyának: fák kérge, mohok bársonya, levelek fonákja, gombák szövedéke veti ki magából a nyugtalanító idegenséget, óvja a szentélyt, a szaletlit eszméje háborgattatásától, hiszen itt alacsony a boltozat, itt nem nyílik látomás az ég felé, csak a föld iránt, itt a látó nem lefelé tekint, esetleg ha oldalvást - nyugalom után kutakodva...

akárha riadt öze: orrcimpák finom reszketésben, egyszerre mindent befutni vágyó tekintetek, a léptek pedig nemcsak haladásra, de riadalomra, a talpak alatt zizező avar, a roppanó gallyak egyre-másra megállásra késztetnek, rémült szimatolásra minden irányban, ahogyan a besurranó tolvajt ijesztegeti saját ruházatának suhogósa, a betörőt önnön zaklatott lélegzete, a helyenként megsüppedő moha csapdát sejtet, mindegyre kifogy a tüdőkből a levegő, tétova megállások, egymáshoz fordulások, ideges kapkodás az arccokat csiklándó pókhálók után, a netán a hajban maradt pókok sietős lesöprése, kapaszkodás a késleltető alibikbe, bottal (alkalmi eszköz) belepiskálni egy nagy csoport előregedett, barna csiperkébe, amely már igencsak régen alkalmatlan a fogyasztásra, egy halált idéző galóca rémképe, amely közelebből elhagyott csigaháznak bizonyul, tolakodóan megszorodott beszéd, lefogott vagy túllendült mozdulatok, amelyek iránya ugyan nem kétséges, csupán a feszélyezettség alakítja sutává mindegyiket, eképpen nem szolgálnak semmire, majdhogynem hatástalanok, ha mégsem teljesen, az kivétel nélkül annak tudható be, hogy a másik oldalról ugyancsak hasonló, szinte hamvukba hullt kezdeményezések segédkeznek azonosításukban és minden hihetetlenül zajos és energikus ebben a csöndben, ebben a mozdulatlanságban, minden kikezdi folyvást a feszültség varázsát, ebből pedig mindössze megbánás, körvonalazódó szegényérzet marad, valami alig megfogható, ugyanakkor céltudatos keresés: a pillanat, a hely gondos megválasztása, ami - egyelőre - tehetetlenségbe fullad, csak kívánója van, nincs kezdeményezője, csak uralhatatlan izomrángások vannak, nem pedig eltökélt gesztusok, valami rejtegetett sietőség, igen, ez is kivehető, leleplezhető, a bölcs önmérsékletnek nyoma se, nincs vonakodás, húzódozás, csupán késleltető kitérők akadnak, amelyek azonban ugyanoda vezetnek, ahová a legegyszerűbb útvonal: képzelet a valóságban, valóság a képzeletben, sőt ez a játék szándéka híján is fejleszhető: a képzelet a valóságban képzelet, a valóság a képzeletben valóság, azaz minden a maga helyén, egy gyönyörű törzsu akác kidőlve fekszik a gyertyánok lábainál, miként rogyhatott le, ki nem deríthető, ott van, törzse már csaknem feketének látszik, mindenünnen árnyak bújtak elő, szemek intése, fejek biccentése, hogy talán oda, hevenyészve szabaddá meztelenített alsótestek, minden hanyagul legyűrve a bokákra, a legmegfelelőbb helyzet kiválasztása, fölvétele, kutató teher az ölben, apró igazítás, a többi már újfent a természet ritmusa: a levelek susogása, a gallyak ropogása, hangyák matatása a magasra kúpozott építményükben, csöndes csigafolyamat egy természetes rüssula testében és, persze, naná, naná, végezetül hangos, ideges, kapkodó réceszárnycsattogás, küzdelem a magasságért, a levegő szabadságáért -

■ képzelet tehát mindenképpen valóság a képzeletben, a rét észrevétlenül harmatosodó fűjében két sötétlő csapa, szorosan egymás mellett, időnként egymásba bolydulva, megerősödve, mintha azt a terhet is őriznék, amit egy kar súlya jelent egy vállon: az engedetlen test időnkénti engedékenységét.

Bíró József

ESÉLY

felkelsz / ... / kávézol / ... / munkához látsz /... / - /// -

déli tizenkét óra / ... / szemedbe süt / ... / a NAP / ... / óvatosan
 elhúzkod a függönyt /.../-: e hosszadalmasnak tűnő művelet
 közben ... :- / ... /———— afféle / ... / látomás / ... /
 t ü n e m é n y / ! / . . . /káprázat / ? / játékaképpen——
 / ... / fölsejlik egy .../!/ ... / ÚGY VAN !/.../-: a mai
 ... / egészen más :- / ! / . . . /————:valami félelemmel ...
 / ... /NEM \ / ... / inkább ... / aggodalommal teli / ... / örömvárás
 / ! / --- : a szomszéd szobában / ... / varrógép kattog / ... / a
 résnyire kinyitott ablakon ... / ... / utcazaj / ... / varjú-károgás /
 ... / ... / : - - - enyhe émelygést érzél / ... / leülsz
 íróasztalod fiókjának peremére könyökölsz / ... / - mintha imára - /
 ... / két kezed összekulcsolod / . . . / --- arra gondolsz :- / -
példás mutatvány \ - / megéred-e a holnapi holdtöltét / ? / - - - /
 ... / \ / ... / - : az ez ideig csupáncsak duruzsoló rádiót / ... /
 felhangosítod :- / ... / azátsatírozhatóretusálhatófestéktengerrel-
 áraszthatókoradélutánidőben / ... / nincs / ... / nincs semmi ... /
 ... / semmi vonzó / ... / ! / ... / - mint hiteleződnek / ... / :-
 tartozásaid kiegyenlítése okán :- / ... / átadandó vagyontárgy / ...
 / - / ... / némán lapulsz / ... / —————szív-tájon / ... / és
 / ... / renyhe fájdalom——/.../!/ ... / valami félelemmel ...
 / ... / NEM !/.../ inkább ... / rémülettel teli / . . . / --- : a
 szomszéd szobában / ... / varrógép kattog / ... / a résnyire kinyitott
 ablakon ... / ... / utcazaj / ... / varjú-károgás / . . . / : - - - az
 enyhe émelygést / ... / erőteljes hányinger váltja fel / ... / ! / ...
 / - *példás mutatvány* ! - / : - : / - mintha imára - / ... / két
 kezed összekulcsolod / ... / azátsatírozhatóretusálhatófestéktengerrel-
 áraszthatókoradélutánidőben / ... / nincs / ... / nincs semmi ... /
 ... / semmi vonzó / ... / ! / ... / :————szemedbe süt a NAP /

——arra gondolsz :- / megéred-e a holnapi holdtöltét / ? / - / / / -

Ébert Tibor

INTERMEZZO

A körtefa árnyékában eszik a macska. Mozdulat, mozdulatok; fül, farok, szőr,
 köröm; tép, cibál, harap, szakít; fel se néz, mohósága: mássalhangzók: diadal.
 Valahol három ujjú zongorán galamb burrog érthetően, beszédesen. Legitim
 gyász - várakozás. Szurok kapaszkodása ez, kőfolyó, ritornell... Mandulák álarcai
 világítanak halványzölden, sok-sok álarc. Aztán elkezdnek hullani egyenként a
 horpadt csöndkupolából a mérhetetlenség vákuumába, kialszanak. Vigyoruk
 üzenetei a bokrokon. Távolodik tőled, közelít, hozzád ér, saját pályáját ismétli a
 kerítésoszlop: a gallyak őre, Sparafucile eldobott üres konzervdobozba
 gyömöszöli a szögesdrót bizalmát. Mindez lehetőség. A bogarak elhitetik veled a
 fontosságok értelmét. Azt, hogy kilencágú fa az ősz, tipegő lélegzet az
 ötödik ágon, alatta a botos zöld ruhájú csősz ül tükrökkel takarózva...

Somos Béla

AUGUSZTUSI VASÁRNAP PANNÓNIABAN

A Hungaroring napja, a magyar nagydíjé, na, kié lesz
 felbőgnék a bőgni tudók s a nagy mindenség egy pillanatra megáll
 Démon Hill meg Szergej Alézi és Horger Antall a rajtkőn
 két óra csupán (csupán?) és pezsgőt fröcsköl a győztes
 hetvenhét népmese hetvenhét kör előttük
 (köd) utánuk és füst, hadd bőgjön föl az élet (pardon: az Élet)
 szél támad a kertek alatt, motoros sárkányrepülő téved
 föléd, modern Ikarusz, igyekszik a Napba
 a fenyőfa tövében madár (csíz, stiglic vagy sárgarigó) tolla közt turkál a macska
 véres a bajsza, gyorsabb volt, mint az elmélázó madár
 a kakukkos óra méri az órát a konyha falán
 ennyi a múltnak, ennyi a tűnődésnek, emennyi a vágynak
 trópusokon - de ez nem trópus - az esték gyorsan leszállnak
 rövidebb ez a nap már mint volt az ötven nap előtti
 van-e győztes, ki a győztes
 (ha tudtam volna se tudnám)
 másfél hónap és ősz lesz

JÁTSZOGATSZ A CSÖNDDEL

a fűszálak kiszurrannak kezéből
 hosszú zöld álomná válik az eső
 a tűz a tűzben összeborzolódik
 elaluszik ő is idő előtt

emlékezete padlásain rossz
 seprők hevernek s gazda nélküli
 kémények füstjét veri vissza olykor
 a szél a házba arcába üti

arca ott van az agyagos szobaföldön
 agyaggolyók közt agyagkatonák
 masíroznak csak össze ne törjön
 a kicsi szekér el ne vesszen a zsák

jövőt múltra múltat jövőre
 cserélgetni nem tudhat minden ember
 négy évszak át meg átrobog fölötte
 guggol a földön eljátszik a csönddel

Emericus Aho Dienez
SÁRNÉI SÉRTŐ,
amelyet szerzett A.D. 1996
N° 1

Jelen léted szemorokás örömmel tölt el
Az én jelen létemben, de jelenléted
Delejtében, szédelve ~ már-már béküdvé ~
Elragadva élek ~ ujjongó (örög) lélek.

Részem a' te lélekjészed, s' álmos szemekkel
Szemembe szemeként peánk viszbánézek,
Magadra és magamra. Ugye nem félted,
Hogy a' nem jelen létben a' jelenléted

Az én nem-jelenemben is a' jelenléted?!
Mert mértis baxitná szívem kínzó hiányod,
Ha a' távolban még reventet nem is kiáltod

Bús hangrezgésben bongo' bús éreklent
Uzenve Cytherés hívjain lelkünk pezseklent?
Veletlenül találkozás? Érzem így magam
Androgünként!

Nº 2

Titokzatosan boldogan édes szeretem ez:
Hajjaiba ölel és magával már ragad
A láthatatlan delejes szférák smaragd
Fénypászmaiban, véghetetlen terek

Bódító mámorában. Sodródik lelhem
Angyalok szárnyival lágyan csapodva,
Mint nagy lomha madarak, kikenek hada
Meleg világokba röppen át tengereken.

Te, ki vagy titkolva boldog gyászom, édes,
Mert létezzél bár, nem léssz soha Arpiátom.
Sosem lehet ez, oh, jaj?! Enyészet (tojka kénés)

Míglen bényelivegleg azt, ki voltam, tulány,
S hogy a végső jajszó, az ultima búcsú
Előtt nem lehetek új Noé: nélkülöd sülyved el
Bárkam!?

N° 3

Szeretlek, hiába, most már minden kiáltja!
Mincs védő ojt, sem kínai Nagy Fal!
A névtelen kék kettente szalik szerkesztéssel,
S Erosz helyé válik, ez most a Szeretem:

Kajüt a hajón, melyet sodor a végre;
A legbensőbb édes hely ez bútorozva
A mondhatatlan kéjes, titkos éjjel:
Mehében értelmé van a kétes létnek!

S az ötven milliárd galaxis hadd forogjon
Örült rebbel-lobbal a majdnem üres térben
A nagy Galányba örökbe vetve dobva!

Idé várlak ebbe a kajütbe. Az iszonyt
Rekesztjük most már végleg s kivevőre!
Várlak. Itjár Isten-közelség kéjében írész,
Az epiphonéziás.

Nº 4

St. Andrews vagy Edinburgh, oly mindegy
Hol rovom utam hajnalban, délben, éjben,
Nappalban, felhőben vagy éppen vízlelésben,
Rólad imaginálom az egészet; véled, kóborló, szállók.

Zsenge teateakód rebben ölelve. Vágy-ök,
Mely előnt, átjár, emészt esztelen ségemben;
Hérem merre induljon ez Erasz-remegésben
Hala ndor útjára bőjöd fejtekén? Jöteni kezgy

Ez nékem, hogy elmemben, anonim térben,
Ezen ekszkluzív egoita világmindenségben
Vélem létezel, ámbátor csak kép~képpen.

S most felbúgnak a' harangok a' St. Giles-ban,
Csengő ezüstdallam ömlik el a' skótvilágban,
S fantóm~lényed, te drága, száll enyémme l
Más-Világba...

Nº 5

Faj, nem vagy itt, ahol most én vagyok!
Faj, nem vagyok ott, hol most te vagy!
Mily banális tények, Ezek! Avagy
Mondandám: nékem a fény most nem ragyog,

Felentled, mely nékem a legutolsó fény.
Csak itt belül, a' Szellem rejtekén,
Valahol, a' lét központjában, mélyén,
Ahol már minden Egy! S a' jellemény

Ott már nem jellemény. Elo' való'ság:
Itt vagyok ott, ahol nékem te vagy,
Ott vagy te, ahol néked én vagyok.

Egyazon plazmából sarjadt fonott ág!
Dávit is tegyen immár főre-dőre agy,
~ Hésítél vagy conspirálsz Im a körösztök:
Eprotériánk.

N° 6

Drága Nemlétező Leterem, 'ki vagy
Nékem, de mégse'; terméke aqya
Nak, fantázia ~ éhnek, melyek két-
Nek bennem unos-untalan: képek

Pólad; Lantazma ~ vetítő"vásznon
Arcod lobog, lebegő" pelyemlátyol,
Döröd hófehére fel-felvilágol.
Oh, jaj, de még így is képez asztal ~

Világ, mely legalább vigasztal.
Egész leingemet fogadja áldozati asztal,
Hiányodtól hervadó" virágterhes javatát

Míg, rsenge húzódba bémetsz doktorok két
Fájdalmad én is általérzem onólyen
De így legalább együtt a'kinzó hiány
Felfeszítve!

Makay Ida

VELEM MARAD

Szikrázó hósík. Végtelen.
 Átvillámlik a mély egekbe.
 Nem rezdül meg a pillanat.
 Nincs reggel, nem lesz majd este.
 Hóégen hótollú madár.
 Fehér zápor. - Szakad a csöndre.
     Senki, semmi már.
     Csak a hó.
 Már velem marad mindörökre.

MINT A GRÁNIT

Néma, sötét az esti tó.
 Fölötte árva villany lángol.
 Tükrén a későalkonyat
 húnnyó lámpása. (A világtól,
 ahogyan búcsúzik a fény.)
 Alszik egy elsüllyedt világ itt.
 Sötét, néma az esti tó,
 Tömör sötétje, mint a gránit.

SÖTÉT SUGÁRRAL

Ez a szerelem alkonya.
 A Napjukvesztett vak egek
 nem látják meg többé az Istent.
 Sebzett világok eréből a vér
 sötét sugárral megered.

Sarusi Mihály PÚNBABA

(A vagabundkorzó V. kötetéből)

A szentszaidi utcán pun menyecske jön felékszerezve, kellemesen, szép ruhában, mosolyogva tolja /látható, hogy az/ elsőszülöttjét. Amilyen büszke a babakocsi mögött! S már le is áll fecserészni a vegyesbolt előtt a többi helyre föníciai és mór és görög és latin, apróságát sétakocsikázató - életvidám, boldog - fiatalasszonnyal.

A fecskék készülnek tovább; még röpködnek egy kicsit a szentszaidi házak kékjében, fehérjében, megpihennek, hogy aztán nekivághassanak a Tengernek! Haza.

A pun menyecske embere vagy most is dolgozik, vagy a kávéházban lopja a napot. Akár nálunk; csak itt nem tántorog haza szesztől örülten házat föllármázni, asszonyt verni, gyermeket halálra rémíteni áldott nap a kávézóban kocsmázó 'férfi'.

(Erre mondta Almatiban a gazdag nőszemély: nem minden férfiú dzsigit, csak aki talpig azt!)

T
TTTTT
TTT
TTTTT
TTTTTTT

Magyarab Tuniszban negyven asszony s vagy száz gyermek.

-Megalakult a Tunéziai-Magyar Baráti Társaság!

Az arab férfi magyar asszonya köti az ebet a karóhoz: európai iskolába járjon a gyermek!

Erre mondhatta, nagyot legyintve, az egyik magyar asszony tuniszi férje:

-Ajaj, magyar feleség...

Mert beállhat második műszakban is pénzt keresni?

Ha már egyszer a mi leányunk ekkora áldozatot hozott arab emberéért, hogy a hazájából idetelepült, a művelt Európából a barbár Afrikába költözött, hozzon valami áldozatot az ura is! (Abajoghat odahaza az anyós.)

Ahhoz képest.

Dolgozzon többet.

Annyit, amennyiből már futja a különtanodára, hol gyermekeik európai nevelést kapnak.

Nem árt meg egy arab, félarab nebulónak sem.

Az ember vagy szereti a magyar asszonyát, vagy nem. S húzza az igát, külön munkát is vállal, hogy megadja az itt megadhatót.

Kellett neki magyar asszony...

Ha megvette, hadd vigye!

ő
őőőőő
őőő
őőőőő
őőőőőőő

Harminc év múlva Te is elmehetsz Mekkába, mondom a negyven év körüli tuniszinoknak, ki arról regél budapesti egyetemistaként tanult magyarságával: a Mekka-járással megvárják az emberek az idős kort, hogy legyen mit megbánniuk, a végóra előtt még bűnbocsánatot nyerjenek, hogy aggként megtérve a búcsúból már könnyű legyen elkerülni a bűnt.

-Fiatalon Mekkába eljutni nem sokat ér, később újra mehet

feloldozást nyerni.

A vásárcsarnokban (bazárban, szukban) is az öreg, Mekkát járt kereskedő az, aki nem akaszkodik a nyakadba, nem akar (annyira) becsapni, mint az ifjabb, még Mekka előtt álló, szenvedélyesen rád törő üzletember, aki tízszeres áron szóbná az első szerencsétlen idegenre a leghitványabb portékát is. -Hol leszek én harminc év múlva - legyint fáradtan az európai nőt birtokló negyven esztendőös tuniszi.

H
HHHHH
HHH
HHHHH
HHHHHHH

Karthágói föníciaiak kereskedelmi és hadikikötője egymás mellett: mindkettő kis öböl, melyet szűk öbölörök vize köt össze a tengerrel, s gályányi csatorna a két kikötő közt is. Itt aztán hívatlan vendég ki nem kötheti Hal s madár igen, de hajó se ki, se be.

Punic Ports kövein kövek; a Pun Admiralitás kövei a köveken.

A kövek alatt, mert a romkert inkább a rómaiak nyomát őrzi.

A hadikikötő apró tengeröböl, melynek közepén a sziget: a pun haditengerészet főhadiszállása! S a szigeten, a tengernagyi körpalota s a kör alakú kikötő partján 220 gálya hajószíne, hajóháza! Mert a pun az evezős és vitorlás gályáit nem hagyta az is ten szabad ege alatt - mint a kolhozparaszt a kolhozállam gépeit szokta volt-, a tengerjárás után bevontatta a fedett csónakházba s ott teletette, javíttatta!

Gályaház-kör. Hadigálya körház szigete, gályaházi sziget.

(Ha nem látod a rajzát, mert amúgy nyoma alig, nem hiszed!)

S a Gályavár mögött a kereskedelmi kikötő vitorlanyüzsgése, tengerészhada, cipekedő rabszolgái, izgatott üzletelői.

Madártávlatból /a pun tengerparti dombokról/ világsodának tetszhetett a karthágói Gályavár és környéke!

Ettől volt Karthágó a Tengerek Királynéja?

Emeletes haditengerészeti székház, kívül /a tengerparton/ a városfal a bástyáival.

Hajósereg, hajóshad.

/Cuni Punikában tunikátlan./

(Hülye szócsavaró)

(-üje)

ű
űűűűű
űűű
űűűűű
űűűűűűű

Ma Karthágónál a tenger hajótlán. Hajózástalan a tunéziai tengerpart: csak nyáron az unatkozó külföldi pénzeszsákok kedvéért indítanak sétahajó-járatokat. A bennszülöttek vízre nem szállnának?

Karthágó egyetlen csónakkikötője, az Elnöki Palotáé zárt, megközelíteni tilos!

A város pún, római s bizánci romkertjei alatt a parton összedől beton, vas, kő hajópadok; omlik az egész part a vízbe.

Csónak a vízen? Csakis halászáé.

Beljebb a hosszújárátuák, a világtengerjárók horgo-

nyoznak a tuniszi kikötő előtt. Meg az elnök úr vendégeit szállító némely gólya s hajó a szentszaidfalvi vitorlásokikötőből.

Más semmi.

Tuniszból egyetlen hajójárat sincs a közeli s távoli tunéziai partokkal

A bennszülőtt nem ül bárkába?

A part elhanyagolt, a köveken s a homokon hulladék műanyag, fémdoboz, üveg s egyéb szenny áradata.

A Karthágói-öbölben egyszerre tíz-húsz hajó s ladik a vízben, 2500 éve a 220 hadigálya biztos védett vagy ezer kereskedelmi vitorlást és evezőst!

- Hol a város? - kérdi a francia asszony.

Nem érti, hogy Karthágóban ilyen nincs. Csak palota palota hátán, romkert és semmibevert tengerpart.

A csabai - Balaton, Duna, Tisza híján - nádvágo ladiokkal járta a kubikgödör vizét s nádringetegét. Ma a Körös-csatornára készül tanyán telelő csónakjával; a Nagy-Körösre, fel a Felső-Tiszára horgászni!

Nem lehetnek odáig az itteniek a tengerért.

Szárazföldi nép; nem úgy a föníciai, a latin, a görög!

Csodáld meg két-három ezer éves házainak romjait; e gazdagsághoz a gálya kellett, bátor hajós nép.

Aki szállni mer.

Z
ZZZZZ
ZZZ
ZZZZZ
ZZZZZZZ

J
JJJJJ
JJJ
JJJJJ
JJJJJJJ

Szemérmes udvarlás?

Megállnak a személykocsik a tengerparton, s órákon át ott ül az autóban egymás mellett a fiú és a leány. Végre kettesben vannak.

Alinak a gépkocsik a Szentszidibe vezető parti részen; a szerecsen kihozta a faluszélre - két városka közti csöndes partra - a szerelmét.

Ülnek, beszélgetnek s tán elámulnak, megint milyen a tenger.

Egymást csodálnák?

A kezük sem ér össze (még hogy - véletlen - a lábuk).

Nálunk a leány már a legény ölében terpeszkedne; legalábbis (egy ültében) nyalnák-falnak egymást.

Utcán, bárhol; ligetben; ritka kivétel, ha valaki megfogja a kedvese vállát.

Türelmesek, szerelmesek.

A vallásuk önmegtartóztatásra neveli őket; hogy uralkodjék magán, ha férfi akar lenni.

Akszakal.

És tisztelje a nőt.

Annál inkább a semmibe veszik az európai nőket. Tán mert a moziban mást sem látnak, mint hogy az európai-amerikai nő szánt szándékkal magáévá teszi - ha épp olyan kedve támad - a gyanútlan (az arabs mozgókban gyakran mór) férfiakat.

A mozik hirdetőtábláin rád mászó fehér csaj.

Az hirdetik, a mi nőink ilyenek. Az övéikkel nem mernek ilyen „fölszabadultan” bánni.

A
AAAAA
AAA
AAAAA
AAAAAAA

Szent-Szidi hegyfokán a meredek lejtőn, a szakadék lépcsősein a bokrok mellett párok ülnek. Ahány cserje, annyi szerecsen szerelmespár. Nem a bozótban, a tengerre néző sűrű szélén a gyöppön legeltetik egymáson a szemüket.

Édeskettesben, de az emberek szeme előtt a szeretőjükkal.

- Hallod, ilyet én még nem láttam!

Annak ellenére, hogy a szentszaidfalvi leány, ki a helybéli történet szerint elcsábította Szent Lajost, ezeknél szebb lehetett.

Jött Lajos király a pogányra, ám a keresztshadát elhagyva bennszülőtt lányhoz költözött s vele élte le további (boldog, épp ezért másképpen szent) életét.

Meglátta és megszerette.

(Igazán csinos arab nőt szinte nem látni.)

(Ülnek otthon, kínjukban agyonhizlalják magukat.)

(A főváros ruhaboltjainak kilenczede a legújabb párizsi férfidivat szerint készült viseletet kínálja, s csak tizednyi a helyi ízlésnek megfelelő női holmikát.)

Berber leány lehetett. Más, szebb.

A szerelmesek kocsija majd beleszalad a tengerparti szakadékba a Szidi-széli sétányon.

Kávéházba nő nem ülhet, moziba is csak a város ledélebbje; táncház, bál nincs; a kiskapuban sem állhatnak le; valahol társalogni kell!

Szót váltani a másikkal. Ismerkedni.

Barátkozni máshol - nyugodtan - nem tudnak, csak itt, a leskelődő mohamedán világtól távol.

Szent Lajos idejében sem lehetett (sokkal) szigorúbb a világ.

Szidiben az utcákon szédítően kellemes a szag: keresed, mitől.

A férfiak cimpája csokor virágot tart; más éppem ilyet árul.

Zekezebben, európai vénleány-kacsóban.

Ez az!

Narancs.

Virágzik a városka összes utcájában. Végig, akác helyett, narancs! Az utca két oldalán a templomdombnak.

Egy-egy narancs a lábad elé esik - a tavalyi, most beérő termés! S már a fán a virág.

Virágba, narancsvirágba borult itt a világ! S szerte a mező ezerjófűvével.

Egy csokréta a füled mögé, hogy furton-fúrt érezd; 3 dinár (annyi, mint három dollár). A szidibéli tengerparti, sziklafoki fecskéfészek kávéházban.

Akkor inkább szedek a társaságomban lévő európai hölgynek! Szent Szidi falva, Szentszaid, Sidi Bou Said, Szentszidi, Szidifalva hegyfokán, púnfokán, domb ormán: föcske fészke teaház! A vitorlásokikötőből nem tudod, mire véld. Fehér s némi kék, mint az egész Mór-Spanyolhonból ideűzött arab falu.

Abu Said Al Baji misztikus falu bölcse az 1200-as években.

Fehér a fal, kék minden egyéb: ajtó, ablak toka, redőnye, zsalugáterja, zárt erkélye, dísze, még az ég s a tenger.

Fecskeház: alattad a szakadékban a karthágói partok egyetlen kikötője s a nyugat mediterrán világ szíve, Kart Hadasht a tengeröblével, öblében a Púnfejedelem városára folyó Tunisszal.

- Eleted legszebb 51. születésnapja a FöcskeFészekTeaHázban!

Forró mentavízzel koccintasz (a vakító, s lassan teljesen fölmelegítő napsütésben) hölgyismerősséddel az életre.

Hogy a következő ötvenegyre, azért ne mondd!

Kaktusz és kaktusz; pálna.

A szállodások kaktuszitallal kedveskednek új vendégeiknek.

Szidi, de szép!

Hispaniából a keresztények elől menekülő mórrok alapították; legalábbis tették ilyenné. Szidifalva és Karthágó e világ legvál-

tozatosabb része.

(Újgazdag magyarjaink nem is sietnek ide.)

(Ókor, szépség!)

A tengerparti népek búcsújáróhelye.

A mohamedánok amúgy is: Szent Szidi, a falu szentje miatt.

(Mert a falu - templom, egyház - búcsúja évente egyszer itt is!)

Szentegyházukba be nem eresztenének.

(Mely Isten bárkit eltaszít, szeretheted-e?)

W
WWWWW
WWW
WWWWW
WWWWW

Az Egyesült Államok karthágói temetőjében nyugszik valamennyi Észak-Afrikában elhunyt második világháborús amerikai hadfi. Vagy háromezer kökereszt a sírkertben. A hősi halottak közt néhány ismerős, példának okáért Kafka (fűszeres) Edward (fia) Wisconsinból, Kish Ernest (Kiss Ernő dédunokatestvére?) Pennsylvániából, Kucharski Albert (a labdarúgó körösztopja) újjerseyből, Krupa (néprajzkutató rokonságából) Henry újyorkból, (a szép nevű, tán az aradi Kussovski-familiához tartozó) Kuss Frederich Ohióból, Start (szőlőnemesítő) Murray újyorkból, Unger (Magyar) Ervin és Frank Missouri és újyork államból, Urban (osztálytársam amerikás nagybátyja) Lester Wisconsinból, Tisza János (mint John) újjerseyből, Toth James /Tóth komám, most az egyszer nem Te vagy a James!/) A tengerészek közt az ohioi Balog Károly (megcharlyosodva) torpedós, Bradley Róbert Nevijorkból (Rejtő Jenő Tamásának öccse?), Káplán Alvin Virginiából...

Ok valóban az amerikai szabadságért haltak, a mi apánk a Donnál... áldozati bárányként véreztek, hulltak, fagytak, két zsarnokság vasmalmában mentek pocskékba.

Szépen karbantartott, csinos végső nyughely; amilyen a német hadfiaké Doberdónál. A mieinké...?

A mieinket jó, ha elkapták.

Ó
óóóóó
óóó
óóóóó
óóóóóóó

Vérszagra gyűlt Új-Karthágó latin lakossága. A polgárosult polgárok hada a karthágói küzdőtér lelátóin (tízezerszám) örjögve leste, hogy tépik szét, marcangolják, marják, csipegetik, eszik a foglyul ejtett, leleplezett, magukat föladó, mert hitüket nyíltan vállaló keresztényeket a küzdőtér alagsorából csörlőkkel fölhúzott vadállatok. A kellőképpen kiéheztetett s megvadított oroszlánok és egyebek a reájuk várakozó, ellenük kitett, bevetett, gyors szörnyhalálra szánt keresztényeket ezúttal nem a keresztalál, oroszlán torka, -foga, -karma várta! Mily halálnem!

Keresztényszag csalogatta a cirkuszba Karhágó rómaiait.

Büntetésből, bosszúból hordták el a bizánciak Afrika legnagyobb római cirkuszának a köveit (kiknek a utódai, görög mód, még évezredünk elején is latinul beszéltek)?

(Nem görög, bizánci!)

(Mint amikor a török a Magyar Hódoltságban tiltakozott, hogy ő nem török, hanem mohamedán!)

(Az orosz, hogy ő nem orosz, szovjet!)

A Vértanú Szentek vérterén kecske mekeg, kívül a köveken bárány, a fák alatt tehén legeli a jó fűvet.

Manapság e tájt csak a házasság érvénytelen, ha keresztény a férfi.

Ha a nő? Nem számít.

A küzdőtér alagsorának zárt végében kápolna, a

mártírkegyhely kapujának vasrácsán 1 903, felül fölirat: Krisztus urunk 203. esztendejében, március 7-én itt halt vértanúhalált Szent Perpetue és Szent Felicite.

Nagy élvezet lehetett!

Kár, hogy nem lehetett rájuk fogadni, mert az oroszánt hogy győznék le!

Arra azért lehetett: vajon hány másodpercig bírják?

Szentjelöltjeink letérdeltek, imádkozva várták a vádat.

- Most légy okos, Perpetue és Felicite!

Bruhaha.

Mentse meg őket az ő Istenük!

Ha van.

A
AAAAA
AAA
AAAAA
AAAAAAA

Szent Vince de Pál tuniszi székesegyházában Virágvasárnapja: Jézus elé a maguk ruháját a virágjaikat terítik e napon a jó jeruzsálemi hívek. A szentegyház kapujában olajágot s pálmát árulnak, de szenteltből annyit vihetsz haza, amennyit akarsz. Néhány asszony azt a pár ágat szedi össze a katedrális kövéről, melyet levertünk, elhullajtottunk.

Egy levelet sem a szenteltből!

Katolikus mise Tuniszban (két helyen, a másik Jean d' Arc temploma) olaszul s franciául, meg persze a karthágói parton Marsában és Goulettban; vidéken huszonegy helyen. Kerül angol és spanyol mise is Tunéziában.

- Tuniszi Szűzanya (az oltár mögötti szobor, fiával), könyörögj érettünk!

Fehérek és négerek a francia misén.

Nyolc pap, a püspök miséz.

Istentisztelet előtt kifaggat bennünket, a szentmise végén a kezét nyújtja.

- Isten áldja Magyarországot!

Ha lehet.

Minden tunisziak püspöke: mintha rézbőrű lenne. Fekete a haja, jó barna a bőre, s az orra szemita-gyanús.

Tán Franciaországban nevelkedett arab.

Francia neve miatt nem köt bele a mohamedán jogrend?

...A szentmisén szót, ha értesz.

Miért vagy boldog, ha templomba mehatsz?

Mióta?

Nyelvét sem érted; csak a legfontosabbat.

Az ének.

Francia nyelvlecke a magyarnak.

Ima.

Örömhír.

Fohász.

Áldás.

Népemre, atyám!

S áldozol a szerezsen püspök kezéből.

- Krisztus teste.

Mert hogy ő is ezt mondhatja.

A másfélszáz tuniszi franciát egyenként búcsúztatja a püspök s a plébános:

- Bon zsúr!

Ez már az.

...Hogy miért szalad könny a szemedbe?

(A tuniszi székesegyházra most erősítik föl a keresztet; a karthágóiról mind leszedték.)

(Karthágó Szent Lajosról elnevezett katedrálisát átadták az államnak; tán mert kifogyott a nép a templomból. Műemlékként őrzik meg a szerezsenek; annyira azért nem, hogy tornyain ott hagyják, mit odahelyezett az építető.)

(Nem tűri a keresztet a mohamedán?)

(Csak ha nagyon nincs más?)

(De amikor nem százötvenre, tizenötre apad a gyülekezet?
Másképpen?)

(Új-Fönícia volt a világa.)

Ú
ÚÚÚÚ
ÚÚ
ÚÚÚÚ
ÚÚÚÚÚ

Hogyne, Kairounban, a muzulmán szent városban a próféta fodrásza jutott szent sorba; sírba, mely a zarándokhely éltetője. Hol a Szőnyegháznál kis csavargók követelnek dinárt, sóznának rád (atyjuk által gyártott) eredeti pun, római, görög mécseseket, nehezekül aranypénzt.

Apun érem: asszonyfej, ló, pálma.

Ha nem hiszed, hogy a romok közt találta, megoldja:

- Emléknek megteszil!

Vinne városnézésre, pár dinárért bármi kedvességre kész; ha ez megtéveszt s hagyod magad fölcipelni a tuniszi városképet felülről, egy magánház tetejéről megcsudálni s kedvesen megköszönöd, épp meg nem fojt.

- Fél dinár kevés.

Fejenként egy.

Német márkámat épp el nem hajintja.

- Na jó - legyint, s csak békén hagy.

- Mennyit ér a márka?

Hogy megtudja, kinevet; ennyiért tett nekünk ekkora szolgálatot?!

Mindig tudta, hogy nem érdemes dolgozni. Legközelebb küldheti az anyja! Inkább sütteti a hasát a Szaharán-inneni napon.

A másik hurcolna kenyéradó gazdájához: műhelybe, üzletbe, szállásra.

Este: afféléhez is?

És már nem mersz velük szóbaállni, barátságosságuknak üzletszaga van. Szívélyességük már zavar, a végén menekülsz előlük. Vagy átnézel rajtuk.

A hirtelen ifja mond is valami cifrát!

...Még a végén megunja, hogy hiába kínálja portékáját a beduin suttyója a kihalt romkert kapujában.

Tárguljunk.

Egy házzal arrébb megint elénk kerül, másnap más helyen adna túl a micsodáin. Majdnem megölel, úgy örül, hogy ismerősre akadt; s újra kezdi, vegyek már tőle valamit! S jön utánad.

- Dinár, kaput! - magyarázán, miért nem futja már semmire.

Amikor kellene, egy fia rendőr sincs; pedig tele fegyverrel az ország. (Ettől békességes világ.)

(Redőny, zsalugáter, vasrács minden földszinti ablakon.)

(A sarkon nemzeti gárdista tartja derékmagasságban felénk a géppisztolyát.)

(Akár a púnoké: jó kis zsoldos sereg.)

(Hogy rend legyen; béke; csönd.)

(- Újságíró? - s már a legszívesebben visszatartana a hirtelen gyanakvóná lett reptéri határőr, amikor meglátta, mit találtam bevallani a kötelezően kitöltendő kérdőíven.)

(Bárhová vet a sors, mindenütt bajba keveredem.)

(- Van rajtad valami gyanús.)

!
!!!!
!!!
!!!!
!!!!!!!

ASzentszidi-beli fővenymenti kövesút (gyalogos és kérekpáros) személyforgalma oly lármás, hogy fölkapom a fejem: a férfiak olyan kiabálva köszöntik egymást, mint

kisíratosi testvéreim a kukoricatábla melletti, faluszéli dűlőúton.

- Nem állatok, emberek vagyunk - magyarázza a pigmeus törzsfőnök, miért hisz Istenben s áldoz népe mindenéből egy falatot a Mindenek Alkotójának.

A karthágói öreg halász, ki hosszú nadrágját a parton hagyva jó bő alsógatyájában ólálkodik a sekély víz kövei közt: sokágú szigonyával végigkutatja a kövek alját, a tengerben kőtől kőig halad, sorra veszi mind, szép nyugodtan körbejárja partszakaszt, hol nem ér térdnél följebb a víz. A tengerből végre langusztát (homárt? valami vízi csodabogarat) emel ki a szigonyával; tovább dúdol. Végig, míg a kövek közt kotorász, valami dalt dünnyög. A vén fekete lerázza szerszámáról a zsákmányt s úgy tesz, mintha föl sem venné, mi az neki! Térül-fordul, forog, tesz-vesz, nem kapkodja el; és dúdol bele a fuvalatnyi szélbe. S már be is dobta tarisznyájába a finom falatot. És tovább keres a tengerben hal s más kincs után. Dudorászását csak akkor hagyja félbe, amikor kimászik a tengerből, hogy magára kapja gönceit.

R
RRRRR
RRR
RRRRR
RRRRRRR

Tunisz-Karthágó repterétől Budapest-Ferihegyre a Szalambó-röpcével: alattad Afrika-fok, több is, kopár sziget, mellette a kisöccsével, az öbölből ki a nyílt tengerre, fölül, hol a fecske sem jár; s alant: hajók húznak át a Sziáliát (és Olaszkont) Afrikától elválasztó nem is olyan túl szoroson. Sziáliát fölött Marióéknak intünk Pá!-t.

- Bambinó, bambinó, bambinó, s csak azután masina!

- Akkor már rokkant leszel (mire a saját kocsidba ülhetsz) - intett, mutatva, mire jutok, Almádiba a Tulipánban.

Alattunk a tenger kékje, fölöttünk az ég kékje, közben a felhőfoszlányok egyre sűrűsödő hősivatagja. Sivatagból sivatagba.

A tenger vizén a szél ugyanolyan fodrokat kelt, mint a Szahara homokján; itt meg a fölleg-hómező halmai, hegyei, hórengetege.

Hajóvize fehéredik, fodrozódik, kavarr, híz délnek.

Hómezők enyhelyein a Föld.

- Olaszkont!

Tanyái, falvai.

Dűlőről dűlőre.

Ha nem is nadrágszíjparcellák, sok kis darab föld szabálytalan kockatáblája; cikkbe, cakkba, összeviszsa.

Sehol egy tundrafeltörése, szűzföldföltúrás sokezer nagyholdja.

Az Alpok!

Előbb már billegett a gép néhányat.

Tunisz volt Bab Qartagennája, Karthágói-kapuja helyén nyilván zajlik tovább az élet.

Bércek! Havak!

Havas havasok hava.

Ez valóságos hó nem légbuborék föllege.

Gerincek.

Sziklák.

Szurdokok.

Sédvölgyek, ügyszakadások.

Hófolyók, csúcsok, cifrák.

Arrébb már egybefolyik a valódi Havas felhő álhavasával.

Felhő-láthatár.

Égbolt a lassú teliholddal.

Az ottan már Magyarhon; a gránic szabad.

Csaba-Kastélyszőlők tavasz-havi-nagyheti igazi hava; megint lefagyott a fűgék.

- Figyelem, Gyoma állomás...

Bab Qurtuc.

Fa Ede
ÉBREDÉS

elszivárgott jóízek helyett
JELEIKET kóstolgatod a test
kivásott a nyárból a reggel felszólító mondata
szövegmásolat ma is magába nyel a forgalom
s kiköp akárkiként nyüzsgőt egy nyüzsgéstérben
sportmese utcai krimi trágár kommentár
jár át a kávészagban? inkább elveszett szerelmeid
szorongása nő most balkánion mocskos a terep
szokott árukkal tör rád az utálat
s a változás alvadt lemondáson siklik
ilyen a világ? egy kerti törpe még humorizál
dörejő utcabűzt ollóz a fecskék szárnya
a galambröptök kondenzcsíkokra ragadnak
mindegy legalább „égre néztél” bár ott is
utcai egérszürke figurák repülnek tova

Szoliva János
FOHÁSZ

Add, Uram,
hogy ne féljek,
ha megérkezik az est a sötéttel.
Arcomat ne hagyd magára,
versemnek legyenek a mása,
az értelem,
az érzelem
fogja át az íveket,
ha lélektől lélekig
vezet.

Add, Uram,
hogy a holnapokban éljek,
imádság legyen a szó,
gondolat helyett gondolat,
hogy mozduljon ember és a kéz,
s megtörténjen,
mi megtörténhet,
s ha belém szűrődik a csend,
ott hallgatózzam, hol a szív dobog.

Gaál Károly
POGÁNY ŐSZ

Elűzött engem
aki szeretett,
ágyékból aki
szobrot veretett,

ki izmaid mását
éjjel megszülte,
s hajnal-köszönéskor
kontyát feltűzte.

Azóta kedvemnek
nem száll fel pora,
szerelmem koldus,
nincsen ostora!

Húsomba nem vág,
nem biztat, nem űz,
pusztába se kerget,
rabszíjra se fűz,

szárnyas sörényemen
nem ül meg a Nap,
éjt űző szememben
nincsen virradat.

Pár nélkül állok,
szél és fagy megráz,
nősténytől eltépve
megaszal a láz,

orrba ver az erdő
csupasz tenyere,
szerelmem koldus:
nincsen kenyere!

Karay Lajos

A RÓZSA KERTÉSZ

Messze fönt világok égtek, sanda bolygók, rossz tüzek,
kertemben virágok égtek, rózsagárda, éjszakát
túlkiáltó csönddalárda, fölkarózott drága fák,
kérges éveimre díjat égtől esdő lángszüzek.

Hallgattam pirosban izzó, változó zenéjüket,
kottarendjük fölparázsló gregorián kórusát,
fodraik szimfóniáit, magtalan nehéz tusák
békehordozóit, én, a külvilágra vak, süket.

S harminc éve? Negyven? Ötven? - Kertkapum kettétöröten,
hogy kiléptem, járt a szélben, élvetépett lepkeszárny,
furcsa szél volt, mindenünnen fújt egyszerre, s mintha bűnben

vérenértek volna, álltam, fázva, félig öltözötten,
én, az egymagamnyi vétlen, tövisek közt tövisülten,
és a rózsák s rózsafosztók nappá tűntek, mint az árny.

(És benőtte őt a város, vad bozót a kerti fát,
utcáink körécsavarták, mint a kígyók, testüket, -
jégcsaptőr a tér szívében, üstökén a hó üveg,
harminc éve áll a sarkon, hangja sincs már, úgy kiált:

„Itt a vérem, itt a testem, fűzkosárnyi tüskeág,
lesz tiétek rózsáron, zárhattok szemet, fület,
mert ítéleted kivárom, hajdanvolt tolvajszüret,
mert feledve éve-tűntén sincs a bűntény, ó világ!"

Lopva éjjel meg-megállnak, megbecézik régi árnyak,
nyujt nekik tövist virágul, minden kincse ez levén,
testét, vén konok, lerontó, krisztusulva pőre csonttá,

szinte láthatatlan immár, mint a holnap, - semmi gond rá,
ám kamattal halmozódó pontos összegét a kárnak
- s hogy behajtatik bizonytal - tudjuk ketten, ő meg én.)

Gyurik Irén

KISEPERT ÁLOM

Elnyugszol a sötétség
bódító maszkja alatt.

Míg a hajnal fénytete
fel nem nyitattik,
én őrködöm álmaid felett,
lesem, ver-e a szíved,
és moccanástalan susog az éj,
bokor bölcsőben arcát
emeli egy levél,
fel-felsír néha,
őszi eső itatja,
s csak a rúgkapáló zaj,
a visszajáró szellem
bolyong anyátlanul, mint a szél -
Szármával seprí álmaidat
éjed portáira.

Pető Zsolt

VÍZVILÁG

kék alkony száll a táj testére lük-
tet nyugtalan fák csonka árnyait
teríti szét a házak rozzant ké-
pein hang nélkül húzódik felül

az óceán vad hullámozása tört
korallak törzsén csillapul zafír-
vázú halakkal álmodó hajók
halványkék foltja leng a szüntelen

viharban távol gyertya ég a víz
alatti város fénye halvány csil-
lagokra hullik átlép tágas ka-
puján a hold a vízvilágra néz
sötét szemével sápatag halott
sziklák fölött a tenger zúg tovább

Lenhardtné Bertalan Emma

EZERKILENC SZÁZNEGYVENÖT, NAGYPÉNTEK

„ha életem során meghallottam azt a szót: »felszabadulás«, mindig a leigázott, meggyalázott falu jutott eszembe”
(A szerző)

Iszonyatos hírek jöttek a frontról, ami egyre közelebb került hozzánk. Már a határon innen dúltak a harcok. Menekülő csapatok vonultak nyugat felé, a gyilkolás elől. Hallottunk a polgári lakosság szörnyű sorsáról a szovjet megszállás után. Hallottunk a nők fenyegetettségéről. Nagyon féltünk.

Emlékszem, ettől a naptól kezdve igyekeztem mindent tudatosan átélni. Akkor határoztam el magamban, hogy mindent, ami történik velem, megpróbálok belevésni az agyamba. Akkor döntöttem el, hogy egyszer mindent leírok. Ha túlélem.

Veszélyben az ember mindig fogékonyabb a jövője iránt. Legalábbis én ezt tapasztaltam. Magamon és másokon is akik körülvettem. Valami azt súgta a legnehezebb percekben is, hogy életben maradok. Nem halhatok meg, mert ezt nekem meg kell írnom.

Szép tavaszi nap volt. Március vége, vagy április eleje lehetett. Úgy döntöttem a család, hogy el kell ásni néhány tartósabb élelmiszert, hogy legyen ennivalónk, ha túléljük a harcokat. Hallottuk a menekülőktől, hogy a front után kő követ nem marad. Az orosz katonák három napi szabadrablást kapnak, és megsemmisítenek mindent, amit találnak.

Éppen egy hatalmas hátsó sonkával igyekeztem apámék felé, amikor nagy hirtelenséggel német katonai járművek álltak meg a ház előtt. Katonák rohantak be a kertünkbe és beugráltak a légiógödörökbe. Könnyű volt megtalálni őket, mert a mellettük feltornyozott földkupacok jelezték a búvóhely hollétét.

Szinte azokban a pillanatokban jelentek meg az égen az orosz repülőgépek. Alacsonyan szálltak. Legalább nyolc-tíz cikázott belőlük a fejünk felett. Hulltak a kisméretű orosz bombák a falura. Néhány gép egészen mélyre szállt, majdnem elvitte a házunk tetejét.

Ropogtak a géppuskák, potyogtak a lövedékek a kertben. Kezemben a sonkával egy kisebb gödörbe vettem magamat, és a hirtelen riadalomban csak azt mondogattam: „Istenem, Istenem”.

Hason feküdtem és a rettegés az életemért olyan erős volt bennem, hogy csak másodpercek múlva gondoltam a családomra. Tudtam, hogy anyám, Ilma és a nagymama a házban vannak. Apám Márikával abban a gödörben húzódtok meg, ahova a húst akartuk elrejtetni. Talán biztonságban vannak - reménykedtem magamban -, de nem tudhattam, kit hol ér a gyilkos géppuskatűz, melyik családtagomat öli meg egy bomba.

Iszonyatos percek következtek. Gépzúgás, lövedékek durrogása. Harctér a javából. Még mindig a hasamon feküdtem. Kezemet a koponyámra tettem, mintha védeni akartam volna a szilánkoktól. Remegtem a félelemtől, és csak azt hajtogattam: „Istenem, Istenem”.

A gépek a mi környékünkre vetették magukat, mert ott álltak meg a németek. Őket akarták megsemmisíteni. Sokszor köröztek a levegőben, és amikor a falu szélén, a határ felett megfordultak, egy pillanatra megszűnt a lövöldözés. Aztán újra a fejünk fölé értek, és kezdődött minden előlről.

Az egyik ilyen pillanatnyi csendben, amit ott rögtön elneveztem a „halál csendjének” - az „Istenem, Istenem” - jajgatásomra fiatal férfihang válaszolt.

„Istenem, Istenem” - hallatszott egy gödörből. Akkor emeltem fel a fejemet először. Elöttem, a légóárok elején fiatal német katona feküdt. A hátán. Fejét kissé megemelte, úgy nézett felém. Szeme kéken világított, és mosolygott. Határozottan emlékszem, hogy mosolygott. Még egyszer megismételte, hogy „Istenem, Istenem”, aztán a kezével mutatta, hogy forduljak meg és nézzem a gépeket.

Nem tudom leírni azt az érzést, ami akkor úrrá lett rajtam. A halál közvetlen fenyegetésében, az egyedülállat árkában felém mosolygott egy vidám szempár. Hanyatt fordultam, kezemet kinyújtottam a katona felé, aki úgy feküdt, hogy a lába volt közelebb hozzám. Megragadtam az egyik bakancsát és két kézzel szorítottam, fekvem fölé nyújtott karokkal. Önkéntelen mozdulat volt ez, a félelem szülte. Mint a fogorvosi székben, amikor a fájdalom levezetéseként a karfát szorongatjuk.

Nem tudom, meddig tartott a támadás. Nekem örökkévalóságnak tűnt. Feküdtem az árok fenekén, és szemeimmel követtem a gépek cikázását. Láttam, ahogy potyognak belőlük a bombák. Hallottam, amint ropogtak a géppuskák, láttam a gyilkos csöveket, ahogy felénk irányultak a gép testéből. Arra vártam, hogy végre megszűnjön már ez a pokol, és az égen újra felhők ússzanak, ne a halál követi.

Végre csend lett. csak a kazlak, ólak, épületek sirtak a nagy tűzben, melyben égtek. Emberi jajszavak foszlányait hallottuk a szomszédok felől.

A németek pillanatok alatt összeszedték magukat. Kiugráltak az árkokból és fegyelmezetten, csendben járműveikre szálltak. Arcukon félelemnek nyoma sem látszott. Úgy viselkedtek, mintha csak egy kis sörözésre tértek volna be egy út menti fogadóba.

Mi is kikészülődünk a légóárkokból. A kiskatona óvatosan kihúzta a bakancsát kezem fogságából és kiugrott. Rohant az alakulatához. Menet közben még visszakialtott: „Istenem, Istenem”. Aztán elrobogtak a harcokcsik.

Azt sem tudtuk hirtelen, merre induljunk a légitámadás után. Először egymást kerestük. Anyámék a konyhából szaladtak ki. Apám, Márika meg én a kertből futottunk a ház felé. Életben maradtunk mindnyájan. Ép maradt a házunk és az állatoknak sem esett baja. A trágyadomb széle füstölgött csupán, de szerencsére nedves volt a benne lévő szalma, és nem kapott lángra.

*Részlet a szerző önéletrajzi ihletésű regényéből. A teljes mű 1997 második felében jelenik meg Nagykanizsán, a Czupi Kiadó gondozásában.

Mellettünk cselédházak égtek. A második szomszédunk, Lili néni hároméves kislánya a házukban lelte halálát. Az anyja éppen a boltban volt, amikor jöttek a gépek. A kislány megijedt és felfutott a padlásra. Gyújtóbomba esett a zsuppfedélre. Pillanatok alatt lángbaborult a kicsi otthon. Gyermekestől.

Sokan megsebesültek a faluban. A támadás csak a Fölszeget érte - a német alakulatok ittléte miatt - de az Alszegegről is rohantak az emberek. Iszonyú látványt mutatott a kömők. Házak égtek, ólak, állatok. A sebesültek hozzátartozói fehér ruhadarabokkal kötötték a vérző sebeket. Mások Siklós doktorért szaladtak. Pánik tört ki, amikor megtudtuk, hogy a doktor elhagyta a falut. Menekült. Orvos nélkül maradtunk.

„Itt tudott hagyni bennünket” - zúgolódtak az emberek. Én is megdöbbenem ezen. Hogy tudta megtenni? Hát erősebbnek bizonyult a félelem a hippokrateszi eskünél? A szeretetnél, melyet a parasztok iránt érzett?

Később tudtuk meg, hogy egészen Drezdáig jutott el, a családjával. Ott érte őket a nagy szőnyegbombázás. Mindnyájan meghaltak.

Az Újsoron a Mosoniék házáat találta el a bomba. Leomlott a kicsi épület egyik oldala. Bedőlt a tető. Téglát és törmelékkel tartották a meghitt, családi bútorok. A fehérre meszelt tisztaszoba fala eltűnt, piszkos vakolat pergett a padlóra. Csupán a tisztaszoba egyik sarka maradt meg. Az ágyak, és az asztal. Az udvari kemence azonban épségben úszta meg a tragédiát. Aznap sütöttek benne éppen kenyeret. Még forró volt az oldala, s amikor az ajtaját kinyitották, fényes, kerek rozskenyerek mosolyogtak a világra. Anakronisztikus módon, az élet derűjét hirdetve.

Az utolsó éjszakát, a szovjetek bejövetele előtt felöltözve töltöttük a szobában. Egész éjjel dörögtek az ágyak, ropogtak a fegyverek. Reggelre megszűnt az ágyúzás. A németek összeszedték magukat és szinte percek alatt elvonultak Pápa felé. Nagy csend állt be egy kis időre, majd erős harckocsi moraj hallatszott keletről. Jöttek az oroszok.

Az elterjedt hírek hatására leírhatatlan félelem lett úrrá rajtunk. Még ki sem tudtuk pihenni az egyik borzalmat, máris újabb bajok támadtak meg bennünket. Űltünk a megüresedett hidegszobában, a németek által otthagyt szalmazsákok tetején. Tudtuk, milyen veszély fenyeget bennünket. Az egész ellenséges hadsereg. Semmiféle kiútban nem reménykedhettünk. Gubbasztottunk egymás mellett, félelemtől remegve. Apámon is eluralkodott a kétségbeesés. Féltette a lányait, az asszonyait. Soha nem láttam még ilyen állapotban.

„Mit csináljak veletek?” - kérdezte tanácstalanul. - „Kiásom a puskát és agyonlőlek benneteket. Aztán magam!” - mondta. Olyan elszántnak látszott, hogy biztosan megtette volna, ha erre a szörnyű tettere kérjük.

Ültem testvéreim között. Arra gondoltam, milyen szép is az élet. A halál előcsarnokából tekintve, így tizenhét évesen milyen gyönyörű is a világ. Nem a mostani, hanem ami volt. Ami lehet még, ha megmaradnánk. De csak ültem, magamba roskadva. Némán, válasz nélkül hagyva apám szaván.

Ilma hangja törte meg a csendet:

„Apu, én még élni akarok”. Ennyit mondott. Apám magához tért és hangot váltott: „Akkor még el kell dugni egy kis élelmet gyorsan!” - szólta. Egészen más tekintettel nézett végig rajtunk. Szemében erő volt, kihívás, mintha azt mondta volna a sorsnak: „Akkor gyere!”.

Felpattantunk a szalmazsákokról. Akkor éreztem, mennyire elgémberedett a lábam a hosszú, kényelmetlen ülésben. A kamrába mentünk, élelemért.

Volt két kaminlyuk a házban. Az egyik a konyhában, a másik a nagymama szobájában. Azokon keresztül tisztították a kéményt. Itt gyűlt össze a sok korom, amit évente egyszer a kéményseprő kiszedett. Néha több vödönyi égéstermékkel kapart elő a nyílásokból. Most ezeket tömtük tele friss füstölt kolbásszal.

Alig végeztünk a munkával, máris újra kezdődött körülöttünk a csatazaj, de már a kézifegyvereké volt a főszerep. Géppuskák ropogása hallatszott minden irányból. Főleg a kastélykert felől, ahol a németek utolsó csapatai rejtőztek. Hogy biztosítsák maguknak a menekülést, felgyújtották a környéket, hogy a füst leple alatt hagyassák el a falut.

Akkor kezdődött a pokol. Pillanatok alatt tüzet fogott a szalmazsák. Óriási lángok csaptak az ég fele, és nekem eszembe jutott, hogy milyen találó szó is a hirtelen fellobbanásokra a szalmazsák szó. Percek alatt eltűnt a hatalmas, fából épült pajta is. Hamuvá vált a több méterre felhalmozott takarmány. Az illatos széna, a jószagú lucerna. Benne égett a féltve őrzött bútorfa is. Marikának szánták, stafírungra a szüleim. A cseresznyefa a legértékesebb anyag volt szekrények, ágyak készítéséhez. Óriási törzset az Új-hegyről hozatta hazá apám. Felvágatta deszkának, és a pajtában szárította. Most üszök és hamu vált belőle. Megsemmisült a nyári szín is, ahol a tehének aludtak meleg, csillagos éjszakákon. Nyitott fészere volt, zindelytetővel. Én is segítettem az építésben, annak idején. Pillanatok alatt omlott össze, lett az enyészeté. Pattogtak az égő faszerkezetek, durrogtak a cserepek a hatalmas hőtől. Már az istállót veszélyeztette a tűz.

Rémülten bújtunk össze a konyha közepén. Akkor apám hirtelen felordított:

„Az állatok! Ki kell oldani a köteléküket, hogy menekülni tudjanak.”

Mielőtt bármelyikünk feltartóztathatta volna, kirohant a házból. Iszonyú harc zajlott körülöttünk, az utcánkban, a kertben. Apám csak rohant, az istálló felé. Néha hasonkúszva, míg el nem érte az épületet. Mi a konyhaablakból néztük, rettegetve érte.

Az állatok lassan vánszorogtak ki az udvarra, de amint meglátták a hatalmas tüzeket és közvetlenül, a szabad ég alatt érzékelték a zajokat, futni kezdtek, amerre láttak. Volt, amelyik a határba futott, és csak a harcok után találtuk meg a szántóföldeken.

Apám szerencsésen visszaért közénk. Úgy látszott, általában nem fog tüzet az istálló, és megmaradnak a sertésólak is az udvar túloldalán. Nem sokáig reménykedhettünk ebben, mert újabb heves harc bontakozott ki. Újabb lángok lobbantak fel, most már az ólak felől. Apám ismét ki akart rohanni, hogy kiengedje a sertéseket is. Ahányan voltunk, annyian kapaszkodtunk bele, hogy bent maradjon a házban. Nem engedtük.

„Inkább a malacok, mint te” - mondta anyám. Visítás keveredett a harci zajok közé. Égtek a disznók. Anyakócsák volt, kilenc kismalaccal. Voltak hízott sertéseink is, legalább tíz, száz kilón felüli, vágásra kész állat. Elégtek mind. Eleven. Égő hús bűze keveredett a pusztítás ezeryi kellemetlen szagával.

Aztán két hét következett. Olyan napok, amikor minden gondolat, érzés és indulat háttérbe szorult bennünk. Amikor semmi más nem foglalkoztatott bennünket, csak az életbenmaradás lehetősége. Kivédése min-

denféle támadásnak, ami a létünkre tör. A puszta létünk és a tisztességünk volt a tét. Vad hordákkal és gyilkos fegyverekkel vívtuk csatáinkat, védtelenül és fegyvertelenül. Egyetlen lehetőségünk a menekülések sorozata volt csupán.

Olyan sokan lettünk, alig fértünk el a hidegszobában. Lassan elült a harci zaj. A tüzek is mintha alábbhagytak volna. Aztán a távolból mély moraj, dübörgés közeledett felénk. Megérkeztek a szovjet tankok. Megálltak a házunk előtt. Bizonyára azért ott, mert szépségével, nagyságával kirítt az utca többi megmaradt épülete közül. Szovjet katonák ugráltak le róluk. Tisztek voltak. Legalább hatan, nyolcan jöttek be a házba. Leírni nem tudom a félelmünket azokban a percekben. Az eddig átélt borzalmak oly mértékben sokkolták idegrendszerünket, hogy a rettegéstől hangosan zokogni kezdtünk.

„Talán jobb lett volna mégis meghalni?” - kérdezte halkán Ilma. De én megnyugtattam: - „Már késő”.

Karcsi bácsi kiment eléjük és gyatra nyelvtudásával, oroszul szólott hozzájuk. A vezető tiszt kezét fogott velem. Apám is ki akart menni, de addigra már beértek a katonák a szobába. A tiszt végignézett rajtunk. Amint meglátta a sok zokogó nőt - csodálkozva kérdezte, németül: „Warum weinen Sie?”

Karcsi bácsi elmagyarázta, miért félünk annyira. Hogy mennyi szörnyűséget meséltek róluk.

A tiszt azt felelte rá, németül, hogy az a sok rossz hír mind náci propaganda. Aztán ránk mosolygott és megnyugtatóan bennünket. „Ne sírjunk” - mondta. Túléltek a harcokat, most már semmi veszély nem fenyeget.

A tiszték körbejárták a helyiségeket. Egyikük benyitott a kamrába. Láthatóan megtorpant a gazdagság láttán. Orrát megcsapta a frissen füstölt sonkák, szalonnák ingerlő illata. A falakon körben felfüggesztett rudakon piroslottak a hosszú kolbászok, az oldalasok és füstölt körmök. A tiszt visszalépett, megkereste anyámat - nem tudom, honnan ismerte fel benne a ház asszonyát - és odaintette magához. A kezével mutatta, hogy be kell zárni az ajtót, kulccsal. Még megkérdezték, van-e fegyver a házban. Körülnéztek a padlón is. Bementek az istállóba, ami szerencsére nem esett áldozatul a harcoknak. Aztán visszaszóltak a tankjaikba és eltávoztak.

Megmenekültünk!!! Ereztek a felszabadulás mennyei örömét. A megkönnyebbülés katarzisaiban olyan könnyűvé vált a lelkem, hogy legszívesebben elszálltam volna. Szerettem volna, ha szárnyaim nőnek hirtelen, és felröpülhetnék a fellegek közé, ha bekiálthattam volna minden pici otthonba: „Emberek, ne féljétek! Felszabadultunk.” Olyanok voltunk, mint a halálraítélt lehet, amikor az akasztófa előtt kihirdetik neki a kegyelmet.

Futottunk az udvarra. Szomorú látvány tárult elénk. A sertésstetemek még iszonyú büzt árasztva füstölögtek. Apró, pici hamukupacok jelezték a kismalacok egykori létét. Nem volt szalmakazal. A létra is elégett, aminek a tetejéről néhány nappal ezelőtt még a messze harcokat figyeltük. Eltűnt a pajta, hatalmas, több méteres takarmányoszlopaival. A jóillatú lóhere, lucerna helyét fekete üszök, kórom lepte be. Az állatok nagy része az istállóban maradt, vagy oda futott vissza a harcok elől. Megéreztek az idő rendkívüliségét. Apám takarmányt tett a jászolba. Az utolsót, ami megmaradt az istálló sarkában.

- „Mi lesz velünk - mondta apám - minden eleségük elégett.”

Amikor az első tankok elhagyták a házat, és mi felszabadultan járkáltunk az udvaron, újabb alaku-

latok érték el a falut. A szovjetek éppen olyan rendben vonultak az utakon, mint néhány nappal ezelőtt a németek. Az úttest közepén a tankok végeleáthatatlan sora dübörgött. Pápa irányába mentek. Mellettük az út szélén és a járdákon lovaskocsik haladtak. Olyan szorosan követték egymást, hogy a lovak orra az előző szekeret érintette. Közben motorosok cirkáltak. Néha megálltak. Figyelték a menetet.

Koradélután kezdődött a háromnapos szabadrablás. Egyre rendezetlenebb hadak érkeztek. Katonák járták szabadon a házakat. Megragadtak mindent, amihez kedvük volt. Poharat, bögrét. Képet a falon. Ami éppen megtetszett nekik. Ha már tele lett a kezük, eldobták, amit meguntak. Harcosok százai járták végig a házunkat. Folyamatosan jöttek. Mi a melegszobában húztuk meg magunkat. Szorosan, egymás mellett ültünk az ágyak szélén, és ijedt tekintettel kísértük a szemünk sarkából a betolakodókat. Néha megkérdezték tőlünk: „Nyemci nyet?” „Nyet” - feleltük kórusban, remélve, ha e varázsszót kiejtjük, nem bántanak bennünket.

Ezt tanultam meg először a nagy orosz nyelvből. Aztán sok-sok káromkodást még, amik nem vehetők papírra. De most is benne vannak az emlékezetemben. Nem tudom kiirtani őket agyam tekervényeiből, oly mélyre vészték őket a rettegés ceruzái.

Szerencsére anyám nem fogadta meg az első jótanácsot. Nem zárta be kulccsal az éléskamrát. Ha megteszi - összetörték volna az ajtót.

A katonák betértek a füstölt húsok, zsírosbödönök és befőttek birodalmába. Kurjongattak a látvány gyönyörűségétől, és kapkodni kezdtek a csodák után. Volt, aki egy üveg lekvárt emelt le a polcra. Feltépte a papírt és ujjait belevájva, nyalogatni kezdte a finomságot. Csuklójáig piros volt a keze.

Aztán jött egy aprónövésű fiú. Nem látszott többnek tizenhat évesnél. Telerakta a kezét füstölt hússal. Hosszú kolbászrudak sorakoztak az egyik kinyújtott karján, ahogy ki lépett a házból. Nyilván nehéz lehetett, mert a felét leemelte, és a másik kezével felakasztotta a hársfa legalacsonyabb ágára. Megteremtette a kolbászfát. A többiek, ahogy sorban érkeztek, sonkát is csempészték a fa ágaira. Majd füstölt körmökkel tették színesebbé a látványt. Mikor kiürült az éléskamra, a későn érkezőknek már be sem kellett jönni élelemért. Elvették a konyhai polcra a fogporunkat. Fém dobozban árulták akkor. Rózsaszínű volt, és a doboz tetején kifűrt nyílásokon keresztül tudtuk a fogkeféinkre szórni. A katonák - összeverődtek vagy tízen - kört képeztek az udvaron. Az egyik a kör közepébe ugrott, kezében a fogporos dobozzal. Levette a sapkáját és behintette a fejét. Aztán a többiek is levették a fejfedőjüket, és a közepén álló katona beszórta az ő sörtehajukat is. Jól bedörzsölték a fejbőrükbe, majd tovább álltak.

Ahogy közeledett az este, és kint sötétedni kezdett, a konyhába húzódtunk. Akkor még volt egy kicsi kenyérünk, néhány darab füstölt húst is találtunk a kamra kövén elszórva. Nagymama a szobájában feküdt. Beteg volt. A katonák jöttek, mint a hangyák rajzás idején. Biztosan azokból az időkből való a közmondás: „Annyian vannak, mint az oroszok.”

Alegtöbb házban még az érkezésük előtt elöntötték a gazdák a szeszes italt, hogy ne tudjanak lerészegedni. Mégis, egyre több ittas volt közöttük.

Kint besötétedett. Az áramszolgáltatás megszűnt. Anyám meggyújtotta a petróleumlámpát.

A betolakodók egy hatalmas szilvalekváros-bödönt hurcoltak ki az éléskamrából és az asszonyokat szólították,

hogy szolgálják ki őket. Anyám és a csúf asszony, akit házukba lépése óta Irén néninek szólítottunk - szorgoskodtak körülöttük. A tűzhelyben égett a tűz. Anyám nagyanyámnak akart teát főzni. Mi újra a melegszobába húzódtunk. Éreztük, hogy bajban vagyunk. Egy nagyobb csapat részeg érkezett. Körbejárták a lakást, és amint a sok fiatal nőt meglátták, kálón vigyorgás jelent meg az arcukon. Szerencsére éhesek lehetek, mert a konyhában telepedtek le előbb. A pillanat tört részében kellett határozni, ha meg akartunk menekülni tőlük.

„Ugorjatok ki gyorsan” - adta ki apám a vezényszót, és mi az összes ablakot kitérve, amilyen gyorsan csak lehetett, elmenekültünk. Apám még bekiáltott anyámnak a konyhába: - „Ilma, gyere!” - de ő éppen a nagyanyámnak rakta ki a vascsorát.

Észrevették a részegek, akik már ettek és minket kívántak. Látták, hogy kiugrálunk az ablakon, és kiabálni kezdtek. Mi futottunk át az úttesten és beugrottunk a kastélykertbe. A kertet körülölelő fal magas volt, alig tudtunk felmászni rá. Úgy vonszoltuk fel egymást. Józsika, keresztanyám kisebbik fia megütötte a lábát, Ilma elvesztette az egyik cipőjét. Lecsúszott a lábáról, amikor a falra akart felkapaszkodni, és visszagurult az úttest közepére.

- „Hozd vissza, mert hideg van” - biztattuk mindnyájan és megvártuk őt. Az oroszok szerencsére olyan részegek voltak, hogy nem tudtak futni. Testvérem leugrott a kerítés faláról és megmarkolta a cipőt. Pillanatokon belül visszacibáltuk közeink.

Csendben lopóztunk a csupasz bokrok között, amik megmaradtak a harcok után. Arcunkat tüskés ágak csapdosták. A fák alatt, végig a parkban orosz tankok sötélettek. Csak a körvonalait vettük ki a borongós éjszakában. Hideg volt. A park másik végénél megálltunk. Tanakodni kezdtünk a bozót hazug védelmében. A fagytól és a félelemtől remegett a testünk. Néhány méterre tőlünk, itt-ott orosz beszéd foszlányait hozta a koratavaszi szél. „Ilyen lehetett a tatárjárás” mondtam, szinte magamnak. De apám meghallotta, és óva intett a hangos beszédétől.

„Még meghallják és idejönnek” - intett csendre. Biztosan észre is vették népes csapatunkat. Azt hiszem, nem hagyhatták el a járműveiket, azért hagytak futni bennünket. Lopva lépkedtünk az üszkös ágakon, füstölő haraszton át, miközben jobbra-balra tekintve figyeltük az idegen katonák neszeit.

„Bújt az üldözött s felé

kard nyúl barlangjában” - szavaltam a Himnusz ránk is érvényes sorait, de apám leintett. Most már határozottabban figyelmeztetett, hogy hagyjak fel az irodalommal. Nem kedvez az alkalom az effélékre. De ő is ugyanazt érezhette, amit én, mert megragadta az egyik kezemet és megszorította. - „Menjünk a község házára” - adta ki a parancsot apám. Belekapaszkodtunk abba a reménybe, hogy ott kell lennie valamifajta rendnek. Kell lenni a földtekén egy talpalatnyi helynek, ahol a szülőfalunkban menedéket találhatunk. De nem volt.

Átrohantunk a falu főutcáján, hogy elérjük a jegyző lakását és irodáját. A házakból részeg ordítások hallatszottak. Az Alszegegről női sikolyok, segélykiáltások hasítottak bele a torz éjszakába. A falu maga volt a dantei pokol.

A község háza üres volt. Elmenekült a jegyző is valahová. Mentette a feleségét és a lányát. A lakása feldúlva, kifosztottan. Ajtók, ablakok összetörve. Bútorok roncsai lepték el a padlón. Az irodában szétdobált könyvek, iratok és rendeletek papírfoszlányait zizegették a huzat.

Elvesztünk. Éreztük, hogy nincs tovább. Előbb-utóbb elkap bennünket egy részeg banda és letepernek mindannyiunkat.

Akkor hirtelen megsegített a Gondviselés. A rettegés óráiban annyira hatalmába kerítette egész lényemet a menekülés ösztöne, hogy nem gondoltam Rá. Biztosan tudom, hogy nem jutott eszembe imádkozni. Azt hiszem, semmivel sem voltam értelmesebb az üldözött állatnál. Minden idegszállammal a menekülés és a megmenekülés lehetőségére koncentráltam. Elveszett bennem minden Istenbe vetett hit, amit életemben magamévá tettem.

Hirtelen egy falubeli férfit láttunk kilépni a házak közül. Odajött hozzánk. „Pista bácsi - mondta apámnak - vigye a nőket a Pölöskei Sanyi istállójába. Ott van egy orosz kocsis, az megmenti őket.” Elmondta, hogy a fél falu asszonya, leánya ott tartózkodik. S amikor ezek a szavak elkoppantak a reménytelenség éjszakájában, elszégyelltem magamat, az Égi hatalmak előtt.

Vakon indultunk az ígéret földje felé. Az udvar tele volt szekerekkel. Az istálló közvetlenül az épület végében volt. Egy tömböt alkotott a lakással.

Orosz katona állt az istálló kapujában, mely zárva volt. Vállán géppisztoly. Amint meglátott bennünket, kinyitotta az ajtót és intett, hogy menjünk be.

Ahol hely akadt, emberek ültek a földön. A szerencsésebbeknek még ülőke is jutott. Egy marék szalma. Többnyire lányokból, asszonyokból tevődött össze a kis menekülttábor. De mellettük álltak a férfiak is. Apák, férjek. Csak miután elhelyezkedtünk a többiek között, vettük szemügyre egymást. Nézve, hogy megvagyunk-e mindnyájan?

Az édesanyám nem volt közöttünk.

Azt hittük, elveszítjük az eszünket a kétségbeeséstől. Tébolyultan tapogattuk egymást, mintha kezünk érintésével oda tudtuk volna varázsolni közénk. Hol lehet? - kérdeztük egymástól. Talán nem tudta otthagyni a nagymamát? Útját állhatták a katonák? Esetleg rajta állnak bosszút, amiért mi kicsúsztunk a karmaik közül? Ezer kérdés tolongott bennünk.

Halványfényű gyertya égett az istálló közepén. Valaki ezt hozta magával az otthonából, menekülés közben. Most jó szolgálatot tett itt a vak helyen. Legalább láthattuk egymás körvonalait. Apámat néztem volna a félhomályban, de nem tudtam kivenni az arcvonásait. Mereven állt mellettem. Inkább csak éreztem, hogy minden izma megfeszül. Látszott, hogy élete egyik legnagyobb döntése előtt áll. Amikor az ólak égtek s a fegyverek ropogósában nem engedték ki a házból, anyám azt mondta: „Inkább az állatok, mint te”. De akkor még a választásnak nem volt ekkora a tétje. Most ránehezedett a döntés súlya. A lányait védje? A felesége után menjen? De hova? Hová induljon? Hol találja? Hol lelheti meg a bizonytalan, részeg éjszakában?

Minket nem lehetett otthagyni. Nem voltunk biztonságban. Az istálló, rozoga kapujával csak addig tud oltalmat nyújtani, amíg egyetlen védelmezőnk, az ismeretlen orosz katona él. Amíg fel tudja tartani a házról házra járó lerészegedett bandákat. Mi történik akkor, ha nem engedelmességek nekik? Ha egy ittas banda félreállítja az útból és betöri az ajtót? Esetleg lelövi egy részeg? Mert a hordák percnként érkeztek az udvarba. Hallottuk, ahogy védelmezőnk kiabál velük. A földön kuporogva reszkettünk ilyenkor, s fellélegeztünk, valahányszor távolodni hallottuk a vad lépteiket.

Ez az éjszaka a tombolás éjszakája volt. Úgy hatott, mint egy hatalmas, nagy karnevál, melyben meghal a csend.

A falu csendje, mely már napok óta agonizált. Hangos ordítások idegen szavai vegyültek ismeretlen dallamok torz éneklésével, bakancsok dobbantásaival.

A félelem annyira elhatalmasodott rajtam, hogy semmire nem tudtam gondolni. Semmire és senkire. Csak arra, hogy ne törjenek be vad katonák és ne teperjenek le. Hogy megmenekülhessünk tőlük.

Apámnak tulajdonképpen nem is volt döntési lehetősége. Ott kellett maradnia a lányaival. Megvédeni őket, bármi áron.

Azon az éjen megint nem tudtam imádkozni. Emlékszem, azt mondogattam, : „Istenem, Istenem! Segíts meg bennünket, segítsd meg édesanyámat!” Meg olyat, hogy „Add, hogy vége legyen”, de aztán újra visszaestem a kétségbeesésbe

Apám a sors kiszámíthatatlan fintora révén furcsa helyzetbe került. Nemcsak minket védett, a lányait és a keresztanyámékat. Ott volt a szeretője is. És a két gyerek, akiről azt híresztelték a faluban, hogy tőle származnak. Ott volt a szeretője, miközben anyánk, a hites feleség eltűnt, elveszett a sötétség ájult iszonyatában. Gúzsbakötött lelkiismerettel élte át azokat az órákat, s ha gondolt is anyámra, minden pillanatban arra kellett felkészülnie, hogy cselekedjen valamit a gyermekeiért, ha a támadó vad kezek egyszer mégis betörnek az ajtót. Nem törték be. Hála az ismeretlen szovjet katonának. Vajon meddig élt? Megérte-e a háború végét? Maradt-e otthon családja? Ha van mennyország, biztos odakerült.

Ahogy megvirradt - elcsendesedett a falu. Eltűntek a katonák az utcákról. A csend és a nappali fény bátorságot adott az embereknek. Előbújtak rejtkehelyeikről. Sok áldozata volt ennek az éjszakának. Nőket becstelentettek meg. Fialat, tizenéves lányokat, középkorú anyákat. Voltak családok, akik a padlásra menekítették fel a lányaikat. A részeg, állatá alacsonyodott katonák megtalálták őket. Az apák megkötözték, s előtűk erőszakolták meg a szerencsétleneket. Néha nyolcan, tízen is, egymás után. A mi falunkban - úgy emlékszem - nem fordult elő haláleset. De a környéken több helyen is agyonlőtték a nőket védő férfiakat.

Zokogó családok hagyták el eddig békés otthonaikat. Kis batyuikkal a hátukon menekültek. Apák siratták lányaikat, fájdalomukban és tehetetlen dühükben.

Menekült a falu. Az utcákon lélekben és testben megnyomorított emberek vonszolták magukat. Kezükből apró motyókat szorongatták és menekültek az Öreg-hegy felé.

Az otthonok szétdőlvén. Edények és ruhák, könyvlapok és családi fényképek szétzúzott foszlányain jártunk, amikor kimerészkedtünk az istállóból. Később, ha életem során meghallottam azt a szót: „felszabadulás” - mindig a leigázott, meggyalázott falu jutott az eszembe.

Ahogy a házunkhoz közeledtünk, egyre jobban hatalmába ejtett bennünket a félelem. Mi lehet anyámmal?

Szinte tébolyultan estünk a házba. A konyha feldőlvén. Lakmározás nyomai a padló kövén. A nagymama szobájába rohantunk. Szegény nagy! Feküdt az ágyán, ruhástól. Mellette a földön a másik nagymama kuporgott. Félt egyedül, a keresztanyám nélkül A többi szoba üresen tátongott. A szekrények ajtaja kitarva. Anyám gyönyörű stafírungja a földön, szerteszt. Az ágyterítő, amire olyan büszke voltam gyermekkoromban - sehol. A bőröndöm, amit a kisebb szünetek alkalmával használtam, Köszeztől hazafelé, és vissza - még az ágy előtt vesztgett. Kivonszolták a szoba közepére az egyik

sarokból. Teteje felnyitva. Láttam, hogy benne vannak még a ruhák, amiket belekészítettünk, ha a harcok miatt menekülnünk kellene. Most igazolódott be, mennyire nem akartunk elmenni az otthonukból. Mennyire nem vettük komolyan, hogy féltettebb motyóinkat hátunkra véve, valaha is elhagyjuk a házat! Mert otthagytuk a bőröndöt, ruhástól. Anyámat kerestük. Hangosan szólítottuk. Őrjöngve futkostunk, körben a lakásban. Szegény nagymamától kértük számon: „Hol van édesanyánk?”

- „Hát nem veletek van?” - kérdezte, és a félelem iszonyata ült az arcára.

„Mit csináltak? Megbolondultatok?” - kérdezte. Többször és egyre sírósbab hangon: „Hol voltatok? Hová mentek?”

Azt hiszem, anyám elvesztésének a kézenfekvő bizonyossága valóban az örületbe sodort bennünket. Futottunk a kamrába, az istállóba. Reméltük, ott van valahol. Oda bújt a hordák elől. Nem találtuk sehol!

Egyre jobban erőt vett rajtunk a félelem. Hol van? Elhurcolták? Megölték? Nem lehet leírni a rettenet perceit, amit átélünk.

„Mennünk kell” - mondta apám - „Sietnünk kell. Ezeknek háromnapos szabadablásuk van. Itt nem tölthetnek veletek egy órát sem!”

Összeszedtünk néhány meleg ruhát. Kabátot, cipőket. Egy dunyhát is. Ami megmaradt. Kivettük a kamínlyukból az eldugott kolbászokat. Jó, hogy elrejtettük annakidején! Ez volt egyetlen élelmünk. Meg a két liter méz, amit Irén néniék hoztak magukkal. Azt a kék kannát, amit még az istállóba is magukkal hoztak - soha nem felejttem el.

Egyetlen szállítóeszközként a taragács maradt meg az udvaron. Se ló, se szarvasmarha, se szekér. Felraktuk a kamrában lepedőkbe csavart batyuinkat, a hajdan trágyahordásra használt egykereűre. Két fogantyúját kézrefogva, felváltva toltuk. Elindultunk az Öreg-hegy felé. Oda, ahova az egész falu menekült.

„Megbolondultatok? - kérdezte még néhányszor a nagymamám? „Hová mentek?”

- „Nem tudjuk, talán az Öreg-hegyre” - bökte ki végre Ilma. „Menekülnünk kell, nagymama, jönnek az oroszok” - kiáltottam én is vissza futás közben, és mint az űzött vadak - elhagytuk otthonunkat. Elhagytuk édes életünk feldúlt színhelyét. El a nagymamáinkat. Tudtuk, ők nem bírnák ki az utat a hegyre. Miértünk pedig hamarosan jönnek az újabb vad hadak. Nem maradhattunk. Anyám nélkül léptünk a menekülés keserves útjára. Magára hagyva a két öregasszonyt, akik értetlenül és megkeményedett arccal néztek az ismeretlen jövőbe. Olyanok voltak, mint két sötét árny az avilágban. Megálltunk a kerítés mellett, és mintegy támaszul szorongattuk a léceket. Néztünk üres arccal, bambán és ügyefogyottan a szántóföldek lánctalpasok túrta sebeit.

Akkor, ahogy elgyötört szemünk a semmibe meredt, a egyszerre megjelent anyám. Jött egyenesen felénk, a szántóföldeken át. Jött hozzánk, akik ott álltunk a kerítés belső oldalán. Úgy jött, mint Jézus járhatott a tengeren.

Azt hiszem, akkor váltam valószínűleg is istenhitűvé. Akkor részesültem igazán a konfirmáció ajándékában. Nem Köszezen, évekkkel ezelőtt. Az a régi áldozócsütörtöki nap most hirtelen csak egy felnőttek által irányított szertartássá zsugorodott az emlékezetemben. Mások által irányított rendezvényé. Nem éreztem a lelkemben azt a katarzist, amit most, amikor anyámat megtaláltuk.

Még sötétedés előtt felértünk az Öreg-hegyre. Magzából nem is volt ez hegy, inkább csak domb.

A szegényebb gazdák szőlőskertje. Gyümölcsfák is voltak a szőlőtáblák között, és apró pincék, szerszámkamrák tarkították a kicsi települést. Olyan volt, mintha egy mesebeli manó elpottyantott volna itt-ott, kénye-kedve szerint néhány játék-házat. Csupasz karók sorakoztak szigorú rendben a még betemetett tőkék mellett. Várták, mikor válhatnak hasznossá. Mikor támaszkodnak rájuk újra az édes fűrtöktől terhesen tergő indák. De a tövek még téli álmutat aludták.

Ismertem az Öreghegyet, gyermekkoromból. Bár nekünk az Új-hegyen volt a pincénk. Apám nővéreinek, Irma néniék azonban itt volt egy kicsi kertje. Szőlő volt benne, meg gyümölcsfák. Volt egy kedvenc fám is. Pirosbélű körtét termelt, melynek az ízét nem szerettem annyira, hogy elfogyasztottam volna. De valami belső kényszerből vezényelve mindegyikbe beleharaptam, ami a kezem ügyébe esett. Aztán letettem a földre. Szépen, egymás mellé sorakoztattam őket. A fogaimmal feltéptem sebeikkel felfelé, és nézegettem, melyiknek a húsa a legpirosabb.

Irma néni pirosbélű körtéje jutott hát az eszembe, amikor egy pince előtt megálltunk. Üres volt, nem tudtuk kié. De háborúban megváltoznak a tulajdonviszonyok. Bementünk.

Arra riadtunk, hogy Karcsi bácsi megnyitotta az ajtót. „Pista, itt vannak” - mondta apámnak. De már jöttek is nyomában az oroszok. Nyolcan - tízen lehetnek. Betódultak a pici helységbe, géppiszollyal a kezükben, lövés-re készen.

„German nyet?” - kérdezte az egyik. De hamarosan kiderült, hogy nem németeket kerestek. Kézilámpával bevilágítottak az arcunkba. Szörnyű érzés volt, az álomból a rémületre riadni. Felugráltunk a szénáról, és a hely kicsisége miatt is, szorosán egymáshoz simultunk. Önkéntelenül a kendőmhöz nyúltam, ami a felkelés pillanatában lecsúszott a fejemről. Amennyire csak lehetett, az arcomra húztam, hogy eltakarjam fiatalságom árulkodó jeleit.

A katonák az erős fényű lámpákkal egyenként megvizsgálták az arcunkat, mint az eladásra kínált jószágot szokták a vásárokon. A kendő ellenére is ki tudták válogatni közülünk a nekik megfelelőit. Rámutatnak a lányokra, asszonyokra, és intettek, hogy menjünk. „Kicsi robot” - mondogatják és terelni kezdtek az ajtó felé.

Mindez pillanatok alatt történt. Arra sem volt idő, hogy valamilyen gondolat megszülethessen az agyamban. Biztosan tudom, hogy megint nem jutott eszembe az Ég. Megint nem imádkoztam a vész perceiben. De arra emlékszem, hogy anyám megtalálása óta megerősödött bennem a lélek. Nem úgy félttem, mint a bombázás alatt, vagy a pusztítás éjszakáján a Pölöskeiék istállójában. Vad düh kerített hatalmába és olyan erős, elszánt akarattal, amit eddig soha nem éreztem. „Inkább meghalok, de nem adom meg magam!” - határoztam el, és hirtelen csodálkozni kezdtem magamon: egyáltalán nem félttem attól, hogy meghalok.

Amint ott összegabalyodva álltunk és a katonák biztattak bennünket a szoba elhagyására, apám felvette velük a harcot. Az ész és a bátorság fegyverével. „Ne engedjétek el egymást, kapaszkodjatok jól össze” - mondta. „A lányok legyenek belül és fogjátok őket közre”. Nehéz volt teljesíteni a parancsot, mert a bejárat szűk volt. Legfeljebb ketten fértünk ki rajta egyszerre.

Elöl az unokaöcsém lépték át a küszöböt. Karcsi bácsi, aki eddig a gádorban várt, melléjük állt, s mi, lányok az ő fedezékük alatt léptünk ki. Elöl a gyerekek csimpaszkodtak belénk, hátul az asszonyok. Sosem gondoltam addig, hogy a karokban akkora erő van! Amint kapaszkodtam a mellettem

levőbe, úgy éreztem, mintha újabb és újabb karok nőnének ki a testemből és nyúlnának a társaim felé. Úgy éreztem, egyetlen hatalmas, csimpaszkodó végtaggá váltam. Mintha a sokkarú Siva világába cseppentem volna bele. Mintha a hinduizmus pusztító és a rombolásban újraélesztő kegyetlen istene látogatta volna meg az Öreg-hegyet.

Kínlódva botorkáltuk egy tömeggé préselődve a gádoron át a szabadba. De csak a levegő volt szabad. Minket körülvettek a katonák.

A hold olyan erősen világított, mint életemben eddig talán soha. Akkor vettem észre, hogy a pince a szőlőtábla közepére épült. Ahogy elhagytuk az épületet, azonnal a karók közé jutottunk, melyek olyan közel voltak egymáshoz, hogy alig tudtunk lépni tőlük. Némelyiket kitörtük, eltapostuk a dulakodásban. Apám tanácsát megfogadva, mi lányok voltunk legbelül. Minket védtek az asszonyok, aztán a két férfi tárta ki karjait védőn, a kör szélén.

„A gyerekek legyenek kívül és ugráljanak a felnőttek előtt” - mondta apám - „Őket nem bántják”. Aztán, amikor így, parancsra elhelyezkedtünk az Isten ege alatt, apám elharsogta a vezényszót: „Na, most ordítsatok!”

Azt a pillanatot nem felejtetem. Felettünk a hold, árulkodó fényével. Mellettünk a fák, csupaszon. Védelmet nyújtó lombjaik még rügyekbe zárva. Felettünk az ég.

És akkor ordítani kezdtünk.

„Segítség, emberek, segítség!” - vertük fel a szőlőskert csendjét. Kiáltásunk belehasított a meggyötört éjszakába. Előtem Józsika, keresztanyám kisebbik fia úgy kiabált, sikoltozott, hogy a saját hangomat nem hallottam tőle. Pedig én is kiadtam minden maradék erőmet.

Az oroszok ránszögezték géppisztolyaikat. A csövek benyúltak az asszonyok között a lányok fejéhez. Éreztem a fegyver hideg vasát a homlokomon. De nem félttem. A halált vártam, a golyót. A megsemmisülés pillanatát.

„Lőj, inkább lőj, legalább vége lesz” - mondta az agyam.

Az orosz lőtt. Nem a fejemre. A levegőbe adott le egy sorozatot. Azt hittem, megsüketülök tőle. A társai követték példáját. Az ordításainkhoz most már fegyverropogás is társult. Olyan csatazaj támadt a hegyen, hogy a halottak is felébredtek volna.

Sakkor megtörtént újra a csoda. Megnyíltak a köszeli és távoli pincék ajtajai. Férfiak léptek ki belőlük. Kezükben szerszámok. Ásók, kapák, kaszák. Volt, aki csak egy furkósbotot talált. Megvárták a messzebről indulókat és a közös összefogás vélt védelme alatt megindultak felénk.

A vasból készült szerszámokra rásütött a hold. Szikrázott a fény a kaszák pengéjén, ahogy megmozdult a kezükben, járás közben. Lányaik, asszonyaik védtelen hagyták a pincék almán, a nyáron összegyűjtött széna tetején, és szembeszállva a katonák fegyvereivel - megindultak, hogy kiszabadítsanak bennünket a szorongatásból. Ahogy az oroszok meglátták a felénk közeledő férfiak tömegét, vállukra emelték a géppisztolyaikat, és elszánt, ordító csapatunkat otthagya, megindultak vissza, a falu felé. Útközben a hegyoldal lejtőjén felgyújtottak néhány üres pincét, hogy a kudarcban született indulataikat levezessék.

Így végződött ez a kalandos éjszaka, meneküléseink első éjjele. Az Öreg-hegyen, **1945 nagypénteken**.

Szeles József

ÖNÉLETRAJZI TÖREDÉK

születtem 1956-ban mikor még nem dörögtek a fegyverek
születtem 1956-ban mikor már nem dörögtek a tenyerek
a nyirkos szobára is emlékezem hol béka kuruttyolt s kutya vonított
hittanórára jártam mert nagyapám szava szent
vele mentem minden hónapban apámmal együtt a zsidó borbélyhoz is
hol az olajos padlón az olajos hajszálak között keresgéltem valamit
'62 őszén foltos mackóban ültem az iskolapadba
foltos mackóban az olajos padlón
kérdeztem is a tisztelendő urat hogy ugye ez nem szégyen?
- nem fiam! - válaszolta - csak a piszkos és szakadt
s nyakamba kötötték a kék kendőt
újra lettek keresztszüleim
a takarékbélyeg helyett furulyát vettem s furulyáztam
apám elvert s összetörte a zenét bennem
az iskolával szemben állt a templom
szóltam a harangozónak hadd húzzam a delet
ezután naponként harangoztam
jóleső érzés volt ebédre harangozni miközben
zsíroskenyeret majszoltam s elszívtam a fillérekért vett cigarettákat -
megkiabáltak hogy költő alkoholista
fenemód szerettem a szögesdrót-mondatokkal
kidíszített árnyákszék-barakkokból ordibáló
zöld taknyú emberek kapirgálását -
homlokom mögött csend ül
békesség veletek barátaim!

el
ha
jó
zom

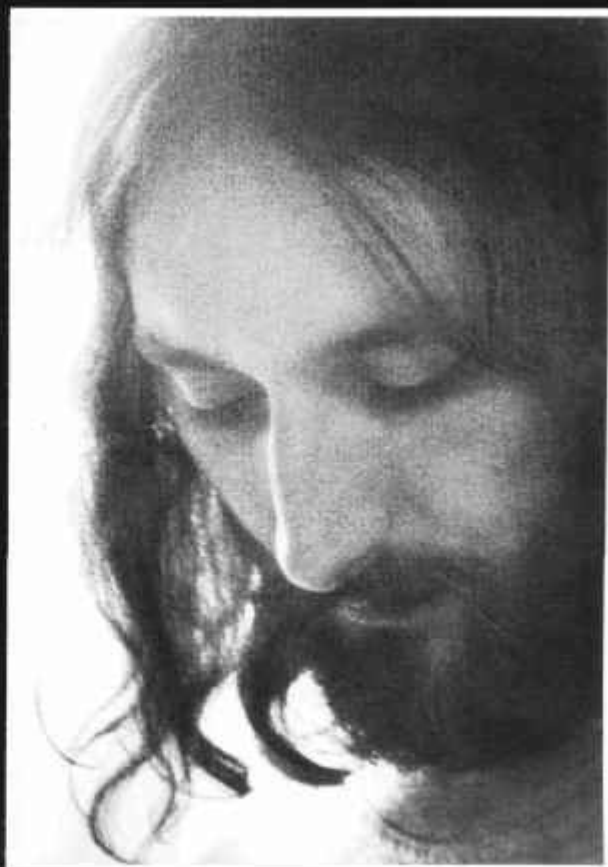
FOTÓGALÉRIA

Beszélni és írni csak annyira tanultam meg, amennyi a hétköznapi érintkezésben feltétlenül szükséges. Kifejezési eszközőm a fény és árnyék kegyetlen-szép kölcsönhatásával, egymásnak feszülésével létrehozható kép - a fotó, amiben benne kell lennie szemléletnek, egyéniségnek, ha ez nem jön össze, akkor a valóságról exponált papírlap nem fotó, csak egy üres tükörkép.

Sajtófotós vagyok, ebből élek, így naponta szembesülök mai életünk szörnyűségeivel, apró örömeivel; saját gyönyörűségemre izgat az emberi test szépsége és az elmúlás elfogadhatatlan fájdalma.

Mediterrán őseimtől temperamentumot, magyar felmenőimről szorgalmat, a szülőföld szeretetét örököltem.

Pezzetta Umberto

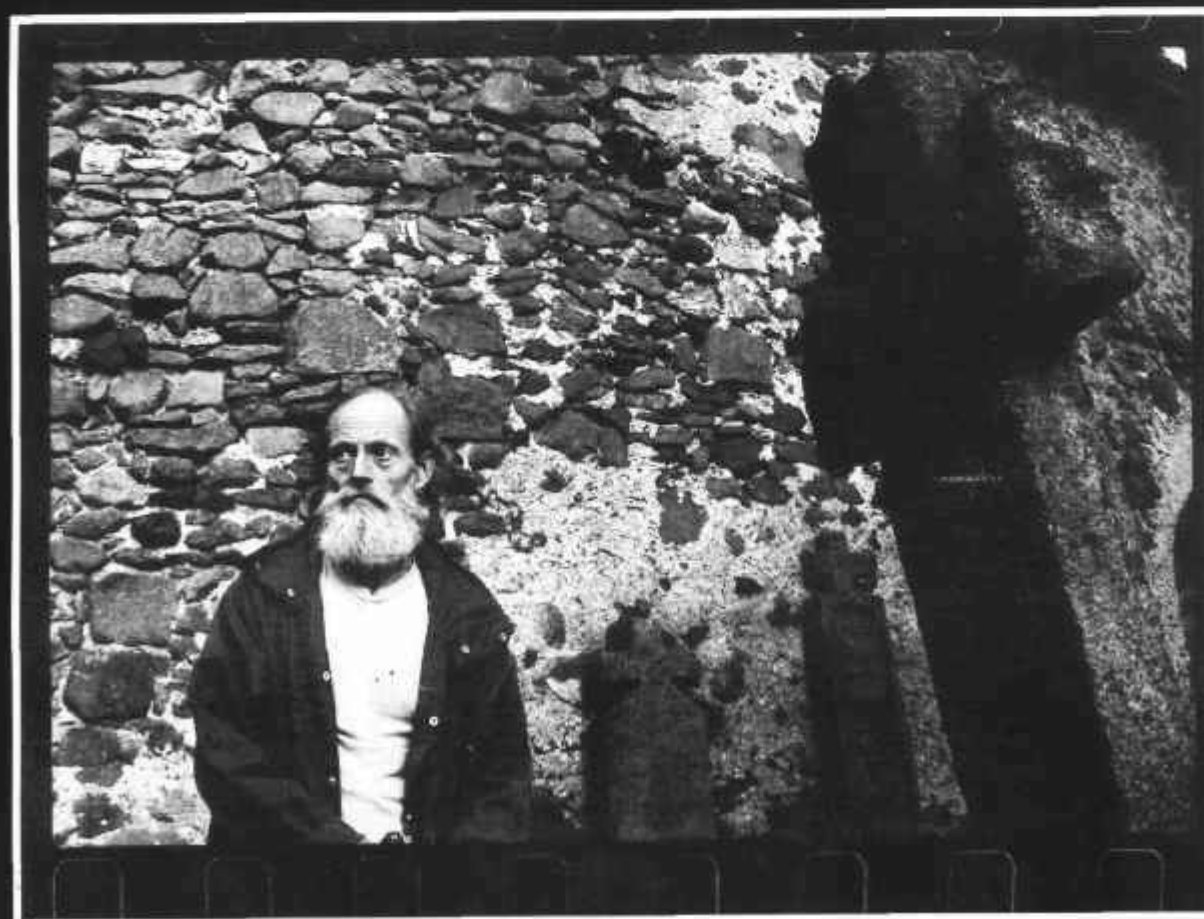
Pezzetta Umberto

CÍM NÉLKÜL

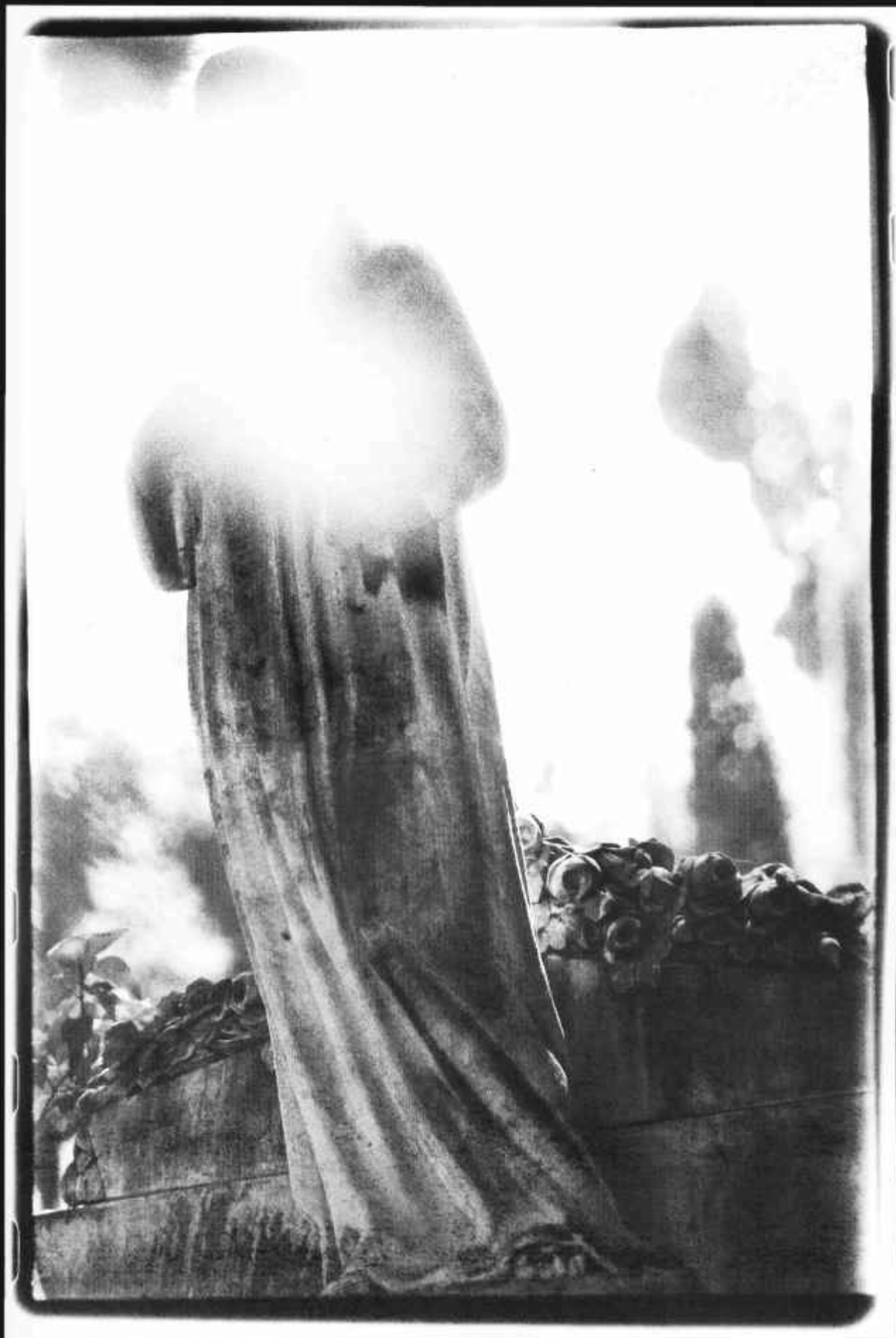

SZENT CSALÁD

LÁZÁR

MAYBE

A TEHERÁNI KORTÁRS MŰVÉSZETI MÚZEUM FOTÓPÁLYÁZATÁN
OKLEVELET KAPOTT A KÍSÉRLETI FOTOGRAFIA KATEGÓRIÁBAN

TEREMTÉS

NINCS MEGÁLLÁS

REGGEL

„Két hazát adott a végzetem”

FEJTŐ FERENC

(Beszélgetőtárs Szántó Endre)

Fejtő Ferenc 1909. augusztus 31-én, Nagykanizsán született. A nagyközönség keveset tud róla, hiszen 1990 előtt egyszerűen kimaradt a hivatalosan formált köztudatból. Fél évszázados önkéntes száműzetéséből 1989-ben tért haza először Magyarországra. Utoljára 1997 januárjában Chirac francia elnököt kísérelte el magyarországi útjára, majd orvosra tanácsára pár hetes gyógykezelésre Hévízre érkezett. A Belügyminisztérium szanatóriumának könyvtárában sikerült találkozni a szellemében és lelkében fiatalos íróval.

- Mikor járt utoljára Nagykanizsán ?

- Utoljára három évvel ezelőtt jártam ott, de voltam 1989-ben is, abban az évben amikor negyvenkét év után először visszatértem Magyarországra.

- Tehát csak a rendszerváltás után. Addig - gondolom - nem volt kívánatos személy Magyarországon.

- Ezt nem egészen lehet így mondani, mert a '80-as évek vége felé többször is hívtak a barátaim, pl. a Pen Clubba, de megfogadtam, hogy addig nem fogok visszajönni, amíg nem mondhatom el, nem írhatom le itt Magyarországon azt, amit gondolok.

- A 80-as években, komolyan úgy vélte, hogy megélheti azt a kort, amikor Magyarországon szabadon elmondhatja a véleményét ?

- Reméltem. A nyolcvanas évek közepétől már látszott, hogy a puha diktatúra még inkább lazul. Magyarországi barátaimmal egyre jobban fel tudtam venni a kapcsolatot. Nem én jöttem ide, ők látogattak meg engem. Régi barátaimmal, mint Kolozsvári Grandpierre Emillel, akivel a pécsi egyetemen barátkoztunk össze, együtt nyaraltunk Sziciliában, Jugoszláviában és másutt is. A '80-as évektől szorosabbra fűztem a kapcsolatot a többi magyar barátommal is, de a sok hívás ellenére is otthon maradtam, mert csak a valóban szabad Magyarországra kívántam visszajönni.

- Ifjúsága Nagykanizsához kötődik. Hogyan emlékezik ezekre az évekre, a régi kanizsaiakra ?

-Az ifjúsághoz kötődnek a legszebb emlékeim. Gyermekkorom, iskolaéveim, az első szerelmem, az irodalommal való megismerkedés is Nagykanizsához köt. A Kanizsai évek színtere a sétatér, amelyhez nagyon szép emlékeim fűződnek.

Irodalomhoz közele álló családban születtem. Apám könyvkereskedő volt, nagy könyvesboltja volt a Városháza épületének földszintjén. Nagypapám nyomdász és könyvkiadó a múlt század második felében. Nagy nyomdája volt. Ő alapította az első Zala megyei lapot, a „Zalát”, az 1880-as években. Az egész Muraköz és Zala megye hivatalos nyomtatványait is nagy részben az ő nyomdájában készítették. Csáktornyán fiókkönyvkereskedése volt. Katolikus és református imakönyveket is kiadott magyarul, horvátul és héberül

egyaránt. Ne felejtjük el, ez még a Nagy-Magyarország volt.

Én a piarista gimnázium növendéke voltam, s úgy érzem, nagyon szerettek. 1993-ban, amikor másodszer hazajöttem, azt az örömet szereztem, hogy díszpolgárrá avattak Nagykanizsán. Meg kell említenem, hogy nem először tüntettek ki Nagykanizsán. Az első alkalom 1922-ben volt, amikor az érettségimet lettem. Ebben az évben az irodalomtörté-

neti országos tanulmányi versenyre a gimnázium Budai Tamással együtt kettőnket küldött ki, és ő - később szintén emigráns - 1940-ben egyetemi tanár és történész lett. Ketten voltunk az első eminensek. A versenyről az első díjat én hoztam haza Vörösmartyról írt tanulmányommal. Akkor a gimnázium igazgatója, akit Eberhartnak hívtak - nagyon kedves piarista tanár és kitűnő igazgató volt - felállította az osztályokat az udvaron és azok előtt dicséri meg, mert dicsőséget hoztak a gimnáziumnak. Ez volt az első „kitüntetés”.

- A régi barátok, osztálytársak közül él még valaki ?

- Mikor '89-ben visszajöttem, és az ELTE bölcsészkarán, a Történelmi Intézetben előadást tartottam, oda még ketten-hárman feljöttek a régi iskolatársak közül, de ma már, sajnos, egyedül maradtam. Bonyai Tamás kollégám volt még az, akivel Münchenben találkozni szoktam, az ottani egyetemen tanított, Szent Istvánról írt egy nagyon szép könyvet német nyelven, de sajnos ő is két éve halott. Az én generációmban egyedül maradtam.

- Író, kritikus, publicista, történész - minek tartja magát leginkább ?

- Nehéz válaszolni, mert egyidőben folytattam ezeket a mesterségeket. Eredetileg tanárnak készültem. Magyar-francia-német szakos voltam. Rendkívül érdekelt a nyelvészet és az irodalom. Az irodalomtörténet vezetett át engem a történelemhez. A közeljövőben fog megjelenni Magyarországon egy könyvem, amit Franciaországban negyven éve adtak ki: II. József császárról, a kalapos királyról. Ez egy történelmi tanulmány, amit 1932/38-ban készítettem el magyar nyelven, de nem lehetett kiadni Magyarországon sem a háború előtt, sem a háború után, ezért csak most fog megjelenni. Ez az egyik legkedvesebb könyvem.

Valamikor szépíróként kezdtem, az *Érzelmes utazás* c. könyvem az 1935-ös könyvnapra jelent meg. A könyv egy olyan útirajzból íródott, amit eredetileg Babits Mihály közölt a Nyugatban. Ez volt az irodalomba való belépésem kezdete. Az egész úgy indult, hogy még 1934-ben, Illyés Gyula - akivel pár évvel előtte barátkoztam össze - elvezetett Babits Mihályhoz a Zágrábi útinapló című írással, mert úgy gondolta, hogy tetszeni fog Babitsnak.

Babits nagyon kedvesen fogadott, azonnal le is hozta a Nyugat következő számában. Ez adta az ötletet a Pantheon kiadónak, Borbándy Lászlónak, hogy ebből az ötletből könyvet írjak. Így, megrendelésre írtam az Érzelmes utazást. Az 1935-ben megjelent könyvet a Magvető kiadó 1989-ben, amikor ismét visszajöttem Magyarországra, újra kiadta.

- *Tanulmányai során a '30-as évek elején Pécsre, majd Budapestre került, ahol főleg baloldali politikai, társadalmi körökkel teremt kapcsolatot. Mit jelentett akkor az Ön számára a baloldaliság?*

- A baloldali kapcsolat először, furcsa módon, Szabó Dezső volt. A pécsi egyetemen Kolozsvári Grandpierre Emil, Kardos Tiborral, és más bölcsezzel megalapítottuk a Batsányi Kört. Ennek a meghívására jött el Pécsre Szabó Dezső. Nagyon összebárátkoztunk vele. Szabó Dezső abban az időben kissé balra fordult, radikális reformokat, földreformot sürgetett. Nagy hatással volt ránk. Amikor Budapestre kerültem 1929-ben, a Bartha Miklós Társaságban, egy ideológiailag nem homogén társaságban ismerkedtem meg és barátkoztam össze Illyés Gyulával és József Attilával. Itt ismerkedtem meg a baloldali eszmékkel. Ezeknek a hatása alatt alapítottunk a budapesti Bölcsészettudományi Karon néhány kollégával, többek között Schöpflin Aladár fiával, Schöpflin Gyulával, - aki később nagykövet, majd emigráns társam lett - egy másik társaságot, amely a marxizmus tanulmányozásával kívánt foglalkozni. Ebből történt a bajunk, mert a társaság kommunista befolyás alá került; kapcsolatot létesített az illegális kommunista párttal. Meggyűlt a bajunk a rendőrséggel. Ennek a következtében 1932/33-ban 11 hónapot ültem több társammal börtönben.

- *1935-ben aztán József Attilával megalapították a Szép Szó c. irodalmi folyóiratot. Talán ma már Ön az egyetlen, aki arra hivatkozhat, hogy József Attila barátságát élvezhette. A korabeli írások, majd a szocialista rendszer propagandája után a ember elbizonytalanodik. Ki is volt József Attila?*

- A marxizmussal való kapcsolatomhoz hozzájárult a József Attilával való ismeretségem. Ő akkor aktív kommunista periódusában volt, de 1933-ban már József Attilával együtt én is kiábrándultam a kommunista eszméből. Persze közülünk többen megmaradtak a marxizmus mellett, mint például Rajk László, akivel annak ellenére, hogy politikailag teljesen szakítottunk, barátok maradtunk.

József Attilával kapcsolatban - a háború után - óriási hamisítás folyt, ami ellen én amennyire tehettem folyamatosan küzdöttem, de csak a vajdasági lapok közölték írásomat. Újvidéken jelent meg 1952-ben egy tanulmányom József Attiláról, ahol szembeszálltam a hamisítással. Teljesen elhallgatták ugyanis, hogy József Attila életében először „népies” volt, és fő

júságában a kommunizmus csupán 2-3 évig foglalkoztatta. Ő először Féja Gézával és több társával a Bartha Miklós Társaság népies szárnyához tartozott. Ekkor radikalizálódott, és lett belőle kommunista. József Attila 1933-tól teljesen elidegenedett a kommunista párttól, majd szakított vele, és a szociáldemokrácia felé fordult. Amikor meglátogattam engem a börtönben, közölte is velem a kommunizmussal való szakítását. Ezeket a tényeket, amiket Lukács Györgynek is a tudomására hoztam, egyszerűen nem akarták elfogadni. Elhallgatták. József Attila szociális érzékenysége, a munkássághoz való kötődése azonban - ahonnan származott - továbbra is megmaradt.

József Attila adta folyóiratunk, a Szép Szó címét is, amihez magyarázat tartozik. A Szép Szó első számában József Attila megmagyarázta, hogy miért adta a folyóirat nevének a „szép szó”-t. Mindenféle erőszak és diktatúra ellen szép szóval akarunk küzdeni az eszménkért, és elvetünk mindenféle erőszakot. A Szép Szó egyszerre volt antifasiszta és antisztalinista. Mindezt évtizedeken keresztül meghamisították. József Attilát életrajzírói úgy akarták megismertetni, és végső so-

ron egyben megutáltatni őt a mai fiatalsággal, hogy kommunista költő. Ez majdnem sikerült.

A napokban olvastam Hévizen a Pannon Tükör 1996. évfolyamának 6. számát, amelyben Lengyel András, aki az egyik legkiválóbb szakértője Magyarországon József Attila költészetének, érdekes írásban elemzi József Attila Kosztolányihoz való viszonyát, *József Attila Számvetés című*, 1933 októberében írt verse alapján. Ott kifejezi a költő a kommunizmussal való szakítását, ami nem volt könnyű szakítás, mert József Attila hitt a kommunizmusban. A kommunizmust én azóta is többször úgy elemeztem, mint eretnokséget, „keresztény” eretnokséget. A kommunizmus eredeti eszméi a keresztény eszmék voltak, amelyből végül a világ legnagyobb zsarnoksága lett. A keresztény és a kommunista eszmék között a különbség csak az, hogy a kommunisták úgy gondolták, hogy ezeket az eszméket nem lehet keresztényi módon, Krisztus elvei alapján végrehajtani, hanem csak erőszakkal.

- *1932-35-ben a legkeményebb sztálini diktatúra idején, amikor a kivégzések sokasága, a totális diktatúra jellemezte a Szovjetuniót, hogyan tudta a tényeket összeegyeztetni a kommunizmusról alkotott addigi véleményével?*

- Olvastuk mi nemcsak a magyar, hanem a német és a francia sajtót is. Tájékozódunk a szovjet eseményekről, megismertük a sztálinizmus lényegét. Mi idealista módon azt reméltük, hogy a kommunizmus a legradikálisabb ága annak a baloldalnak, ami Magyarországon demokráciát, demokratikus reformokat, földreformot és szocialista rendszert követelt. Ne felejtse el, hogy ez volt az a Magyarország, ahol Oláh György három millió koldusról írt könyvet, ahol a nagybirtok uralkodott, ahol több milliós agrárproletariátus volt.

Egyébként a munkássággal, a Pécs melletti komlói bányákban járva ismerkedtem meg, mint egyetemi hallgató, mivel komlói bányászlan volt az első szerelmem. Ő vezetett be a munkás milióbe, ami nagy hatással volt rám.

- *Amikor 1938-ban a várható letartóztatás miatt elhagyta az országot, miért éppen Franciaországot, Párizst választotta?*

- 1934-től én a Népszava munkatársa voltam. Egy cikkemben, amelynek az volt a címe: „Makói beszélgetés”, beszámoltam a Szép Szó körének makói látogatásáról, amely a makói gazdakör meghívására történt. Ez József Attila halála után néhány hónappal lehetett. József Attila volt a fő téma. Az ő verseit mondtuk el, de az irodalmi és politikai helyzetről is beszélünk. Az eszmecsere úgy hajnali háromig folyt. Erről írtam egy vezércikket a Népszavának. Ebben leírtam, hogy ha a magyar uralkodó osztályban csak század részét látnám annak a politikai józan észnek és bölcsességnek, amit a parasztek részéről Makón a beszélgetésünk során tapasztal-

tam, akkor nem lenne okunk aggódni hazánk sorsa miatt. Nem szabad elfelejteni, hogy ezt 1938-ban, az Anschluss után írtam, amikor a német nyomás már nagyon erősödött. Ezért az egyetlen mondatért perbe fogtak és hat hónapi börtönre ítélték. Én fellebbeztem az ítélet ellen, ami nevésséges volt, és felhasználtam az alkalmat arra, hogy éljek azzal a megbízatással, amit a Népszava adott nekem: menjek el néhány évre Párizsba a lap tudósítójának. Ez az igazi történet. A bíróság ugyanis elkövetett egy hibát. Amikor valakit perbe fognak, és elítélnék, akkor annak el szokták venni az útlevelét. Ezt ők elfelejtették. Én a bírósági tárgyalásról egyenesen a francia követségre mentem, amellyel összekötöttesben álltam, hiszen a francia kultúra terjesztése volt a Szép Szó egyik feladata, így több francia íróval, költővel álltam kapcsolatban. Így került sor a párizsi útra, amely ideiglenesnek ígérkezett, és több mint fél évszázad lett belőle. 58. éve, hogy Franciaországban élek. Tudja, van egy francia közmondás: csak az ideiglenes dolgok igazán tartósak

- *Maradjunk egy kicsit a történelemnél és Franciaországnál. 1920-ban született a trianoni döntés - Magyarország XX. századi tragédiája - tudjuk, francia közreműködéssel. Ön, aki évtizedek óta ott él, hogyan látja? A franciák, a nyugatiak tisztában vannak azzal, hogy Trianon mit jelentett a magyarságnak?*

- Ahhoz, hogy a franciák tisztában legyenek ezzel, úgy érzem, egy kicsit én is hozzájárultam. Az egyik könyvemnek, aminek talán a legnagyobb sikere volt Franciaországban, s ami több kiadásban, 1990-ben magyarul is megjelent, az a címe: *Requiem egy hajdanvolt birodalomért*. Előtte megírtam három kötetben A népi demokráciák történetét. Annak is nagy visszhangja volt. Nemcsak Franciaországban, hanem a többi nyugati államban. De a Requiem c. könyvemnek volt a legnagyobb sikere, amelyben hangsúlyosan kiemeltem, elemeztem nemcsak a francia, hanem az amerikai, angol és magyar diplomácia felelősségét is azért a békeszerződésért, amelyet Versailles-ban (a Trianon palotában) kötöttek. Nemcsak a trianoni békekötés volt igazságtalan, mindegyik, amit Versailles-ban kötöttek. A nyugati diplomácia rendkívül erős propagandaeszközökkel dolgozott. Kitűnő propagandisták voltak. Elhitették a nyugati közvéleménnyel, hogy Ausztria és Magyarország elvesztette az európai egyensúlyban látszott hagyományos történelmi szerepét. Mivel beállt a háborúba Németország oldalán, a németek csatlósává vált. Tehát ha Németországot sújtani akarják, akkor a legkönnyebb a Monarchiát szétvenni, és annak a helyébe új utóállapot alakítani. Ez egyszerre emel gátat a német és a szovjet imperializmus ellen. Ekkor ugyanis már a bolsevikok voltak hatalmon Oroszországban.

- *Vagyis a Nyugat saját célja érdekében, a keleti (Kárpát-medencén belüli) nemzeti mozgalmakra támaszkodva verte szét a Monarchiát.*

- Igaz, bár én nem hangsúlyoztam annyira ebben a könyvemben, (ezt máshol írom meg), hogy nem szabad elfelejteni Trianonért - a nyugati érdekek mellett - a magyar feudális uralkodó osztályok évszázados felelősségét sem. Lekezeltek ugyanis a magyarországi kisebbségeket. A románokat, a szlovákokat mindenáron magyarosítani akarták. 1848-ban elfelejtették a nemzetiségeket komolyan venni. Hagyták, hogy a nemzetiségek - Jellasi és a többiek - az osztrákok oldalára álljanak a magyarok ellen. A magyar feudális osztály felelőssége nagyon nagy, mert a nemzetiségi kérdésben ellenségeket csinált a Monarchia kisebbségeiből. A Habsburg politikának is nagy szerepe volt ebben, mert igazán semmi szüksége nem volt arra, hogy a Habsburgok, így Ma-

gyarország is teljesen a német imperializmus sorsához kösse magát. Azt a Monarchiát, amelyet törekennyé tett az elhibázott nemzetiségi politika.

- *1949-ben (a Rajk-pert követően) megszakította kapcsolatait szülőhazájával, majd 1955-ben megkapta a francia állampolgárságot. Eletének javát Párizsban töltötte. A Magyarországot érintő kérdésekről is franciául írt. Kapcsolatai csak 1956 után javultak az anyaországgal, bár akkor is csak „Fejtő, a renegát” - volt a „hivatalos minősítése”. Hogyan tudott így kapcsolatot tartani Magyarországgal, és kikkel ezekben az időkben?*

- A kapcsolat sohasem szűnt meg teljesen, mert (többé-kevésbé titokban) a Magyarországról Párizsba látogató írók, művészek rendszerint jelentkeztek nálam. Levelezésben is álltam velük. Illyés Gyulától kezdve Konrád Györgyig az ideológiai és kulturális paletta minden részével kapcsolatot tartottam. Még '89 előtt, 1988-ban a francia Pen Club - amelynek tagja vagyok - meghívott három magyar író, akikkel Párizsban együtt vacsoráztam. Ez a három író Göncz Árpád, Csoóri Sándor és az erdélyi Kántor Lajos volt. Mikor a Kádár-rendszer már teljesen „felpuhult” és magyar írók, művészek, zenészek jöttek ki, akkor a kapcsolat már magától éretlődő volt. Az apák nemzedéke után - melyhez én tartozom - később a fiúk jöttek el hozzám. A régi barátaim fiai, mint pl. Litván György történész, akinek az édesapja nagyon jó barátom volt, vagy Radnóti Miklós özvegye. Radnóti nekem nagyon jó barátom volt. Özvegye, akit én még a házassága előtt ismertem, többször látogatóm hozzám Párizsba. Kötetet lehetne írni azokról az írókról, költőkről, akikkel találkoztam és most benne vannak a magyar Pantheonban, a magyar lexikonokban - Móricz Zsigmondtól kezdve Babitson át Gellért Oszkárig vagy Veres Péterig - akikkel én barátságban és érintkezésben álltam.

- *Egyik írásában önmagát „ellentmondásos lény”-nek tartja. Kapcsolatban állt a kommunistákkal. Később antikommunizmusáról, „renegátságáról” lett híres, akinek vallásos és baloldali fellángolásai egyaránt voltak. Hogyan ítéli meg azokat a régi, jól ismert „mai” magyar politikusokat, akiknek neve egybeforr az elmúlt szocialista rendszerrel, akiket később reformkommunistaként ismertünk, akik ma már demokraták, sőt a mai „kapitalista” hatalom élenjáró képviselői?*

- Nehéz kérdés ez, mert ezek közül nagyon kevéssel volt személyes érintkezésem, vagy kapcsolatam. Voltak néhányan, vagy vannak közülük, mint például Nyers Rezső, akit még mint szociáldemokratát ismertem meg, akivel a jóbarátság nem szűnt meg, annak ellenére, hogy zokon vettem tőle, hogy annak idején, '48-ban, amikor a szociáldemokrata pártot beolvastották a kommunista pártba, ő „azokkal” tartott és

nem az én barátaimmal - Ries Istvánnal, Kéthly Annával, Bán Antallal -, akikkel nekem kapcsolatom volt. A reformkommunisták tevékenységét én szimpátiával kísértem Franciaországból. Nem szabad elfelejteni, hogy már 1968-ban éppen Nyers Rezső barátomnak volt érdeme az új gazdasági mechanizmus. Erről írtam a francia sajtóban is. De 1953-ban is én voltam az első, aki felhívta a francia közvélemény figyelmét Nagy Imrének a jelentőségére, amikor kinevezték miniszterelnöknek. Ezért többen megróttak, mint illúzionistát, hogy nem veszem észre a csalást, hiszen Nagy Imre is csak olyan, mint Rákosi.

Nagy Imrére én erősen figyeltem, annál inkább, mivel 1948 óta személyesen is megismertem, amikor egy parlamenti küldöttséget vezetett Párizsba. Együtt ebédeltünk. Az ebéd után az ottani magyar ügyvivő, Erős János félrehívott és megkérdezte tőlem, két órai beszélgetés után mi a véleményem Nagy Imréről. Akkor azt mondtam neki: nem értem, hogy ez a derék magyar szociáldemokrata mit keres ebben a kommunista bandában. Én erről a mondatomsról teljesen elfelejtkeztem. 1953-ban, amikor kormányra jutott Nagy Imre, Erős János, aki akkor már disszidált és a londoni egyetemen tanított, felhívott telefonon: - Emlékszel, mit mondtál Nagy Imréről '48-ban ?

Hozzá kell ehhez tenni egy másik anekdotát is. 1953-ban Jugoszláviában nyaraltam. Rokonságom ugyanis Horvátországból származott, édesanyám Zágórában született, nővérem ott élt. Jugoszláviában ennek következtében sokszor jártam. Ott mint a francia távirati irodának a munkatársa és tudósítója egyszer megtudtam, hogy Tito megérkezett bledi kastélyába. Telefonáltam a sajtófőnökének, hogy szívesen csinálnék a francia sajtó részére egy interjút az elnök úrral, mire Tito válasza: szívesen lát, de interjúra nincs ideje. A közeljövőben azonban fogadást ad a kastélyba érkező szovjet nagykövet tiszteletére - akkor vette fel ugyanis ismét a diplomáciai kapcsolatot a két ország, Jugoszlávia és a Szovjetunió. Az estélyen találunk majd alkalmat az egyik szalonban arra, hogy beszéljünk egymással - üzenete. Amikor Tito leültetett, tudja, mi volt az első kérdése ? Mondja meg nekem - kérdezte - ki az a Nagy Imre ? Tudja, én az egész moszkvai társaságot - folytatta -, Rákosit, Révait, Lukácsot, Gerőt, mind ismertem, de Nagy Imrének a nevét soha nem hallottam. Ebből Tito úgy gondolta, hogy Nagy Imre más lehet, mint a többiek. Titonak végül nekem kellett megmagyarázni, miféle ember is Nagy Imre.

- Rendszerváltás 1989-90-ben szinte egybeforrt Nagy Imre nevével. Az újratemetés és a rendszerváltás szinte analóg fogalmak voltak. Ma azonban Nagy Imrét kezdik szinte elfelejteni, hiszen, úgy mond, Nagy Imre kommunista, reformkommu-

nista volt.

- Nagy Imre reformkommunista volt, ahogy Csehszlovákiában Dubcek, vagy később a Szovjetunióban Gorbacsov. Nagy Imre egyszerre volt - ezt nehezen tudják sokan elképzelni - jó magyar hazafi és kommunista, aki azt hitte, hogy lehet a kommunizmusból emberarcú szocializmust formálni. Aztán amikor magával ragadták az események és a nemzet és a párt között kellett választani, akkor ő a patriotizmust választotta. Ez az ő nagysága. Ezért érdemi meg, hogy meghajoljon az ember az emléke előtt. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy alapjában véve Nagy Imre sodródott a nép oldalára. Ő eredetileg reformkommunizmust akart Magyarországon.

- Úgy tudom, hogy Ön ma is baloldali érzelműnek tartja magát. Mennyire más ez a baloldaliság, mint a háború előtt volt ?
Egyáltalán: mit ért Ön baloldaliság és jobboldaliság alatt ?

- Bennem a baloldaliság és a jobboldaliság között egy nagy konfúzió uralkodik, mert ha körültekintünk a világpolitikában, akkor mit látunk, kik állnak egymással szemben a politikai életben ? Váltógazdálkodás uralkodik a nyugati politikában. Vannak a konzervatív demokraták, akik a

lassú haladás hívei és inkább a liberalizmus felé hajlanak, és vannak a szociáldemokraták. De már ez is túlhaladott, mert a döntő kérdések most a világpolitikában vannak. Az európai politikában például az, hogy ki van egy integrált Európáért, és ki van ellene. Ebben a kérdésben a baloldal és a jobboldal, a konzervatívok és a szociáldemokraták saját táborukon belül is különböző véleményen vannak.

- A világ globalizálódik. A világban történő események hatása megjelenik a napi politikában, a gazdasági életben. A számítógép, az internet pókhálóként fonja be világnkat. A technika hatalma egyben a világ racionalizálásához is vezet. A fejlődés irányát látva nem kell-e attól félnünk hogy a többi kis nép nyelvvel együtt a magyar nyelv és ezzel együtt a magyarság is ennek a „racionalizmusnak” az áldozatává válik az elkövetkező évszázadok során ?
Hogyan látja a magyarság jövőjét ?

- Amikor Franciaországban az egyetemistáknak előadást tartok mindig felhívom a figyelmüket, hogy egy valóságos csoda, hogy a magyarság, ez az elszigetelt kis nép a szláv és germán tengerben annyi hódítás és most az orosz befolyás után meg tudta tartani fejleszteni tudta, modernizálni a nyelvét, a kultúráját. A magyar ma is kultúrnemzet, amelynek tudósai, irodalmárai, zeneművészei világhíreket tudnak lenni. Magyarország egészen komoly szellemi exportot képvisel. Végigjártam az amerikai egyetemeket és nem találtam egyetlen komoly helyet, ahol nem találkoztam volna magyar tanárokkal és tudósokkal. Ugyanez vonatkozik a francia tudományos körökre is. Nemrég fedeztem fel, - holott már évtizedek óta itt működtek Párizsban - két magyar biológust, akik a francia tudományos körökben felfedezéseikkel nemzetközi tekintélyre tettek szert. Én azt hiszem, hogy a globalizációra világszerte van egy komoly reakció, mert a veszély fennáll. Az amerikanizálódás óriási erővel rendelkező apparátusa a filmművészetben, irodalomban elárasztja és elfojtja az egész világot. Ez tény, de a veszély ellen éppen Nyugat-Európa, éppen a franciák, angolok, németek mutatnak utat a közép-európai kis államoknak is, azzal, ahogy védik a saját nyelvüket, kultúrájukat. El kell fogadni a beilleszkedést, de csak saját nemzeti karakterünk megőrzésével. A két folyamatnak egyszerre kell működni. Svájcban három hivatalos nyelv van, de él ott kb. 300 ezer ember, aki a retoromán nyelvet beszéli. Ez egy keverék nyelv a francia, olasz és provance-i nyelvek között. Ez a 300 ezer ember védi a saját nyelvét, védi a saját kultúráját, iskolát követel magának. A globalizációra a reakció tehát kézzel fogható. Azt hiszem, a nagy nemzeteket pedig végképp nem kell féltetni. Magyarországon is látható a fejlődés, még a kisvárosokban is. Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Debrecenben amerre jártam megértik a város történetét:

látom, hogy a múltat nem akarják elfelejteni. Ahogy József Attila mondta egyik versében, „a múltat be kell vallani”. A magyarok vizsgálják a múltjukat, a családok vizsgálják a saját történetüket, nem akarják elhanyagolni, de nem is kéri senki, hogy elhanyagolják. Kultúránkat, értékeinket folyamatosan védeni kell, mert az internacionalizálás, a kozmopolitizmus áramlata nagyon erős a világban.

- *A mai magyar irodalomnak, a kultúrának ebben a helyzetben óriási szerepe lehet. Ugyanakkor tapasztalható, hogy az irodalom, a kultúra ma egyre szegényebbé válik. Ki van szolgáltatva különböző szponzorok, hivatalok rossz- vagy jóindulatának, akiknek néha fogalmuk nincs arról, mi a valódi irodalmi vagy kulturális érték.*

- Rendkívül válságos helyzetben van ma Magyarország, hiszen történelmileg óriási várakozás kíséri az új rendszert. A tervgazdálkodás során az egyéni vállalkozói szellemet majdnem kiirtották, s Magyarországon jobban, mint a többi csatlós ámban - álltak a világgazdasági viszonyokra. Megpróbálták visszafizetni az adósságokat, amelynek segítségével a Kádár-rendszernek egy látszatjólétet sikerült fenntartani a szocializmus utolsó 15 esztendeje alatt. Ma ennek következtében át kell szervezni az egész gazdaságot, amely óriási áldozatokat követel. Ennek többek között a kultúra az egyik kárvallottja. Sajnos Franciaországban is a kulturális költségvetés az egyike azoknak az áldozatoknak, melyeket gazdasági recesszió esetén a leghamarabb leépítenek. Ez átmeneti állapot. Én nem féltém a magyar kultúrát. Amikor Budapesten járok, és nézem a színházi, hangverseny és fesztivál programokat, amikor látom hogy olyan kisvárosokban, amelyekről alig hallottam azelőtt, micsoda programokat szerveznek minden nehézség ellenére is, akkor úgy érzem, nem kell félteni a magyarokat. Ennek ellenére ma sajnos sok helyen a csüggedést és a kétségbeesést, a reménytelenséget érzem látom a magyar emberekben. Ez egy nagyon komoly népbetegség, amelynek nem szabad engedni. A magyarságnak az önbizalmát nem szabad elveszítenie. Ezeréves történelmében sokkal nagyobb, nehezebb helyzetből fel tudta magát küzdeni az ország.

- *Őn Jacques Chirac francia elnök társaságában érkezett Magyarországra. Magyarország és Franciaország kapcsolata az elmúlt évtizedben nem volt mindig jó. Ez részben Trianonnak köszönhető, részben annak, hogy térségünkben a franciák inkább Romániát részesítették előnyben. Az elnöki látogatást követően azonban talán megváltozott ez a helyzet és országunk javára. Mi ennek az oka?*

- A Nyugatnak én többször szemére hánytam ezt. Mitterand elnököt első hivatalos magyarországi látogatásakor, 1990 januárjában és is elkísértem. Most Chirac elnök felkérésére ismét eljöttem. Mitterand

ugyan szocialista, Chirac elnök gaullista, jobboldalinak számít, és mégis mind a kettővei baráti kapcsolatban álltam. Chirac egyszer azt mondta nekem - mert diák volt akkor, amikor megjelent a könyvem a népi demokráciák történetéről - az Ön könyvéből tanultam meg, mi az, hogy kommunizmus. A francia közvéleményben, a külpolitikában Magyarország képe ma egészen más, mint amikor úgy tűnt, hogy az ország Ausztria vagy Németország csatlósa. Most megértik a magyar függetlenséget, megértik, hogy milyen igazságtalanságok történtek Magyarországgal, s tudják, hogy ezeket az igazságtalanságokat ma már nem lehet területi revíziókkal megoldani. Ezért mind Mitterand, mind az ő külpolitikáját folytató Chirac törekvése az, hogy a diplomácia területén minden lehető nyomást ki kell fejteni azokra a utódállamokra, amelyekkel Magyarországnak konfliktusa van a nemzetiségi kérdésben. Abban, hogy a magyar-szlovák alapszerződést aláírták, hogy most Romániával a magyar kapcsolatok megjavultak és remélhetőleg tovább fognak javulni, ebbe a nyugati diplomáciának, és éppen a francia diplomácia nyomásának - az amerikai és az angol mellett - nagy része van.

- *A '70-es-'80-as években mi sajnós azt tapasztaltuk, hogy Franciaországnak jobb volt a kapcsolata Ceausescu diktatúrájával, mint Magyarországgal.*

- Ez a hagyományokon alapult. A román-francia kapcsolatokat a XIX. századra nyúlnak vissza. A román politikai és intellektuális elit nyelve a francia volt. A franciák mindig franciául kitűnően beszélő román politikussal találkoztak. Legutóbb is, amikor Iliescu román elnök eljött Franciaországba és ott egy külpolitikai társaságban tartott előadást, hibátlan franciággal dicsérte Románia abszolút demokratikus külpolitikáját. A jó kapcsolathoz hoz-

zájárult a francia-tudás mellett Franciaország érdekeltsége a Kis-Antantban. Magyarország innen (Franciaországból) mindig olyanak tűnt, mint egy elkötelezett, német érdekeltségű ország. A Ceausescu éra vége felé azonban, amikor már egyre több francia látogatott el Romániába és Magyarországra, láthatták a valóságot. Romániának egyre rosszabb, Magyarországnak egyre jobb sajtója lett Franciaországban. Ez a sajtó jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországnak az elmúlt tíz esztendőben, különösen '89 után sokkal jobb a megítélése, mint azelőtt.

- *A hévízi gyógykezelést követően siet vissza Párizsba. Amikor repülőre ül hazamegy, vagy ismét elhagyja a hazát?*

- Ez újabb nehéz kérdés. Tompa Mihály írta egyik versében egy távolba költözött barátjának: „Neked két hazát adott a végzeted”. Nekem is két hazát adott a végzetem. Az édes hazám az az anyanyelv, ami ide, Magyarországhoz köt. Ezt a köteléket nem lehetett, és nem is akartam elszakítani. Ma azonban Franciaországban franciákkal dolgozom, és rengeteg francia barátom van. A fiam francia, de beszél magyarul, és francia unokáim vannak. Természetesen, amikor hozzájuk megyek, akkor haza megyek. Amikor Franciaországban beszélgetünk feleségemmel arról, hogy hazamegyünk, akkor a haza azt jelenti, hogy Magyarországra megyünk. Mikor itt beszélünk arról, hogy haza fogunk utazni, akkor az Neuillyt, az ottani otthonunkat jelenti.

- *Amikor azt mondom, „hazaszeretet”, „honvágy”, mi jut eszébe?*

- A honvágy azonos az ember nosztalgiajával a saját fiatalsága iránt. A haza a „home” a fiatalságot jelenti. Ez iránt egy öreg embernek természetesen nosztalgiaja van. Köztudomású, szinte banalitás, hogy minél öregebb egy ember, annál jobban emlékszik a régi időkre, és annál kevésbé jár az emlékezete a közelmúltban. Ma már örömmel jövök vissza Magyarországra. Örülök, hogy megértém azt, hogy Magyarország szabad ország lett, mert most szabad. Nehéz szabadságot kell azonban megélnie. Egy demokratikus Magyarországra jöttem vissza, nem egy gyarmatosított országba. Reményem, hogy ebben az új és nehéz helyzetben ez a szabad és demokratikus Magyarország - majd amikor ismét visszajövök - már nem csak a szegény emberek panaszától lesz hangos, mint most. Szeretnék akkor majd találkozni egy olyan fiatalsággal, amelyik már bizalommal építi azt az erős Magyarországot, amely meg tudja védeni saját érdekeit, és meg tudja védeni azoknak az érdekeit is, akik határainkon kívül élnek.

A beszélgetést 1997. január 29-én rögzítettük, Hévízen.

A fotókat Molnár Gábor készítette.

„Meg kell lakni a hazát”

Nagy Előd

A művésszel Pósa Zoltán beszélget

M eseszép környezetben, a festői Pestújhely falusias, nyájas szívében él Nagy Előd festőművész. Mintha az ember a XIX. századba evezne át egy képzeletbeli idő-Léda hattyún... A művész képeiből a magyar tájba rögzült harmónia, elemi erő s valami történelmi múltból áradó varázs, melankólia, s egyben legyőzhetetlen őszilárdság, a titkok tudójának megszenvedett biztonsága árad.

1942-ben született, 1967-ben végezte a Magyar Képzőművészeti Főiskolát. Eddig ötvenhárom önálló kiállítása volt, még július elejéig áll az Art-X Galériában az ötvennegyedik és június 27-én nyílik az ötvenötödik az OTP Bank Galériában.

Sokadik találkozásunk után kértem, hogy beszéljen képeiről, életéről s hogy járjuk körül együtt, mi tette őt ily egyéni, a hagyományörzésben is meggyőzően eredeti látású festővé.

- A múltkor már meséltél nekem erről a gyönyörű műteremházzról. Gyulai Pállal szólva, az jut eszembe róla: „Egy régi udvarház utolsó gazdája” vagy...

- Szerencsére nem vagyok utolsó gazdája, hiszen négy, immáron felnőtt gyermekem van... Emese a kereskedelemben dolgozik, Almos orvos, Botond egyetemista, Borika most végzett egy színházi kellékes-berendezői tanfolyamot. Két gyermekemnél is „kísért” a művészet, Botond fotóriporternek készül, Borika színművész szeretne lenni.

A ház egyébként két részből áll, egy régiből, amelyet 1909-ben épített nagyapám, aki a község első orvosa volt, és egy újból: a műteremből, építését 1990-ben fejeztük be. Tulajdonképpen az „abba hagytuk” kifejezést használhatnám, mert még sok minden hiányzik.

A század első évtizedében „cseperedett föl” Pestújhely, mely azután 1950-ig nagyközség volt. Így történhetett meg, hogy a most 87. életévében levő édesanyám Rákospalotán, idősebb húga Széchenyi-telepen, a fiatalabbik pedig már Pestújhelyen született. Pedig

ugyanabban a szobában segítette a világra őket nagyapám, és mindössze három év különbséggel születtek.

Egyébként édesanyám kicsit sietve érkezett a világra, mert nagymamám az új házba költözéskor - jó gazdaasszony módjára - mindenhol ott akart lenni, mindent szemmel akart tartani, az izgalom és a nagy fáradtság siettette a szülést.

Születésem óta lakom itt én is, ama tizennégy év kivételével, melyet egy újjalotai műteremlakásban töltöttünk. Akkor is sokat jártam haza édesanyámhoz, nagynénémhez, gyermekeim pedig minden hétvégét, minden szabadidejüket itt töltötték. Szerencsére egy fél óra alatt haza lehetett sétálni Újpalotáról.

- A látásodat nyilván meghatározza a kertes szabott természeti környezet.

A természet valóban mindig alapvető élmény volt számomra. Kisgyerek korom óta jártuk az erdőt-mezőt, gyűjtöttük a bogarakat, lepkéket. Édesapám tagja volt a „Rovartani Társaságnak, egyik legjobb barátja volt Bezilla László, a „lepk király”. Ezek az évek meghatározóak voltak számomra. Csak zárójelben említem meg, hogy a begyűjtött bogarak közül sokat kipreparálás után eladtunk, hiszen az iskolák természetrajzi gyűjteményét elpusztította a háború. Nagy pénz volt az ötvenes évek elején. Néha ruhát, cipőt tudtunk venni rajta. Mondta is édesapám: csodálkozik, hogy a cipője el nem mászik. Máig büntudatom van a sok bogárhálal miatt, immáron egynek sem tudnék ártani!

Édesanyám gyakran emlegeti, hogy kisdíáként néhány órai tanulás után kérleltem: hadd fussam néhány körül a hazát, utána megnyugodva ismét folytattam a tanulást. Nem bírtam tovább a négy falat, szükségem volt a kert tágasságára. Ez a szokásom szinte kényszeresen - festőként is megmaradt. Néhány óránként szemem pihentetésére, agyam fölfrissítésére tettem egy kerti sétát. Mindig tudtam, hogy „hol tart” a tavasz, milyen virág nyílik.

Újpalotán, noha tágas műteremlakásban élünk, éppen ez a harmónia hiányzott. Pedig tudatosan igyekeztem ott gyökeret verni. Újpalotán szinte nem tudtam, hogy tél van-e vagy nyár. Nem találkoztam illatokkal, madarakkal. Nem véletlen, hogy majd minden képem virágokról, tájakról szól. Kifejeződik bennük a természet iránti szomjúság. Már-már magam is sokallom, hiszen az ember mostani munkáiban kicsit háttérbe szorult. Nagyon sok időt töltök a kertben, a legtöbb növényt az utolsó öt-hat évben ültettem.

Ez a kert, és ez a műterem végvár, támaszpont, végső menedék, ha kell. Ez adja a megnyugvást és a erők újbóli feltöltődését. Rossz napjaimban mondtam néhányszor: Ki sem lépek a kertből, ki sem teszem a lábam az utcára többet! Persze közösségért munkálkodó művészként és bizakodó emberként semmiképpen nem választhatnám az elzárkózást, az elefántcsonttoronyt..

- Nagycsaládban élsz, szülők, nagynénik, a feleséged főlváltva hozza nekünk a kávé, a jó vörösbort, a legendás hájasztást, mindent, mi szemnek-szájnak ingere... De ne hagyjuk magunkat eltéríteni, mondj néhány szót az indulásról!

Az én életpályám ne bővelkedik fordulatokban. Már kiskoromban a rajzolás, festés volt legkedvesebb tevékenységem. Ötödikes koromban már művésznek készültem. Utólag mosolyogtató, milyen féltékenyen figyeltem a néha felbukkanó „versenyársakat”. Hidegzuhany volt, hogy a Képzőművészeti Gimnáziumban mindenki ugyanolyan jól rajzolt, és mindenkinek ugyanaz volt az érdeklődési köre, mint nekem. Néhány évre el is bizonytalanodtam. Építész, sőt - uram bocsá! - politikus akartam lenni. Igaz, ekkor volt '56! A kitűnő érettségi után csak negyedekre vettek föl a Képzőművészeti Főiskolára, előzőleg egy évig a főiskola esti tanfolyamára jártam, ami olyan előfelvételiféle volt.

- Abból a szempontból, hogy nem volt „szocialista összeköttetésed”, protekciód, ez a kálvária is szabályos.

Honnan tudod, hogy nem volt protekcióm? Néhány évi reménytelenség után az ember minden követ megmozgatott, ha tudott. Ráadásul ott volt a kényszer, hogy csak a főiskola elvégzése tesz művésszé. A felvételizők száma vagy tizenötszöröse volt a felvehetőnek. Ismerek jó művészt, aki ötször, és olyat, aki tízszer felvételizett, mire felvették. Szerintem a protekció, mint vágy benne volt a levegőben. De visszatérve a Képzőművészeti Gimnáziumra, elterjedt, hogy a főiskolán nem szeretik az onnan kikerülteket. Utólag be is látom, hogy sokszor mechanikusan, lélektelenül rajzoltunk, túl sok volt a begyakorlottság a tiszta szem frissége helyett. A főiskolai társak közül azoktól tanultam a legtöbbet, akik máshonnan jöttek.

Az estin az volt a szerencsém, hogy volt két nagyon jó tanárom. **Kmetty Jánost** és **Egel Istvánt** nagyon szerettem, s talán ők is engem. Mind a mai napig emlékezem egy-egy gesztusukra, intelmükre. Többet tanultam az estin, mint a nappalin; személyes, mester-tanítvány kapcsolat volt ez. Éreztem, hogy becsülik a tehetségem, buzdítanak, elvárják tőlem a jó munkát.

A nappalin gyakran úgy éreztem; senki sem drukkol nekem igazán. Ott **Szentiványi Lajos** volt a mesterem, akkor már beteg ember, aki talán már föladata a „nagy játszmat”, de az is lehet, hogy csak „nem találkoztunk”. Ez azért furcsa, mert évekkel a halála után láttam kiállítását a Nemzeti Galériában, s ráébredtem: számtalan dolgot úgy látok, ahogy ő. Akár erősebb szellemi kötődés is kialakulhatott volna közöttünk. De amikor egy kicsit magamra találtam és fölismertem a Szentiványival való szellemi közösséget, már késő volt.

- Ha jól tudom, aktív pedagógusként kezdted a „nagybetűs életet”, amiből annyit megőriztél, hogy te vezeted a pestújhelyi képzőművészeti szabadiskolát.

Néhány évet a idén 125 éves Vörösmarty Gimnáziumban tanítottam, itt létrehoztam egy rajztagozatot, mely akkor Budapesten a második volt. Később a budapesti művelődési házak képzőművészeti szakfelügyelője voltam egy ideig. A tanítást a legfontosabb munkák egyikének tartom, nagyon becsülöm. Mégis megfutamodtam, részint a feltételek majdnem teljes hiánya miatt, részint azért, mert szinte minden időmet elvette az alkotó munkától.

- Könnyen vagy nehezen futottál be?

Erre a kérdésre nem tudok válaszolni. Mert lehetne utalni Derkovits- és SZOT-ösztöndíjra, a Művelődési Minisztérium nívódíjára, egyéni és csoportos kiállításokra bel- és külföldön, közgyűjteményekben lévő képeimre, újságcikkekre, barátokra és támogatókra, és akkor azt mondhatom: bejártam egy utat, valahova eljutottam.

De sajnos, napi gondjaim vannak, mint a szakma egészének. És a helyzet állandóan romlik. Ez nem a befutottság ismérve! Némi sarkítással azt mondhatom, hogy a rendszerváltozás óta állandóan szorongok, érkelem a folyamatos gazdasági süllyedést.

Néha már inkább szeretnék kutya lenni, mint farkas. '90 előtt csak néhány út volt, Képcsarnok, vállalati, intézményi vételek, néhány magánvétel esetleg, külföldi mozgás szinte kizárva, de mégis, az ember művészi léte nem volt veszélyben. Ha érzekelte mozgási lehetőségének határát, még szabadnak hitte magát. Találkoztam egy-két művészetet szerető nagyvállalati vezetővel, még biztos hátországa is lett. Most - félek - minden rossz megtörténhet! A művészet magánügy lett.

Valahogy úgy jártunk, mint az a hajadon, aki előkelő magánintézetben nevelkedik, megtanul minden szépet, zenét, nyelveket, lovagolni, táncolni és akvarellezni, és amikor kijön az intézetből, közlik, hogy elfogyott a családi vagyon, tessék kiállni az utcasarokra!

Elég szívósan és következetesen építettem az életünket, azt hiszem a szükségesnél több kompromisszumot sem kötöttem, nem csábított el a pénz. Igyekeztem mindig a társadalom számára hasznos lenni. Evekig úgy gondolkodtam, hogy először a körülményeket kell megteremtennem, hogy zavartalanul és függetlenül tudjak dolgozni. Mára rájöttem, hogy túl magasra állítottam a mércét. Ez egy olyan ország, ahol „hol

vödör nincs, hol víz". Kapaszkodunk fölfelé, de a bajok újra termelődnek. Mint a bogár, amely befőttes üvegbe esik, egy darabig fölmászik az üveg falán, aztán a aljára pottyán, majd ismétlődik mindez újra és újra.

- *Dolgozni azért csak tudsz?*

Korábban említettem, hogy a föntiek dacára K-hosszú távon optimista vagyok, könnyen nem adom fel. Igyekszem sokat dolgozni, nagyobb a munkavágyam, mint valaha. Nem merülök el a siránkozásban. Hogy ilyen hangsúllyal szóltam, annak az az oka, hogy az egész kultúrát látom megroppanni, ellehetetlenülni. Napi tapasztalataim vannak, melyek ismét és ismét erősítik a véleményem. Így tartunk Európába? Remélem, nemcsak cipőtisztítók leszünk ott!

Szólni kell a hiányérzetemről, erősödő kétségimről is. Éppen az anyagi beszorítottság miatt többnyire csak kisebb lélegzetű műveim születnek, amelyekhez nem kell hetekre elvonulni. Hiszen nem tudnám hosszabb időre menedzselni magamat. Félő, hogy így éppen azok a művek nem fognak megszületni, amelyek leginkább javunkra válnának, melyek igazán üzenetértékűek. Hogy patetikusan fogalmazzak: amelyekre a nemzet egykor tán büszke lehetne.

- *Úgy vélem, sajnós, századvégünkre általában is jellemző, hogy minden a rombolás irányába mutat. S ettől az értékre vágó ember észre sem veszi, de egyszerre megváltozik, s radikális újítóból konzervatív lesz. Ugyan-nis rémülten visszahőköl, mert meglátja a szakadékot...*

A gimnázium, majd a főiskola éveiben példaképeim elsősorban a kor reneszánsz nagy mesterei voltak: Giotto, Duccio, Masaccio, Botticelli, Piero della Francesca.. A későbbi időkből Michelangelo, majd Rembrandt. Ezt a véleményt barátaim is osztották. Lehet, hogy sok minden mellett elmentünk, amire oda kellett volna figyelni, de minket rabul ejtett ez a nagy művészörökség. Tehát első perctől kezdve a művészettörténet e nagy alakjainak eredményeiből indultunk ki, egy, a hagyományokra építkező, azt meg nem tagadó szerves fejlődésben hittünk.

Sokszor idegenül nézem a nekem visszas új törekvéseket, divatokat, hóbortokat, néha félek, hogy a művészet önfelszámolásának vagyok tanúja. Ugyanakkor fáj, hogy talán jó dolgokat sem tudok elfogadni, befogadni.

Nagyon jó lett volna, ha huszonevésen eljuthattam volna Nyugatra a kortárs művészet olyan műveikhez, melyeknek egy részével még mindig nem volt módom találkozni. A korábbi elzártságunkból adódó restancia még mindig fennáll. A korábbi rendszer nagy bűne volt, hogy korlátozta a Nyugatra utazást. Csak egy példa: meglátogattam Nyugat-Németországban feleségem beteg testvérét, ezért ugyanabban az évben nem nézhettem meg Firenzében egy nemzetközi szobrász kiállítást a saját pénzemért! Pedig 1985 nem is volt olyan rég, de érvényben volt az „évente egyszeri nyugatra utazás” korlátozása. Csupán a érdekesség kedvéért említem meg, hogy negyvenévesen, első „nyugati” utamon nem nyugatra, hanem délre mentem:

Görögországba, a klasszikus görög művészetet megismerni.

- *Gondolom, megkésétt nyugati utaid nagy élményt jelentettek, talán kiállításokra is sor került...*

Kilencven után három önálló kiállítást rendeztem Nyugaton (Tamswegben, Berlinben, Halleinben). Első kiállításom kapcsán ismerkedtem meg Bernhard Prahauerrel, a neves osztrák szobrásszal és feleségével Nellyvel. Ismételten vendégük lehettem. Nemcsak Prahauer művészetét ismertem és szerettem meg, hanem a kortárs osztrák művészek munkáiból is ízelítőt kaptam, ismerkedtem az osztrák művészet múltjával. Otthonuk múzeum, hangversenytér és könyvtár egyszerre.

Ilyen miliőben lehet eredményesen és boldogan alkotni! Nagy öröm, hogy a Piendlhof falain függ immár néhány képem. És ezt a szereteteli, békés, alkotásközpontú világot az Alpok hegláncai és fenyvesei keretezik, szinte „behajolnak” az ablakon.

- *Realista festő vagy, de alapvetően fontos nálad, hogy megmutatkozik képeiden, grafikáidon az ablakon túli világ is...*

Hogy hova sorolnak, - akiknek ez lesz a dolguk - döntse el a jövő! Az biztos, hogy a valóság éltet, ihletője minden munkámnak, de belefestem képeimbe művészi hitemet, szenvedélyemet. Szeretem az erőteljességet, a mozgást. Hatni akarok! A „realista” szót szűkítőnek érzem.

Tény, hogy a nonfiguratív munkák közül kevés hoz tűzbe. Noha előbb rosszállóan említettem, hogy a én korosztályom el volt zárva, nem tudott kapcsolat teremteni a nyugati kortárs művészettel, számomra mindig az volt az elsődleges, ami itthon történt, történik. Minden gyökerem ide köt. Ennek az országnak „drukkolok”. Hasznos ennek szeretnék lenni - ha hagyható!

Véletlenszerű, hogy mit tudok megmutatni munkáim közül. Sokszor legkedvesebb munkáim kerülnek el, ami öröm és megtiszteltetés, de kicsit szomorúság is. Tőlem elkerülteket körülményes, sokszor nem is lehet szerepeltetni még fontosabb kiállításaimon sem.

Utóljára hadd emeljem ki az itt lévők közül egy kisméretű képemet. Osztálytalálkozóra igyekeztem Hógyészre, és egyik pillanatról a másikra tűnt szemembe a látvány: egymásba feszülő fölszántott dombok ívei között sokszáz éves csonka templomrom. Magyarországon sok helyen lehet találkozni ilyen pusztatornyokkal. Egy-egy középkori magyar falu megmaradt sírjelei. Lakóit kardélre hányták a törökök, vagy elhurcolták rabszolgának, jobb esetben örökre elmentek az ország biztonságosabb széleire.

Friss szántásokon gázoltam át, hogy eljussak a romhoz, csak a közvetlen közeli terület volt szántatlan, csaltos, bozótos. Ezt valaki felgyújtotta, pernyében, koromban hatoltam tovább. Szinte még égett alattam a föld. És egyszerre életre kelt a múlt, „szemtanú lettem”! Hallani véltem az elvágató török lovak patáinak dobogását, a fölperzselt növényzet az üszökké vált falu üzenetét hozta. Megelevenedett a történelem. Ezért festetem meg a képet!

Arany Horváth Zsuzsa
EGERSZEGI SZÍNHÁZI ESTÉK

Mejppor köhögés ellen?

Molnár Ferenc: *Liliom*

Haragosan járkál. Mindenki fél tőle, aki mellett elmegy, az félreáll. Igaz, rajta nehéz segíteni. De legalább nem is kell - mondja.

Büszke. Konok. Kevély. Elvadult. Az a dolga, hogy vicceket csináljon a ligetben, mindig újakat találjon ki, s ha úgy tartja kedve, belekarol, vagy belemarkol a lányokba. 5 mindehhez milyen szűzies neve van: Liliom.

A zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház 15. születésnapján lepte meg magát és közönségét egy különleges bemutatóval, mely azzal kezdődött, hogy nem is a színházban játsszák el, hanem egy elhagyott ipari csarnokban. Ez a csarnok, mint színjátszó hely, a tébolyodásnak indult ipari társadalom közhelyes jelképeként is üzemelhetne itt a zalai megyeszékhelyen - Vizslaparki út, volt Zalakerámia-csarnok -, ráfoghatnánk, hogy ez itt Hamburg, Amsterdam kikötői szubkultúrájának, vagy az öreg kontinens összes ipari rémkastélyának, úgymint a Ruhr-vidék, München, Torinó, Milánó kapszulázott egyvelege.

Lehet, leginkább ez utóbbiaknak a levegője rezonált a rendezőben, s az ő lelke belsejében, aki Molnár Ferenc drámáját, a Liliom címűt itt előadni valónak gondolta. Paolo Magelli, az olasz rendező a mi szívünknek nagyon kedves ember: aki így és ennyire szereti a Pál utcai fiúkat, mint ő, az csak jó ember lehet. Mára interjúk sora zata szólt róla, gyermekkori születésnapi kívánsága volt, hogy édesapja hozza el őt Budapestre, s azon belül is a Pál utcába. Könnyű annak a gyerekeknek e művet felfedezni, és rajongani érte, akinek ez nem volt kötelező olvasmány, mondhatjuk mi. Hát ne csodálkozzunk, hogy jött egy kortalan, kopasz, invenciózus és extrém művészalak, s Molnár Ferencből, sőt a zalaegerszegi társulatból kihozta a legjobbat. Egy liliommal.

A majd három hónapja lezajlott, s a jó értelemben véve bizvást zajosnak is mondható premier után volt némi szusszanásnyi idő, hogy eldöntsük, tényleg olyan reveláció-szerű ez a darab, mint ahogy a szakma s a kényes kritika ajnározta, vagy csak a megvalósítás tér- és időbeli szokatlansága vont maga után azt a meglepő ájulatot, melyet igencsak pikírtnek ismert kritikusok tollából is kiolvashatni módunk volt. Paolo Magellire nézve persze egyenesen hízelgő lehet, ha feltételezzük: amikor az olasz színházi szakma egyik fenegyereke kirándul egy olyan egzotikus országba, mint a keleti blokk kopott fényeit ma is visszatükröző Magyarország, s ráadásul annak is eldugott, színházilag annyira esendőnek kezelt kisvárosába, Zalaegerszegre, akkor az eseményszámba megy, bármit produkál is ott.

Paolo Magelli persze nem bármit produkált, hanem valamit. A produkció, a ligeti kikiáltó története, Liliom alakja, mely minden igazi férfi vágyképe lehet. Aki legalább olyan macho, mint a legújabb Harley Davidsonos, visszafogottan is ellenáthatatlan nyugati parti csávó, s legalább oly cizellált lelkű, mint Julien Sorel, a bámulatos XIX. századi fantasztiikus-romantikus, Franciaországból.

Liliom - mily buja zengésű név - sorsa mindkettővel kapcsolatot tart: elvágódása ellenére nem lehet a szabadság gyermeke, hisz ide született, a hely az összes kisebbségi érzéseket gazdagon tápláló televénye közé, de az ábrándos, egyszerűmind erre a létre nem alkalmas lélek megannyi frusztrációs élményével felvértezve csak a durcás ostobaság juthat osztályrészéül. Magyarán több van benne, mint amit kifuthat. (Kit ne találna szíven e tény itt és ma?!)

A Liliom szerelme pedig egyenesen gyönyörű. Megszeret egy édes kis bogarat, aki annyira esendő, annyira kiszolgáltatott, hogy még egy kültelki zsvány is isten az ő világában, így ez a robusztus óserő is elérzékenyülhet tőle. Megveri, úgy szereti.

Kaszás Géza

Olasz Ágnes, Kaszás Géza

Takács Katalin, Kaszás Géza

Hát ez az ő gesztusrendszere, mit lehet tenni. Érzés van ezalatt, mitagadás. Ha ő úgy gondolja, hogy balkézről a tüdőre, mejjpor köhögés ellen, akkor nincs más...

Liliom, azaz, Závocski Endre - az anyja után - és Zeller Júlia mindenese család szerelme ősidőktől fogva eldöntetett. Liliom nem az a fajta, aki házasesembert bírna játszani, s noha érti ő, hogy nemsokára gyereke fog születni, s ez valami nagyon jó, nem elég ahhoz, hogy kilépjen a körből, nem elég ahhoz, hogy házmesternek álljon, inkább lopásra (gyilkosságra, ha kell) adja a fejét. Ami persze nem sikerül, ezért a szégyen elől - merthogy nem lehet oly szegény és kiszolgáltatott az ember, hogy szégyene se legyen már - öngyilkosságba menekül. Így Julia, s az ő szíve alatt a közös kis életke nem börtönben lévő, hanem kegyes hazugságokkal körülvehető apát kap örökül.

A Magelli-rendezte Hevesi-színház Liliom mejjpor köhögés ellen? Nem tudom. Nem hiszem. Inkább a miénkhez képest erősen antagonisztikus világ majd-hogynem utolsó üzenete arról, amikor még voltak-lehetek csak úgy valódi érzések, amikor senki se mondta, nem is mondhatta, legyen meg a magadhoz való eszed édes fiam, ha házmesternek kell állni, akkor annak kell.

Molnár Ferenc darabja kitűnő dramaturgia, a profikat nem is illő dicsérettel alázni. Liliom elszúrja az életét, ha már kidobták a Juli miatt, a ligeti iparos Muskátnét még munkaadóként sem akarja már, hisz tudja, ott munkát csak egyéb szolgáltatás nyújtása mellett kaphatna. Nem kell. Szerelmét szemérmesen rejtegeti, nem az ő műfaja, hogy kimutassa, elég, ha Juli érti. A munkabért hordó zsidó kirablási kísérlete után végképp nincs esélye az életre. Sem az élethőre, sem az elviselhetőre.

De, mivel eddigre olyannyira megkedveli a szerző és a publikum, mégsem lehet csak úgy egyszerűen elemészteni: feltámad, a másvilágon találja magát, s ráadásul még javítási kísérlet is adatik. A gyermek közben felnő, mire őt, az engedetlen zabolázhatatlant visszaengedik a földre jósági próbát tenni, már kész kisasszony. Liliom, az apai szerepben is esetlen jász, a félreértések sorozatát sem bírhatja türelemmel, eljár a keze, amikor a leánya, nem tudván, ki ő, kitessékeli a házból. Őt, mert szeret, mert szeretni akar, mert tehetetlen, mert nem tudja megértetni magát.

A színház társulata, vendégekkel kiegészülve, figyelemreméltó színházi élményt kínált a zalaegerszegi Csarnokba betérőknek. Kaszás Géza, aki a Független Színpadon Ruszt József keze alatt érett színésszé, Liliomként átéli és átnyújtja a figurát, némi megilletődött elfogultsággal színezve, de szinte maradéktalanul oldja meg szerepét. Pergő ritmusú alkotás Muskátné alakja Takács Katalin megformálásában, a néző elgondolja, hátha láthatjuk még őket más darabban is. Julit Olasz Ágnes alakítja, aki szintén megjárta a Független Színpad okos purgatóriumát - csak rajta valahogy mégis kevésbé érződik. Tökéletesen betartja a szerzői utasításokat, mégis adós marad az eleven élménnyel, pedig a halott Liliom meztelenre vetkőztetése, mosdatása alkalmat nyújthatna a kendőzetlen érzelmek szabad áramlásához, még mindazon keretek között is, amit a szöveg szigorúan reá szab. A szerelmes, de szemérmes teremtés nem azonos a hideg és gyámoltalan nővel.

Az előadás minden tekintetben sztárt avat Boros Beáta személyében, aki Juli barátnéjaként a butuska kis cselédből a szemünk előtt válik számító ötgyermekes kávéháztulajdonos feleséggé, miközben nem felejtí egykori szerencsétlen cseléd-társát. Liliom és Juli környezete, Kiss Ernő, Faragó András, Czegő Teréz, Széli Horváth Lajos, Zalányi Gyula remek kiegészítői a központi alakok formálta műnek. A másvilági színben, groteszk játékmódra utasított társaság egyenként és együtt is brillírozásra kapnak lehetőséget: Epres Attila, a túlparti fogalmazó külön figyelmet érdemel, de Szőke Zoltán, Borhy Gergely, Kricsfák Kamill, Tóth Loon, P. Burus Sándor is emlékezetes alakítást nyújtanak.

A darab megvalósítása bővelkedik szcenikai ötletekben, melyek többek között köszönhetőek Menczel Róbert díszlettervezőnek is.

Olasz Ágnes, Széli Horváth Lajos, Boros Beáta

A kiráylány magányossága

Spiró György: *Nyulak Margitja*

A szerző egy helyütt azt nyilatkozta, még a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház bemutató előadása előtt, hogy darabja ugyanarról szól, mint amiről megírása pillanatában, azaz húsz évvel ezelőtt szölte: „egy olyan társadalom működéséről, ahol a hatalom nagyon erős, ahol az egyéni vágyak, egyéni érdekek gellert kapnak, az emberek gyávaságba kényszerülnek.”

A darab láttán, melyet Merő Béla rendezett színpadra, csak megerősíthetjük ezen szerzői mondatokat.

Spiró György tudja, hogy mit akar elmondan ezzel a szöveggel, ezzel a dramaturgiai egységbe foglalt története, sőt arra is képes, hogy alkotótársait hagyja legjobb saját meggyőződésük mentén dolgozni, hatni, míg a mű, a színdarab a publikum elé kerül.

Ez történt itt Zalaegerszegen is, amikor Olasz Ágnes főszereplésével mutatták be a magyar középkori történetbe csak látszólag visszavezető, szigorú tárgyi és személyi keretek közé szorított játékot, IV. Béla lányának, Margitnak a történetét. Egy lány, aki békésen éli zárdaéletét, a hatalom bábujává válik, noha szentül hiszi, szabad ember. A többiek tudják, nem az. Szabadsága olyannyira irritáló, hogy elpusztításától sem riadnak vissza, csak hogy gyávaságuk talaján termett szervilizmusukat felmutathassák. Az, hogy az embert nem kezeli emberként a hatalom, majdnem mindig időszerű, s ebből a témából majdnem mindig erős művek születnek. A zalaegerszegi *Nyulak Margitja* látványos elemekkel tarkított, mégis elsősorban a verbális közlésre szorító dráma képét festette nézői elé, s mint ilyen, nem kínált könnyű befogadást. Akik érzékenyen reagáltak e kevés színpadi trükkel megtoldott szenvedés-történetre, bizvást maradandó színházi élményt könyvelhettek el a maguk számára. A zalaegerszegi színház fiatal színészei, s frissen ideszereződött művészei előadásában puritán, gondolkodásra készítő darabot láthatott a publikum, amely talán magán viseli a „túl veretes, túl nehéz”, akár igaz megállapításokat is, mégis szükség van az így módon nézőket a székbe szegező művekre, bár esetleg szabadabb és gazdagabb színpadi képekkel. A darabban Olasz Ágnes partnereként Schramek Gézá, Bárdos Margitot, Pál Hajnalt, Simon Andreát, Kis Dórá, Kanda Pált láthattuk.

A darabot a miliecentenárium évében mutatta be - november elején - a színház, s így egyúttal tisztelgés is volt a magyarság 1100. itöltött éve előtt is.

Schramek Géza, Olasz Ágnes

Olasz Ágnes, Schramek Géza

Pál Hajnal, Schramek Géza, Simon Andrea, Kis Dóra,
(elől) Olasz Ágnes

PILLANATOK EMLÉKEZETES ELŐADÁSOKBÓL

**SZÍNHÁZNYITÓ ELŐADÁS:
AZ EMBER TRAGÉDIÁJA**
Szalma Tamás, Gábor Miklós
és Fekete Gizi

1982/83 ÖRDÖGÖK
Hámori Ildikó és Trokán Péter

1986/87 BÖLCS NÁTHÁN
Gálfi László és Avar István

1987/88 EGMONT
Kulka János és Máriáss József

1988/89 MARIO ÉS A VARÁZSLÓ
Farkas Ignác, Hetényi Pál, Fekete Gizi,
Balogh Tamás és Szinovál Gyula

**1994/95 KÉPZELT RIPORT
EGY AMERIKAI
POPFESZTIVÁLÉRŐL**
Segesvári Gabriella
és P. Burus Sándor

1995/96 KAKUKKFÉSZEK
Farkas Ignác, Balogh Tamás,
Wellmann György és Tóth Loon

1991/92 KABARÉ
Palásthy Bea és R. Kárpáti Péter

1996/97 CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ
Siménfalvy Lajos
és Egervári Klára

„Egy percet se vesztegethettek”

TÍMÁR ÉVA

Kislányával

Tímár Éva. Idestova harmincnyolc éve van a pályán. Alig tizenhat éves, amikor elkezdte. Tele van energiával, jókedvvel. Az Egervári Esték alkalmából beszélgetünk. Nagy András *Báthory Erzsébet* c. darabjának női főszerepét játssza, Gáspár Tiborral, Csiszár Imre rendezésében. Az előadáson nem kíméli hangját, magát sem. Elég hűvös van, a kastély udvarán a kisszámú közönség fázósan takarózik, tekeri magára a plédet, akinek van. A színésznő az időjárással mit sem törődve, mezítláb, olykor csak egy hálóingben egy teljes órán át játszik nekünk a színpadon. Valóban játszik. Báthory Erzsébetként, akit saját várában fogságban tartanak, élvezettel beszél „mellé” vallatójának. Eljátssza egész múltját, amit abból lényegesnek tart és érez, de sohasem a kérdésre válaszol, levegőnek tartja partnerét, csak néha felel az adott kérdésre, s ilyenkor meghökken a néző, mi is az, amit lát, most történik-e a cselekmény, vagy csak visszaemlékezik a szereplő?... Furcsa darab ez. Igazából semmire nem derül fény azon kívül, hogy Báthory Erzsébet élete tele volt bűnökkel, bűnös vágyakkal, titokzatossággal, a bűnöktől való szabadulásvágygal, méltóságához, vélt igazához mégis körömszakadtáig, ha kell haláláig való ragaszkodással. Olyan személynek mutatja be Erzsébetet ez a darab és Tímár Éva, mint aki a bűnt is egészen sajátjágosan értelmezi. Valójában bűntudatának foglya, amiből szabadulást egy vágyálom beteljesülése során remél találni, ami - természetesen - késik. Vagy meg sem érkezik. Gáspár Tiborral mindketten szenvedéllyel, hittel viaskodnak egymással, múlttal, történelemmel, önmagukkal is, feloldódást, megoldást nem találva. A darab úgy végződik, ahogy el kezdődött: a halálos ítélet kimondva, menekülési lehetőség nincs. Nyomasztó darab.

Az első kérdés, ami megfogalmazódott bennem: vajon mitől fél a leginkább ez a színésznő?

- Siklóson születtem, egy Baranya megyei községben, Pécs mellett. Csak a gyermekkorom töltöttem ott. Hogy milyen volt? Azt hiszem, a mi generációnk problémája ez, amit soha nem fogok tudni kitörölni magamból: a félelmet. Gyermekkoromban bizony sokáig becsomagolva vártuk az éjszakai csengetést: mikor telepítenek ki bennünket... Apámnak nagykereskedése volt, egyáltalán nem lehetett tudni, mi lesz. Azóta is, ha éjjel csöngetnek, az infarktus határán vagyok. Nekem például stresszt jelent a határon is átlépni. Tizenhat éves voltam, amikor apám meghalt, hármunkat anyám nevelt. Zseniális szervező volt, mindent el tudott intézni, pénzt tudott szerezni, mindhármunkat taníttatott, öcsém, húgom ügyvédek. Soha nem voltunk igazán szegények. Sportoltam, műkorcsolyáztam, fiatalon utaztam már a környező országokba, versenyeken vettem részt, sikereim voltak. Az első férjem vízilabdázó volt, Kárpáti György, az ötvenes évek végén nem akármilyen jelentett egy háromszoros olimpiai bajnok társaságába kerülni, és már tizenhat évesen fölvettem a főiskolára, mindjárt színházhoz kerültem... Mégis, ennek ellenére ezek a mély, belém ivódott félelmek végig elkísérnek, Azt hiszem azért is szeretem annyira a színházat. Felszabadít. A színpadon rend van, egy kicsi rend a világban. Tudom, mi történik, nincs váratlan helyzet. Kiszakít ebből a félelmeimmel teli világból. Abban a pár órában átláthatóvá teszi az életnek azt a részét. Persze, előadások előtt örületesen félek. Mindig azt reméltem, hogy ez idővel elmúlik, de inkább növekszik. Major Tamást láttam ilyen borzalmasan félni hetvenvalahány évesen Miskolcon, amikor a *Lear-t* játszotta. Az volt az érzésem - partnere voltam Gonerilként -, hogy élve nem bírja ki az előadást... Akkor jöttem rá, hogy minél nagyobb a felelősség, szerep, kor, annál nagyobb a félelem is.

Miközben erről beszél, szinte kuncog a gyönyörűségtől.

- De aztán elmúlik, s utána nagyon jó játszani. Szeretem azt, amit csinállok. Néha furcsa kettősséget élek át a színpadon. Miközben én békés nyugalomban vagyok, hallom, látom, érzem magam, amint ordítok, sírok, mindenféle dolgokat csinállok... Szerintem ilyenkor a legjobb az alakítás, ezek a legszerencsésebb pillanatok. Ez egy olyan plusz, ami kívülről jön. Az a „csillagzat” pont úgy áll össze ilyenkor,

Egy csepp méz • Vasvári Emesével

ahogy kell. Persze az alapja az, hogy bődületesen sokat készülök rá, enélkül össze se jöhetne.

A Budapesti Kamaraszínháznál játszik egy új szerepet, és Szegeden kettőt az évad második felében.

- Nagyon szeretek vidéken játszani, pályám nagy részét ott is töltöttem: Debrecen, Kaposvár, Pécs, Szolnok, Miskolc, a Nemzetinél kétszer voltam, csak az utolsó nyolc évet töltöttem Pesten. Van egy tizennyolc éves lányom, akit kisebb korában hurcolhattam magammal, de ahogy nagyobb iskolás lett nem akartam más és más iskolába íratatni. Fontosabb volt, hogy leérettségizzen, bejusson egyetemre. Most már egyetemista, nyugodtabban ígérkezhetek vidékre.

- Az „Egervári Esték”-et hogy „találtátok” meg?
- Ezt a darabot már játszottuk korábban Dunaújvárosban. Most a miliecentenáriumi ünnepek alkalmával egy esztergomi kollegám kérdezte, nincs-e valami történelmi témájú darabom. Akkor jutott eszembe ez, felújítottuk, és Merő Béla segített „eladni”. Tulajdonképpen ő találta meg nekünk Egervárt, ezután jött Gyula, Kőszeg, így tudtunk tíz előadást játszani belőle a nyáron.

- Igazán nagy zökkenők voltak-e a pályádon?
- Voltak. Ami minden színész számára nehéz, ez az utolsó nyolc-tíz év nekem is az volt. És ez ráadásul egybeesik a színházak mostani nehéz helyzetével. Volt egy időszak, amikor kevesebbet játszottam, vagy kis és rossz szerepeket, volt, amikor munkanélküli voltam. De amikor nagy bajban vagyok, amikor egy színház nem ad szerepet, abban a pillanatban keresni kezdem a lehetőséget, ahol csinálhatok valamit. Két évig nem volt szerződése. Akkor megkerestem az akkor alakult Merlin színház igazgatóját, Jordán Tamást, itt van egy darab, meg akarjuk csinálni. Neki nem volt pénze, én szereztem a banktól 300.000 Ft-ot, megkerestem a rendezőt, a kollegákat, akik mind szívesen jöttek és csinálták. Nagyon kevés pénzt kaptunk érte, de szívesen játszottuk: Delaney-nek az Egy csepp méz c. darabja volt ez. Szép sikere volt.

- Te egy bátor asszony vagy.

Bruckner • Angliai Erzsébet

Moliere: Tartuffe Blaskó Péterrel

- Csak nehezen tudok meglenni rossz helyzetben. Ezen a pályán az emberek szeretnek és szívesen dolgoznak. Nem a pénz a döntő. Ez a tapasztalatom. Igaz, hogy a nagy pénzes dolgokból ki is maradok - nevet.

Szeretsz interjút adni?

- Nem nagyon, mert nem tudok beszélni. Azt hiszem ez is egyik oka annak, hogy színésznő vagyok. Könnyebben ki tudom fejezni magam színpadon. Strehler-nek van egy könyve a színházról, és abban fedeztem fel egy gyönyörű kis részt, ahol Jouvet-t idézi, aki azt mondja, milyen érdekes, hogy a színész, aki szóra van teremtve, ez a mestersége, milyen nehezen tud beszélni, amikor magáról van szó, főleg, amikor a szerepeiről. Én is. Sokszor a dadogás szintjére süllyedek. 90-ben az SZDSZ képviselőjelöltje voltam Miskolcon, és beszélnem kellett különböző gyűléseken, a saját szavaimmal. Ez nagy feladat volt. Leírtam, megtanultam, és úgy adtam elő, mintha ott találtam volna ki. Ezt minden további nélkül meg tudtam csinálni, de szabadon beszélni ma is nehezen tudok.

- Politikai pályára léptél?

- Szimpatizáltam ezzel a párttal, ott éltem tíz évet Miskolcon. De azért pályát nem akartam módosítani. Akkor se, most se vagyok egy pártnak se a tagja.

- Mi jelenti számodra az életet? Mi a legfontosabb, amit nem adnál semmiért?

- Nagyon sokáig a színház töltötte ki az életemet. Most már a családom, a testvéreim, gyerekeik, a saját gyerekeim, őket tartom a legfontosabbnak. Most is fontos a színház, de ha felvételre készül valamelyik, és segíthetek neki - magyarból mindig jó voltam -, akkor ezt sokkal fontosabbnak érzem. Mással is foglalkozom. Beszéllek valamennyire franciául, és mikor kevesebb dolgom volt a színháznál, beiratkoztam egy nyelvtanfolyamra. Most vettem egy számológépet, és beiratkoztam egy számológéptanfolyamra. Régebben megveszekedtem csak a színházzal foglalkoztam. Most már nem így gondolom. A lányomat is sikerült egyelőre lebeszélnem arról, hogy kizárólagosan a színi pályát válassza. Most nagyon nehéz helyzetben van a művészet, a színház is, bár én hiszem, hogy ez egy átmeneti dolog. Az emberek érdeklődése is elfordult, annyi mindennel foglalkoznak ebben a változó országban-rendszerben, amit egyébként meg is értek. Lehet, „szentségtörés” amit mondok, de azt hiszem ma a színészeket is úgy kellene képezni, hogy legyen még valami mesterség a kezükben, ami biztosítja a megélhetésüket, ha esetleg nem sikerülne a pályájuk. Európában, Amerikában bevált módszer, hogy a diák egyetemen „felveheti” a drámai tagozatot is, aztán majd meglátja, jó-e neki ez, vagy sem. A hatvanas években természetes volt, hogy mindannyiunknak van színházi szerződése, a magyar filmeket milliók nézték, s ha egy film főszerepét eljátszotta már az egész ország ismert. Ma? Tízezren, ha néznek magyar filmet, s alig vannak magyar filmek. Ez egy ilyen helyzet.

- Optimista vagy?

- Hát... sok optimizmusra nincs ok, de azért én mégis az vagyok. Döntő változás történt bennem, amikor nyugdíjas lettem. Addig is szerettem intézni az életemet, de hajlamosabb voltam tragikusabban venni a dolgokat. De azóta - hiszen előlről már nem kezdhetem - hogy engedhetném meg magamnak azt, hogy elkeseredjek, hogy ne csináljak semmit, hát hogyan? Mit tudom én, mennyi van még?! Egy percet se vesztegethetek, nincs arra időm! Azóta nem vagyok hajlandó semmit szívra venni, mindenre találok megoldást, és jobban is mennek a dolgok. Ha az ember akarja, mindent elintézhet. Anyám volt csodálatos ebben. Nem ismert lehetetlent. Ha az ember veszi magának a fáradtságot, és nem engedi, hogy legyűriék a gondok, győzhet. Ha családi problémánk van összeülünk hárman a húgommal, öcsémmel, megtárgyaljuk és együtt intézkedünk.

- Ennyire összetartók vagytok?

- Anyánk ezt hagyta ránk.

- Ezzel a rendszerváltással annyiféle új „tudomány” ütötte fel a fejét. Nem próbáltál ki ezekből valamit?

- Nem. Olvastam agykontroll, könyveket, de semmiféle tanfolyamon, ilyen jellegűeken, nem vettem részt. Hit dolgában sem érdekel semmi, ami szélsőséges. Sose tudtam vegetáriánus lenni. Nagyon kevés húst eszem, disznót szinte alig, marhahúst nagyon ritkán, inkább csirkét, halat, de azt, hogy én soha ne egyek húst? Nem iszom, de hogy azt mondjam, hogy soha nem iszom meg egy pohár pezsgőt, azt nem... Délelőtt lehetőleg nem eszem sokat, mert ez tetszik nekem, van egy ilyen testkontroll, délelőtt sok folyadékot iszom, de kategorikusan, mindennapra vonatkozólag ezt sem tartom be, mert nem látom értelmét.

- S ami a vallást illeti?

- Vallásos vagyok. Minden színpadra lépés előtt keresztet vetek. De ritkán járok templomba. Semmit se tudok nagyon szélsőségesen és bigottan csinálni. Gyerekkoromban akartam utoljára hittérítő apáca lenni. Akkor hosszú ideig örültem vallásos voltam, rengeteg vallásos könyvet olvastam. Ma már a hitet nagyon belső dolognak tartom.

- A barátaid színészek?

- Általában művészek. Van egy iparművész barátnőm, egy-két kollégám, akikkel jóban vagyok... Tulajdonképpen egész életemet színészek között töltöttem, színészházakban, ez elég zárt társaság, hiszen tudod. Szeretek egyedül lenni. Annyi minden van, amit még tennem kellene. Olvasni, moziba alig jutok el, a tévében sem tudok mindent megnézni, ami érdekel - nincs rá időm. Nagyon fontosnak tartom, hogy a gyermekemnek minden nap meleg ételt főzzek, hogy tálaljak, hogy kiszolgáljam. Vendéglőre nincs pénzem, meg aztán befőzök, mélyhűtőbe télire elteszek, lekvárt főzök, uzsonnát készítek, szóval ezek is kitöltik a napjaimat, és én ehhez ragaszkodom.

Nem érzed úgy, hogy valamiről lemaradtál? Hogy valamit kihagytál az életedből?

- De igen. Sok nagy lusta év volt az életemben. Például nem tudok rendesen egy idegen nyelvet sem. Ezt halálos vétkeknek tartom. Franciául, angolul, németül tudok annyit, hogy turistaként elboldogulok, de ez távol áll az igazi, komoly tudástól. Aztán sok minden érdekelt volna még, de hát tulajdonképpen ezért is lettem színésznő, hogy minden lehessen.

- Mit gondolsz, van olyan, ami minden ember számára kötelező érvényű ebben az életben? S ha van, akkor mi az a törvény?

-A szeretet. Az, amitől te megértéssel közeledsz valaki felé. A gyűlöletre nem vagyok képes, nagyon jóban vagyok azokkal, akikkel együtt éltem, akár ők, akár én hagytam el őket. Azt mondják sok energia van abban, ha valakit gyűlölsz, de én nem bírom ezt. Látom mit tud rombolni, mennyi kárt tud tenni. Persze, tudom, hogy a pokolhoz vezető út is jó szándékkal van kikövezve, de azért mégiscsak a szeretet a legjobb dolog a világon.

Nászta Katalin

Gábor Jenő

MŰKEDVELŐ ÉNEKKARI ÉS ZENEKARI ÉLET NAGYKANIZSÁN

1.sz. képünk

A trianoni gyászos béke - többek között - Magyarország gazdaságát is tönkretette. Nagykanizsa gazdasági életét azonban még az országos átlagnál is súlyosabban érintette. Közismert, hogy Muraköz, Horvátország és Szlavónia számára a békeidőben Nagykanizsa volt az ország kapuja. Innét került e területekre a legtöbb ipari- és élelmezési cikk, de Trianon után a századelőn létesült ipari üzemek egymás után mentek tönkre, zárták be kapukat. Így a Merkur Mezőgazdasági Vasgyár, a Weiser Vasgyár, a Frank Kávégyár, a Sörgyár, a Zerkovitz-féle bornagykereskedés, Sárkány déligyümölcs kereskedése é.i.t. Természetes következményként nagy volt a szegénység és a munkanélküliség.

Ma is érthetetlen, hogy e nyomorúságos években hogyan volt lehetséges, hogy Nagykanizsa 750 éves történetében ekkor volt a legvirágzóbb a város, műkedvelő énekkari és zenekari élete. Hiszen a ZALAI KÖZLÖNY 1927. december 6-i száma említi, hogy „Kanizsán ekkor 10 dalárda (vegyeskar) működött.” Közöttük olyan, mint a Zrínyi Miklós Irodalmi és Művészeti Kör Vegyeskara és Zenekara, amelyik 1940-ben Győrben elnyerte az akkori idők legrangosabb magyar dalos trófeáját, a KIRÁLY-DIJAT (1.sz. képünk)

De a két világháború között jelentős volt Nagykanizsán e művészeti ágakban a második és harmadik vonalbeli műkedvelői együttesek tevékenysége is. E pezséssel Nagykanizsa kultúrtörténetében csak a II. világháború utáni „Fényes szellők” kultúrmozgalma hasonlítható össze.

A vizsgált időszak dalos- és zenei életének vezéregyénisége Ketting Ferenc polgári iskolai rajz- és énekszakos tanár volt. (2. sz. képünk)

Ketting Ferenc az Irodalmi Kör felkérésére még az 1920-as évek elején vette át a Szimfónikus Zenekar vezetését, így a két együttes (énekkar és zenekar) közreműködésével magas színvonalú zenei esteket szervezett Nagykanizsa közönségének.

A történetet 1917-ben kell kezdenem, mert Ketting Ferenc - kezdő polgári iskolai tanárként - ekkor a polgári fiú- és leányiskola tanulóival olyan zenés romantikus estet rendezett az akkori színpadon (arénában), hogy a közönséget valósággal elragadta. (Az aréna a mai református templom helyén állott. 1920-ban tűzveszélyessége miatt kellett lebontani.) A műsor közönségsikeréről a ZALAI HÍRLAP 1917. május 14-i száma mindent elmond:

„A kanizsai polgáristák romantikus estélye! - Legtalálébban így lehetne nevezni ezt a valóban káprázatos estét, amit a polgári iskola mindkét nembeli tanulóifjúsága tegnap és tegnapelőtt a Kölcsey-utcai színpadon rendezett. Részletes leírást szinte lehetetlenség adni arról a hat programszámáról, mely e minden tekintetben fényesen sikerült estének dús tartalmát alkotta. Legföljebb a meglepően ügyes főbb szereplőknek kijáró elismerést ráhatjuk le e sorokban. Mindenekelőtt bámulattal adózunk az egész tündérest főrendezőjének, KETTING FERENC tanárnak, aki mint univerzális zenei mutatkozott be Nagykanizsa közönségének. Nem is tudjuk, miben kiválóbb, mint zeneszerző-e, mint dirigens, mint színpadi festő, mint színdarab-rendező, vagy mint zongora játékos. Annyi tény, hogy minden téren elsőrangút produkált és a siker kilenczted része az ő nevéhez fűződik.

Zilahi Lajos a „Rongyos katona” című mesejátékában **Székény Géza** IV-es polgárista kiváló színészi talentum oroszánkörmeit mutatta. Ketting-Somogyi a „Hazatért hős” című melodramájában **Kiss Klára**, egy tüneményes szépségű kis polgáristakisasszony gyönyörűen hangsúlyozott előadással emelkedett az összes szereplők fölébe. KETTING: „Amit az éjszaka beszél” című kétfelvonásos zenés mesejátékánál kedvesebb, mulattatóbb és sikerültebb dolgot még az igazi hivatásos színészek is keveset produkáltak az aréna színpadán. Nehéz volna eldönteni, ki volt jobb a maga pompás kis szerepében, **Kemény Lujza, Ceizl István, Pap István, Maschanker Imre, Farkas Gizi-e**, vagy **Moshammer Stefi, Kenessei Erzsébet, Domány Sári**, avagy **Henne Mimi?** - Állapodjunk meg abban, hogy az egész pazar, meglepő sőt bámulatot keltő volt, ideértve a remek énekkari számokat is, amelyekért külön elismeréssel adózunk Ketting tanárnak, akiben a zenélő Nagykanizsa egy igazán „durch und durch”

2. sz. képünk

A KIRÁLY-DÍJ KANIZSÁN

muzsikust nyert s kinek színtiszta művészete még sok élvezetet fog szerezni e közönségnek."

Az akkori újságíróknak ez a reménye teljesült is, mert Ketting Ferenc 40 éves kanizsai működése során még sok felejthetetlen zenei produkcióval - többek közt a Király-díjjal - lepte meg Kanizsa zenekedvelő közönségét. - Említést érdemel, hogy a fenti cikkben említett **Domány Sári** Ketting Ferenc biztatására zenei téren továbbtanult, majd a stockholmi operaház neves szopránénekesé lett. 1968-ig tartotta a kapcsolatot Ketting Ferencsel.

Az 1920-as és 1930-as évek hangversenysorozatainak részletezésére nincs mód. Csak néhány kiemelkedő hangversenyt említek részletesebben, amelyek reprezentálják e kor és Nagykanizsa kulturális színvonalát.

1924-ben Az Irodalmi Kör nem kisebb munkára vállalkozott, minthogy a Kör zenekarával és Vegyeskarával előadja J. Haydn: A TEREMTÉS című hatalmas oratóriumát. (3. sz. képünk) A Teremtés előadását a Kör és a város zenekedvelő közönsége valóságos zenei ünnepnek tekintette.

1936. június 28-29. - A Magyar Dalos Egyesületek Országos Szövetsége ekkor rendezte meg Szombathelyen a XXIV Országos Dalosversenyt. E versenyen az Irodalmi és Művészeti Kör vegyeskara az aranyérmes vegyeskari csoportban csoportgyőztes, az Ipartestületi dalárda pedig az ezüstérmes csoportban az első lett. Mindkettő karnagya: Ketting Ferenc. A versenyről a ZALAI KÖZLÖNY 1936. július 1-jei száma részletes beszámolót közölt. A cikkből néhány mondatot idézek: *„Nagykanizsa mindkét dalárdája elsőként jött haza az országos dalosversenyről... Délután 5 órakor volt a Szent István park szabadtéri színpadán a méreteiben is hatalmas Liszt Ferenc dalosünnep, amelyet a Rádió is közvetített és amely már hírül adta az itthonmaradottaknak is a kanizsai dalárdák dicsőségét."*

1938. június 26-27. Országos dalosverseny Székesfehérváron

Alapos felkészülés után a Művészeti Kör Vegyeskara Ketting Ferenc karnagy vezetésével a kormányzói díj csoportjában első díjat és a Király-díj csoportjában is I. díjat kapott. Hajszálon múltott a Király-díj elnyerése. A versenyről a ZALAI KÖZLÖNY 1938. június 28-án az alábbi cím alatt számolt be: *„Két első díjat hozott haza az Irodalmi és Művészeti Kör Vegyeskara az országos dalosversenyről."*

Az aranyérem és a kormányzói hangverseny országos nevet adtak a kanizsai vegyeskarnak. Tekintély volt a daloskörökben a kanizsaiak neve. Mindenki tartott tőlünk, akinek a kanizsaiak versenytársai lehettek.

A Király-díj versenyen Szeged volt a kanizsaiak vetélytársa. A többi nem volt veszélyes ellenfél. Tény, hogy a szegediek nagyon szépen énekeltek. A kötött darabot azonban a kanizsaiak sem énekeltek rosszabul. Szabadonválasztottnak a szegediek karnagyuknak egy szerzeményét énekeltek, ami versenyen szokatlan és nem is egészen ildomos. A kanizsaiak szabadon választott Palestrinája pedig úgy sikerült, hogy Tóth Aladár dr., a Pesti Napló országos tekintélyű zenekritikusa kijelentette: Ennél szebben nem lehet Palestrinát énekelni. A legszebb amit hallottam a kanizsaiaké volt!... A kormányzói díj csoportjában első díjat **nyert** az **Irodalmi Kör Vegyeskara**, ezüst alapon egy kristályserleget. A Király-díjban is I. díjat kaptunk, aranyserleget. Ez a két első díj igazolja, hogy a zsüri sem tudott mást, mint hajszálnyi különbséget kimutatni a csoportgyőztesek és a kanizsai dalosok teljesítménye között.

1940. június 22-23. A Magyar Dalos Egyesületek Országos Szövetsége által rendezett XXVI. Országos Dalosverseny és Dalosünnep. Győr. Király-díj.

Végre teljesült Ketting Ferenc és a Vegyeskar álma, (4. sz. képünk) minden magyar énekkar végső óhaja, a díjak-díja, a Király-díj. Mivel ez a ritka fegyvertény csak egyszer fordult elő Kanizsa kultúrtörténetében, elnyerését kissé részletesebben írom le.

4. sz. képünk

A Király-díj döntő napjának története

Et nunc venimus ad fortissimum! Eljött a várva-várt óra, amikor ország-világ előtt megmutathatjuk, mit tudunk, mivé érett a sok küzdelem, balsors, diadal, szenvedés és dacos akarat. Reggel 9-kor már mindenki ott van a férfiak szállásán. Ketting mester „bekurblizza” a társaságot. Néhányszor elénekeljük a számokat, hogy a hangok kiisztuljanak. Természetesen nem sikerül a próba. De ez jó jel, mondja egy tapasztalt régi dalos, Vermes tanár úr, mert az „igazi” annál jobban sikerül. Ebben maradunk.

Indulás. Elöl a zászlóval a „rövidebb” Garzó, utána a hölgyek roppant elegánsan. Valamennyi fekete taft estélyi ruhában, földig érő harangszoknyában, puffos rövid

3. sz. képünk

ujj, rendkívül izléses fehér csipkegallér (Eláruljuk: Ketting tervezése). A férfiakon fekete zakó, fekete nadrág. Ezek sorfala közt megyünk a kultúrházhoz. Mindenki nyugodt, az izgalomnak nyoma sincs. Bevonulás. Lebocsátott függöny mögött helyezkedünk el a lépcsőzetes színpadon; hat magas lépcsőfokon állunk; a férfiak magasan a hölgyek feje felett, hogy mindenkinek szabadon szállhasson a hangja.

A függöny felmegy. Itt a döntő pillanat. Évek verejtékes munkájának gyümölcse. Itt állunk a szigorú zsűri s az ezerfűlű Cézár, a közönség előtt. A legmagasabb dalos-trófea, minden dalos vágyálma, a Király-díj a tét! Tudunk, vagy sem, most kell eldőlnie. Az idegek pattanásig feszülnek, minden dalos szobor mereven áll s koncentrálja teljes akaraterejét.

Bemondás. A vegyeskari királydíjas csoportban a Nagykanizsai Zrínyi Miklós Irodalmi és Művészeti Kör Vegyeskara énekel. Karnagy: Ketting Ferenc, énekesek száma: 73. - Nagy taps, majd feszült csend. Ketting feltűnően nyugodt és derűs. Megadja az alaphangot és int. Első számunk Halmos Erdélyi harangok c. népdalszvitje. Az első rész gyors csúrdöngölő, a második mélabús hallgatós, a harmadik csúfondáros, duhaj mulatónóta, mesterien összebogozva, s a végén hatalmas fortissimóval szinte elvágva.

Ketting nagyszerű tempóval fergeteges elánal dirigál. A kar, mint egy precíz gép, hajszálpontos bevágásokkal mindent lenyűgöző hangerővel valóságilag remekel. Félszemmel nézem a zsűrit; meg sem moccan egyik tag sem. Óriási taps. Az első futamot lefutottuk. Ez volt a kötött szám; ezt pontozzák a legszigorúbban. De nincs várakozás, már int is a karnagy, s elkezdődik Palestrina O quantus luctus c. motettája, latinul. - A balszárnyon felcsendül a soprán ezüstsíp tisztaságú, éteri szárnyalású hangja: o quantus LUCTUS! Nyomban utána az alt viola d'amourja bársonyosan, lágyan. Átveszi most a tenor édes gondonkája, hogy azután a basszus mély harangkongása adjon teljességet a földöntúli hangzásoknak. A polifonikus zene fejedelme itt soha el nem ért mélységgel fejezi ki a bánatot, alázatot. De jön a vígasz, a remény: „...et virginumchorus” s utána az aeol hárfára méltó pianissimo: „...et pius est flere Martinum”. Még egyszer felharsan a kórus, mint mikor az orgona regisztereit nyitja fel egymás után a művész, s az örömjongásszerű rész után lélegzetet elfojtó, elhaló pianissimóban végleg elsiratjuk Martinust.

A közönség dermedten ül, a szemek kerekre nyitva, isszák magukba a csodás hangvarázst. A zsűri tagjai leteszik a ceruzát és fejüket vállukra hajtva mozdulatlanul néznek. Baloldalt közvetlen előttünk a díszpáholyban Kodály Zoltán ül. Érdekes, szép művész-fejét finom mintázatú kezére hajtva láthatóan élvezi énekünket. A végén mosolyogva, elismerően bólint és tapsol. A közönség harsogva éljenez, dübörög, tombol. Mi úgy érezzük, hogy a legjobbat adtuk, amit csak erőnkől adhattunk. Nagy szó: Ketting is elégedett, szerinte teljesen hiba nélkül énekeltünk.

Szettel részünkre vége is a vegyeskari királydíjas versenynek. Kitódulunk, és megbeszéljük a történeteket. A közönség körülfog bennünket: A kanizsaiak a legjobbak! Fejjel magaslanak ki - mondják itt is, ott is. Kettingnek személyesen gratulál Kodály Zoltán. - Hány énekesetek van? Nagyszerű hang, tökéletesen összeforrt együttes! - mondja. További hasonló jó munkára serkent bennünket. De jönnek ismert szakértők: Antos Kálmán, Vársárhelyi Zoltán, Vaszy Viktor és a többi, csupa elismert zenei korifeus. Melegen gratulálnak. Jön a versenyű szerzője, Halmos László: - Boldog vagyok, hogy művemettől a kiváló kórustól hallottam. Még az én elképzelésemet is felülmúló felfogással és kivitellel énekeltétek. A gyöngyösiek karmestere is gratulál és elismeri fölényünket.

A Király-díj legizgalmasabb órái

A verseny után fáradtan megy haza a társaság. De az izgalom olyan fokú, hogy pihenésről szó sem lehet. A férfiak tanyáján vagyunk, mindent ledobáltunk magunkról, s meglehetősen hiányos toalettban heverünk a szalmára terített ponyván. Az optimisták és pesszimisták vívják most szóharcukat. Mindenki tudja, hogy a legjobbak voltunk, de... hátha a zsűri? hátha más körülmény? ki tudja? valami közbejöhethet...

Vit Feri az optimisták vezére. Minden összegben kész fogadni a győzelemre, sőt egy csomó kártyát ír meg és küld el, hogy: „Megnyertük a Király-díjat!” Prókai Józsi egyszerűbb. Felszólítja a dalosokat: ha nem kapjuk meg a Király-díjat, egyszer-

Egykori kanizsai előadás plakátja

rűen löjük főbe. A dörgő hangú fogorvos mély basszusán nyilvános és ünnepélyes fogadalmat tesz, hogy kudarc esetén többé énekkarban ki nem nyitja a száját. A pesszimisták vezére Zalai Lajcsi: ő már hallotta egy rendezőtől, hogy Gyöngyös kapta a díjat, s erre a gyöngyösiek meg is rendelték a 100 liter bort bankettjükre. Poizs Feri meg is kérdezi, talán a jegyszédőtől hallotta? Egy másik izgatottan jön, hogy a szomszéd vendéglőben már mulatnak az óbudaiak. S jönnek a vész hírek, és az idő múlik. Semmi hír, a dalosok már idegesek. Itt is, ott is csekélységek felett veszednek. Két kakas majdnem egymásnak megy, két óra, három, fél négy. Még mindig semmi! Az optimisták hangja egyre gyengül. Valaki pakolni kezd...

Fél 4-kor markánsarcú úr lép be, kopogás nélkül. Önök a kanizsai vegyeskar tagjai? - kérdi szigorúan. Mi vagyunk, kérem! - felelik többen, mivel legközelebb álltak hozzá. Kissé remeg a hangunk. - Önöké a Király-díj, hivatalosan közlöm! - jelenti ki ellentmondást nem tűrő hangon.

A következő pillanat leírásához gyenge a tollam. Mint a gumilabda pattan fel az egész társaság. Lenge magyarban sziú-indián csataüvöltés és haditánc; a fiatalok cigánykereket hánynak, néhányan a kézállást gyakorolják. Ölekezés, csokolózás. Ez az a pillanat, amikor halálos ellenségek is kezét nyújtanak egymásnak. A markánsarcú úr a szalmazsákon fekszik. Egyik vérmes dalnok odavágta. Később kissé méltatlankodva közli, hogy a főrendező kívánságára fél 5-kor a Széchenyi téri díszemlény jobb oldalán gyülekezzünk, a rádióban kell énekelnünk! - Pillanatok alatt felöltözünk és a staféták vágatnak mindenfelé, szétvinni az örömhírt. Jómagam átsprintelek a Széchenyi téren le a Baross utca felé, ahol a kar ifjabb hölgyei bőszen szemcsatát vívnak Győr szabad királyi város aranyifjúságával. Öt jóképű dalnoknő jön szembe: Tudjátok a hírt? Megnyertük a Király-díjat! A következő pillanatban mind az öt hölgy a nyakamban. (Ejnye, ejnye, mégis szép találmány egy ilyen dalosverseny!) A győri aranyifjúság irigyen néz rám.

Vissza a féditanyára. A kapuban állok, s nézem, amint három utcából szaladnak a fekete ruhás hölgyek szoknyájukat felfogva, felénk. A kapu alatt bábeli zűrzavar. Tenor és basszus szabadon grasszál a szegény szoprán és az altok közt. De bámulatot, senki nem panaszkodik. Újabb rettenetes éljenzés és diadalüvöltés. Belép Ketting Feri. A szoprán és az alt mindent elsöprő erejű támadása majdnem ledönti a lábáról. De ő itt is emberül állja a sarat. Rövid időn belül országos, majd világrekordot állít fel csokolózásból. Győri járőrelők jönnek az utcáról és beállnak segíteni. Az extatikus hangorkánon keresztül sívít Zala Lajcsi tenorja: Ugye megmondtam?! Vit Feri mint vérbeli ügyvéd, szorgalmasan inkasszálja a fogadásokat. - Olyan percek ezek, amiket soha, de soha elfeledni nem lehet. De itt az idő, rendbeszedjük magunkat és kivonulunk zászlónk alatt a díszhangversenyre.

A díszhangverseny. Isten veled Győr! Hazatérés.

Az öröm extázisa végre elcsendesedik, felvonulunk a barokk házakkal szegélyezett Széchenyi térre. A tavábbiak mintha álomban, ködös transzban történének... Íme, itt állunk a díszemlényen az ország legkiválóbb énekkarainak élén! Köröskörül ezer és ezer dalos tarka zászlók alatt. A téren beláthatatlan tömeg. Harsog a megafon. És bemozdítja a nevünket, s most már nemcsak az előttünk állók, de az egész ország tudja, hogy a kanizsaiak a Király-díj nyertesei!

Először gondolatunk hazaszáll kedves, kicsi városunkba. Istenem, micsoda öröm lehet most odahaza! Második gondolatunk megtestesítője ott áll előttünk: Ketting Ferenc, szeretett karnagyunk. Arca és egész lénye e pillanatban a boldogság teljessége. Íme, itt az évek kemény, következetes és ernyedetlen munkájának gyümölcse! Gyerekek, gyertek közelebb, és vigyázzatok! - Adja ki halkán a rendelkezést s az indiszkrét mikrofon rögtön közvetíti is a nekünk szánt intelmet. - És már énekelünk is! Most már szabadon, diadalmasan. Gátlás nélkül döröghet a basszus, szárnyalhat a szoprán és a tenor, búghat az alt. Nagy tetszés-zaj és taps közepette vonulunk le. Fotóriporterek gépei kattognak.

Este 8-kor a városháza dísztermében nagy ovációk közt vesszük át a Király-díjat: a habfehér selyemzászlót és a serleget. Este 9-kor a Kioszk világvárosion elegáns teraszán jövünk össze. A fiatalság vidáman táncol, az idősebbek söröznek, tréfálgognak. Éjjel 1 órakor megyünk a pályaudvarra, ahova később a Dalosszövetség vezetősége is lejön, elbúcsúzni tőlünk. Örömkönnel adnak kifejezést, hogy mi nyertük a díjat. Azután elhelyezkedünk a két külön kocsi. Két óra 20 perc! Isten veled te szép, gyönyörű város, ahol a múlt romantikája oly szépen megfér a jelen lüktető, gyors ütemével. Isten veled te régi barokk paloták, zengugos utcák, 40 gyár városa, ti barátságos lakosok, kedves, finom, halkszavú Orsolya-nővérek, szolgálatkész pedellusok. Mindnyájan! Soha-soha el nem felejtünk!

Szalad a vonat az éjszakában. Mitagadás, fáradtak vagyunk, aludni kéne. De a dalos tradíció nem engedi. A kis Dollfuss (Tóth Karcsi) lepedőt vesz fel, s mint kísértet rémíti a gyengébb idegzetűeket. Egyik fülkében állatidomárok tevékenykednek: csirke, tyúk, kakas, oroszlán, pulyka, borjú és macskahangok zűrzavara riasztja az erdők vadjait, s a mező madarait. Valaki **Ripka Ferenc** vastag basszusát utánozza, óriási hatással. **Varasdi tanár úr** aranyos kedélye állandó derűben tartja a társaságot. Közben megvirrad, s reggel 6-ra már Szombathelyen vagyunk. Most már ismerős táglatunk hazafelé. Harsog az ének, szól a harmonika, peng a gitár és mandolin. Gelse, Újudvar. Felszedelözünk; a hölgyek „kitatarozzák” magukat, a férfiak is igyekeznek európai ábrázatot ölteni. Bizony a szemek ólomkarikásak, az arcok gyűrötték; megint nem aludtunk egy szemernyit sem. De a jókedv csak emelkedik. Vígán szól a nóta:

*"Jó reggelt kívánok! Megjöttek a kanizsai dalosok!
Jöttek, láttak, győztek, Király-díjat nyertek!
Jó reggelt kívánok! Megjöttek a kanizsai dalosok!"*

A mozdony vígan fűtött, itt a kanyarodó s a fedett peronon az éljenzők, integetők, a derűs ismerős arcok... Megérkeztünk!

Forrai Eszter

MAGÁNGYŰJTEMÉNYEM FESTŐJE:

FRANS SCHUURSMÁ

Frans Schuurisma.

jövök, megállítom az időt, hogy egy ringatózó tutajra, hullámokon lebegő „műterembe” lépjek, a holland festő párizsi otthonába.

Ez az otthon-műterem szoba-konyha, és igen romantikus. A festőállvány néha meginog, ahogy hullámoz a Szajna. Ilyen mozgó „talajon” alkot a festő innen a képek légies, szálló repülő vibráló atmoszférája. A mozgást követjük, s csodáljuk az egyensúlyt, ami a képekből árad. Egy nagy utazó visz bennünket világkörüli útjára. A Szajnárról indulunk, s valahol messze kötünk ki. Az érzelmek itt nem a felszínen mozognak, az élet a szenvedély, és szenvedés lüktet a vásznakról.

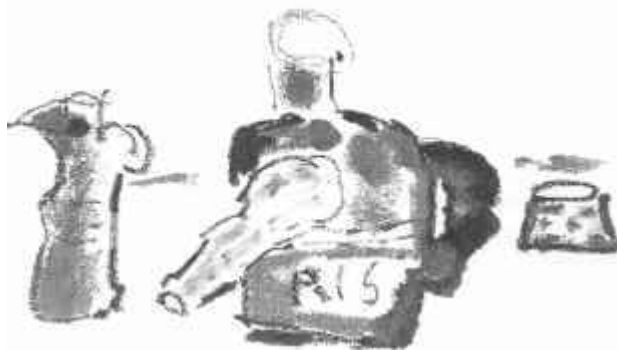
A festő szerény és halkszavú, ahogy mondja: „az isten kertésze..” Képei ezért hatnak oly erősen a nyitott lelkű emberre. „A dráma sok festőnél csak felszínes, érzélgős művet szül - mosolyog - nehéz visszaadni az igazi átélt szenvedést”. Én Schuursmára bízom életem legdrámaibb verse, a Lépcsők illusztrálását. A vers a holocaust emléke, amikor a náci gyerekeket lőtték a Dunába. A festő rajza, a levetett gyerekcipők a Duna partján, kifejezik a drámát, nem kell látni a katonákat, a puskákat. Kevés utalással felvillanthatjuk az emberben a tragédia súlyát!

- Hogyan látja a mai modern művészet jövőjét, a kortársait? - kérdezem.

- Sajnos a mai művészet nagyon szerebrális, főleg az értelemre, nem az érzelmre hat, számomra azonban, ha nincs emóció, mélyről feltörő érzelem a képen, akkor halott mű születik. Azt hiszem a XX. században a festők legtöbbje elrugaszkodik az emberközelségtől, a humanizmustól.

A műterem meginog, ahogy egy sétahajó elhúz mellettünk, a képek körtáncot járnak; a csendéletek különleges dialógust szönek. A kávéskancsók és csészék vitatkoznak, veszekednek. Játékos társalgásba kezdenek, fintorognak, követelnek, néha fittyet hánynak a világra. Aztán ott egy másik kedvenc téma, a „favágók”, s akárcsak Basetitz-nél, erőteljes szimbólumok. Azt hiszem, a festő maga is „favágó” akar lenni, egyszerű és erőteljes, néző és csodáló...

Végül a kormánykerékhez lépünk, s itt a festő utazó kapitány lesz. Megkérdezzük, hova szeret utazni, mik a tervei: *Utazom, ha nem is távolodom el a vizekről, s ha kedvem van, a zene hullámhosszain, Mozarttal vagy Bachhal repülök, vagy előveszem a szaxofont, és elindulok messze vizekre.* Nekem pedig Aladdin csodalámpája jut eszembe Frans különleges kancsóiról, hiszen varázsol, elvont, de elérhető utakra vezet, s büszke vagyok, hogy e nagy művész útítársa, műgyűjtője lehettem, s ha csak egy vers erejéig is, szólhattam művészetéről.

Frans Schuurisma világa

*A festőállvány meginog,
S a tutaj követi ecsetvonásai ritmusát
Jobbról balra dülöngélő modellek
A kávéscsésze társalog a kiskanállal
S a széllal beszélgetnek a színek
A kerek ablakon betekint a Nap
S tánra perdülnek a képek
A részeg hajó dülöngél pasztell fényben
A testek ölelnek
Az állatok beszélnek
A csendélet élni kezd
S megindul a szenvedély útján
Melyet a festő Schuurisma vezet.*

Kovács Sándor Iván

A REICHING - FODOR - HIRSCHMANN ÁSATÁS 1942- BEN A CSÁKTORNYAI ZRÍNYI- VÁRBAN

A dokumentumőrzők

Tüskés Tibor horvátországi útijegyzete adott hírt róla 1974. május 10-én az Új Tükör hasábjain, hogy 1942-ben ásatások folytak a csáktornyai Zrínyi-várban. Tizenhat darabból álló szoborlelet került elő, s a róluk készült fényképfelvételeket Fodor Henrik 1947-ben elküldte Várkonyi Nándornak. Halála előtt, 1974-ben, Várkonyi Tüskés Tiborra bízta a csáktornyai szoborgaléria fotóit. Az egyik felvétel hátlapján Várkonyi kezevonásával ez olvasható: „Zrínyi Miklós, a költő és hadvezér mellszobra a csáktornyai-cakoveci vár udvarán. Reiching Milán erdőfőmérnök és dr. Fodor Henrik tanár ásatása.”

Ennek a Zrínyi-szobornak és egy tört orrú másiknak Tüskés Tibor a fotóját is közli, s utal rá röviden, hogy Fodor Henrikkel felvette ugyan a kapcsolatot, de „levélváltásaik csak fél sikert hoztak”, mert Fodor tanár urat „1948-ban súlyos autóbaleset érte, és a régebbi eseményekre töredékesen tud visszaemlékezni”. Amikor felajánlottam, hogy megpróbálok segíteni a további tájékozódásban, Tüskés Tibor készségesen rendelkezésemre bocsátotta az ásatás minden dokumentumát. 1983. május 26-án kelt leveléből idézek:

Kedves Iván,

(...) végre sikerült megtalálni a jelzett anyagot. Mint látod, még a 47-ben Várkonyinak föl adott boríték is előkerült (ebben kaptam a fotókat Nándor bácsitól). Maga az ásatás 1942-ben zajlott, de Fodor Henrikkel - kihez Kálói János újján jutottam el - érdemben nem tudtam kapcsolatot teremteni. Az erre vonatkozó leveleket is elküldöm. Az ügynek még volt egy mellékszála, ez a Petneházy-féle levelezés, de ezzel sem boldogultam. Úgy látszik, egyetlen kihasználított írásom az Új Tükörben (1981) megjelent kis cikk, híradás. (Ennek valamilyen változata - emlékezetem szerint - az eszéki Magyar Képes Újságban is megjelent.) Hátha a fiatalok, kezdeményező kedvű emberek s kellő helyismerettel bírók, ott, helyben, Csáktornyan nagyobb eredményre jutnak. (...) Van szobor, amelyet az ásatók leszurkozott állapotban találtak. Gondolom, ez a 42 előtti rezsim »magyar-barát« cselekedete lehetett, Csáktornyan.) Persze változatlanul izgat a kérdés, s ha valami eredményre jutsz (vagy tudsz valakit juttatni), érdekelne a kérdés további sorsa, lehetséges megoldása. (...) Hiszem, a legilletékesebb kezébe adom az anyagot. Azzal a jó érzéssel, hogy amit kaptam Nándor bácsitól, legalább sikerült megőriznem, nem herdáltam el, s túlélte a költözéseimet is. Minden jót kívánva (türelmedet köszönve) sok szeretettel, baráti üdvözlettel köszöntelek.

T Tibor"

A szobrokról időközben kiderült, hogy Csáktornyan a Muraközi Múzeumban immár megtekinthetők, ezért azt szerettem volna, ha valamelyik Zrínyi-konferenciánkon Horvátországból meghívott művészettörténész előadó mutatja be azokat. A zalaegerszegi Göcseji Múzeumból Vándor László, Koller Györgyi és Kvassay Judit fáradozott is ezen, de segítségükkel csak egy L. P. jelű horvát leírást sikerült kapnunk két szoborról. (A cikkemben alkalmazott sorszámozás a-val az 1942. évi fényképeket, b-vel a ma Csáktornyan látható szobrokat jelöli a 65. oldalon, a *Mit érnek [...] csáktornyai szoborfotók?* alcímű zárófejezetben idézett horvát katalógus sorrendjét követve.) 1995. február 1. 4-i levelében Tüskés Tibor

Zrínyi Péter /1 942/ 1/a

1/a

Zrínyi Péter /ma/

1/b

Héderváry János (?) /1 942/

3/a

Héderváry János (?) /ma/

3/b

Szelepcsényi György (?) /1942/

5/a

Szelepcsényi György (?) /ma/

5/b

úgy összegezte a helyzetet, hogy „a téma ismét »szabad.« Vagyis semmi akadályja annak, hogy egy arra érdemes, tájékozott, (...) a barokk szobrászatot is értő hazai kutató megnézzé magyar szemmel az anyagot a helyszínen, (...) és hazai publikációs fórumon is megossza vizsgálódásainak eredményeit. (...) Ilyen módon ismét a Te segítségét kérem.”

Ez a „segítségnyújtásra” kerül most sor. A legérdemesebb, a legtájékozottabb, „a barokk szobrászatot is értő hazai kutató”, Cennerné Wilhelmb Gizella 1995-ben meghalt, de hátrahagyta évtizedekig készült Zrínyi-ikonográfiájának gépiratát, s abban a csáktornyai szobrokról is szó esik. Mint ennek a Balassi Kiadónál megjelenés előtt álló kéziratnak az irodalomtörténész lektora, alább majd hozzáteszem a Várkonyi-Tüskés dokumentumokhoz, amit a Cennerné-katalógus és művészettörténész bírálója, lektortársam, Galavics Géza állít. Előbb azonban folytatom az 1942. évi történetet, mert az ikonográfusnak nincs tudomása az 1981. évi Tüskés-cikkről, következésképpen az 1942-es ásatásokról s azok fotó- és levéldokumentumairól sem.

Az ásatók: Fodor Henrik és „zsidó vallású barátai”

1976. február 27-én Fodor Henrik dr. ezt a levelet küldte „Tüskés Tibor író úrnak” Pécsre Szombathelyről, a „Markusovszky út 1/A fsz. 1” ből:

„Kedves Kolléga Úr,
Szíves soraira nem tudok választ adni, 1948-ban súlyos autóbaleset ért s a régebbiekre csak feljegyzések után vagyok képes kissé visszaemlékezni. Átnéztem fényképeimet, ezt az egyet találtam meg, de gondolom, hogy 32 felvételem volt a témáról. Dr. med. Kolin, a King textilgyár gazdája: Viola Gyurka és felesége, Marika adták a pénzt, Hirschmann Erzsébet és társai, de őket a nácik megölték, így nem tudom őket megkérdezni. Munkaszolgálatos társam, volt barátom Schulteisz (Aleksander Sultejisz muzealnij direktor) Sanyj, tőle évekkkel előbb Baselből kaptam újévi levelet, de azóta nem jelentkezett. Talán él a varasdi múzeumban dr. Mira Ilianovic, aki ismerhette ezt az anyagot. Én 1943 óta voltam Cakovecen a Zrinski Grb-ben, a várban. Ez nem a budai glyptotékkorrumpció, hanem a Zrinski Gbr dekoratív folyosója volt, annak szobrai, melyet a magyarok cukorgyárrá átalakítva a falhoz állítottak, azt befedte a szemét. Mi ástuk ki őket s azonosítottuk is a Széchenyi Könyvtár anyagai nyomán, ezt akkor én mint okl. egyetemi könyvtárnok végeztem el.

A háború elfújta a feldolgozott anyagomat s memorialiter nem kívánok már pontatlanul semmit sem vázolni, hiszen az is tény, hogy memoria miniatur, nisi eam exerceas, s a gyakorlástól elűtöttek bennünket.

Ha ide jön, szívesen látom, barátsággal köszönti
1976. február 27-én

Fodor Henrik”

A mikor Tüskés Tibor az ásatásokban résztvevőkről érdeklődött, az emlékezetét veszítő Fodor Henrik 1976. május 25-én már bővebb és világosabb szóval válaszolt, s szeretettel emlékezett elhurcolt zsidó barátaira:

„Kedves Kolléga Úr,
(...) Reiching Milán a FM (Freimaurerei) cakoveci összekötője volt, magam nem voltam ennek tagja, de ismertem az egész együttest. A jómódú polgárok, értelmiségiek, főként zsidó vallású barátaim tartoztak oda. Megírom azt is, hogy magam nem vagyok zsidó vallású, de neveltetésem miatt (Svájc, Ausztria) semmi ellenérzés sohasem volt bennem, az egyetemen sem voltam a fajta és bajtársiasdi híve, tagja. Így aztán a fenti körrel jó barátságban éltem. Milán az ókatolikus egyház híve volt, eredetileg bécsi; anyám huga is ott él, ott is született a családom – mint írtam –, apai rész-

ről is burgenlandi, így zömmel német volt a társalgási nyelv, sőt echt wienerisch.

Az ásatásokban Reiching és Hirschmann Erzsébet tett-vett, a magyar hatóság ellenére. Volt egy Baric nevű kereskedelmi iskolai igazgató, belőle Bernát lett, s kapkodott, mint névadója a mennykőhöz, azaz folyton ellenünk berzenkedett, de eredménytelenül, mert a katonai parancsnok: Dr. Dombay Alajos százados szombathelyi atyai barátom volt s így semmit sem tehetett az ellen, hogy összeállítsuk Cakovec-Sveta Jelena-Szentilonán a szétszórta Zrínyi-sírkőlapot diákjainkkal.

1943-ban én már a murska sobotai szlovén tagozaton dolgoztam s így a továbbiakról nem tudhatok. Hirschmannéknál többször megfordultam, míg a nyilasok nem deportálták őket. Azóta sem volt kedvem oda menni, barátaimat onnét hurcolták el.

Ennyi a tényekről. Bármikor jön, szívesen látom, iskolám címe: Zrínyi Ilona utca 12, Közgazd. Szakközépiskola. (...)

Szíves barátsággal köszönti

Szombathelyen, 1976. május 25.

Fodor Henrik"

Átnéztem a Muraköz című csáktornyai újság 1941 és 1944 közötti évfolyamait, de a zsidótörvények árnyékában a magyar és horvát hősök szobormaradványai után ásató Fodor Henrik és „zsidó vallású barátai”: Reiching Milán és Hirschmann Erzsébet akciójáról nem leltem híradást. Hogyan is lelhettem volna?! Csáktornyan ekkorra már kezébe vette a kultúra ügyintézését az 1941. november 6-án megalakult Vitézi Rend Csáktornyai Zrínyi Csoportja - csak a hivatalos-harcias katonai propaganda harsozott, a szentilonai Zrínyi-síroknál is ők koszorúztak. A zsidó kereskedők hirdetései eltűnnek a lapszámokból, „keresztény-zsidó házasságot tiltó rendelkezésekről”, kiürített „zsidóházak” sorsáról értesülünk - s közben „a King textilgyár gazdája”, a Viola-házaspár és Hirschmann Erzsébet adják a pénzt a szoborkutatáshoz. A nem „fajta”-védő és a „bajtársiasdi”-tól idegenkedő, nem zsidó vallású Fodor Henrik, aki jó barátságban élt a csáktornyai „jó módú polgárok, értelmiségiek” körével, velük együtt a helyi magyar és horvát hagyomány mély és igazi rétegét kutatta. Kár, hogy nem szakszerűbben emlékezik erről. Ha jól értem február 27-i levelét: a csáktornyai Zrínyi-vár „dekoratív folyosóját” a magyarok „cukorgyárrá” alakították, a folyosó szobrai a „falhoz állítottak”, azokat aztán „befedte a szemét”, tehát az alól, nem a földből ásták ki őket.

XVII. vagy XIX. századi szobrok?

Már említett horvát felvilágosítás (amit Fried István segített értelmezni), arról beszél, hogy 16 szoborból áll a fennmaradt együttes, s 1660 és 1670 közé datálható. A szobrok Zrínyi Miklós idejében talán a vár körüli kertben voltak elhelyezve, „megmunkálásuk és formájuk” azonban arra a lehetőségre utal, hogy épületszék lehettek a régi várpalota homlokzatán. Előképeik az ismert Widemann-metszetek ábrázolásai voltak.

A magyar kutatás mindenesetre nem ismer rájuk vonatkozó más hazai nyomot, mint a most közzétett Fodor-Várkonyi-Tüskés dokumentumokat. Ebből a sikerült fotók a legértékesebbek, mind a 12 darabot publikáljuk. Nem tudom, köztük van-e az az egy kép, amit Fodor Henrik Tüskés Tiborhoz írt első levele említ? („Átnéztem fényképeimet, ezt az egyet találtam meg, de gondolom, hogy 32 felvételem volt a témáról.”) A „Dr. Várkonyi Nándor úrnak, Pécs, Homok u. 2. Feladó: Fodor H., Szombathely, Paragvári út 12.” szöveget őrző, 1947. január 23-án felülbélyegzett boríték 10 matt levelezőlap-fotót és két apróbb méretű, puha, fényes papirosú fényképet tartalmaz. Amelyik hátlapjára Várkonyi Nándor kék tintával azt írta rá, hogy „Zrínyi Miklós”, az valójában Zrínyi Péter. Amin az olvasható ceruzával, hogy „Cakovec 1942”, az fiatal, nyúlánk arcú, nem Zrínyi-szabású férfit ábrázol. Előfordul a matt fotók között is, de azon nem látszik az inggallér alatti páncélzat. Ebből arra kell következtetnünk, hogy legalább két fényképsorozat

Baththyány Ádám (?) /I 942/

6/a

Baththyány Ádám (?) /ma/

6/b

Frangepán Kristóf(?) /I 942/

7/a

Frangepán Kristóf (?) /ma/

7/b

Ismeretlen /1942/

9/a

Ismeretlen /ma/

9/b

készült 1942-ben, s ezek egyike lehetett a 32 darabos Fodor-felvétel sor. (1976-ban Fodor Henrik nem találta őket, de vajon nincsenek-e meg mégis, nem kerültek-e azóta elő, nem volna -e érdemes tovább keresni?) Az „Agfa” jelzésű, matt-papírosú képek között is van egy, aminek hátlapján ceruzairás látható: „Zrínyi Miklós”. Orra, szája, bajusza, állközepe letörve, arca kissé telt; éppenséggel lehetne Zrínyi is, hiszen ő nem hiányozhatott a galériából, de én nem merem bizonyossággal felismerni benne.

A két kis fényes kép sorozatbeli helye a 7. („Cakovec 1942”) és a 18. („Zrínyi Miklós”), amint ezt a hátlapok bal felső sarkába írt piros 7-es és 18-as szám jelzi. (Bonyolítja a dolgot, hogy a piros 7-es kép hátán egy grafitceruzás 18-as is látható.) A matt képek nincsenek megszámozva.

A szobrok és szobortörödékek azonosításába nem bocsátkozom, mint ahogy — látatlanban — az ikonográfus is a horvát szakirodalomra hagyatkozik. Cennerné katalógusában az Elias Widemann metszetének (E3) felhasználásával készült szobor mint Zrínyi Péter ábrázolása szerepel (E4). Az a kb. 80 X 95 cm méretű mészkőszobor ez, aminek fotóját Tüskés Tibor óvatos kérdőjellel közölte („Zrínyi Miklós?”), s ami a Várkonyi-borítékban a 18. számú kis fényes fénykép. Zrínyi Péter szobrának XVII. századra datálását Galavics Géza korrigálta lektori jelentésében, és ez a nagy valószínűséggel jogos álláspont kapott helyet *A Zrínyiek ikonográfiája* végleges szövegében. Galavics szerint „A horvát kutatás - a kismartoni Esterházy-kastély szobordíszes homlokzatának analógiája nyomán — az 1660—1670-es évekre datálja a sorozatot, ám a kőfaragás felületképzése, formaadása inkább az 1820-as évekre utal. Ekkor határozta el Festetics György, hogy historizáló szemlemben átépített a várat, s építésének, Kehr Vilmosnak gotizáló szobortervein mellésobrok is szerepelnek.” A művészettörténész ezekkel tartja „azonosnak a csáktornyai mellésoborsorozatot, amely így keletkezését a Festeticsek ((Csáktornya XIX. századi urai) Zrínyi-kultuszának köszönheti. A szobrok ugyan elkészültek, de a tervezett új várhomlokzat nem, s így felhasználásukra sem került sor. Valószínűleg XVI- XVII. századi magyar és horvát főurakat és katonákat ábrázolnak, azonosításuk és keletkezéstörténetük további kutatást kíván.”

Egyetértésem hangsúlyozásával a fentiekhez csak néhány megjegyzést teszek. 1. A Cennerné-katalógus képanyagában egy rossz minőségű (fotó fotójáról fotózott) illusztráció szerepel, amit ki kell cserélni az 1942-es „ásatok” sikerült felvételével, s közölni kell azok közül a többi „Zrínyi-gyanús” fényképet is. 2. A szobrokat az 1820-as évek után vajon a földbe temették -e, hiszen a csáktornyai várban cukorgyárat berendező magyarok (ez pontosan mikor történhetett?) oda támaszthatták azokat a dekoratív várfolyosó falához, ahol aztán olyan szemétreteg telepedett rájuk, amiből 1942-ben a maradványokat mégiscsak ki kellett ásni. A szobrok százhuszéves rejtőzése persze nem a cukorgyárpépítéssel kezdődhetett, hiszen a Reiching-Fodor-Hirschmann akcióig nincs róluk tudomásunk. 3. Fontosnak tartom a szoborfotók teljes hazai publikálását, mert nemcsak a horvát kollégáknak lehet tanulságos, de azok figyelmét is felkeltheti, akik itthon tudnak még valamit a Csáktornyán 1942-ben történekről.

A Petneházy-mellékszál: a „Zrínyi-hajóorr”

Emlékeztetek Tüskés Tibor levelének egy mondatára: „Az ügynek még volt egy mellékszála, ez a Petneházy-féle levelezés, de ezzel sem boldogultam.” Próbáljunk meg ezzel is elboldogulni. „Petneházy Zalán ny. kapitány. 1132. Budapest, XIII. ker. Alig u. 7/a” aláírású, „Tüskés Tibor úrnak” küldött, 1986. szeptember 27-én kelt levele az Új Tükör-beli cikkekre reflektál:

„Sajnos csak alapos késéssel szereztem tudomást, illetve olvastam el érdekes és részletes tanulmányát a Zrínyiekről az Új Tükör 1981. május hó 10. számában, amely (...) messzemenően felkeltette az érdeklődésemet.

Olaszországból érdekes kéréssel kerestem fel az egyik ott élő tengerész-történész, ki az egykori K. u. K. S/M Zrínyi nevű fregatt orrfigurájának az eredetijét keresi nálunk Magyarországon. Feltételezhető ugyanis, hogy azt az egyik hazánkbeli szoborról mintázta le a faragója. Mivel a hajót Polában, az ottani arzenálban, horvát-szlóven származású hajóácsok építették, így feltételezhető, hogy hozzá mintául egy erről a területről származó műalkotást választottak.

Magyarországról jelenleg négy Zrínyi-szoborról tudok, közülük kettő a szigetvári hőst, kettő pedig a költőt ábrázolja, de közülök a legkorábbi is 1878-ban készült. A hajót viszont 1870-ben építették, tehát ezek ily vonatkozásban szóba nem jöhetnek az időponteltolódás miatt.

Én az egykori csáktornyai ásatásokról tudtam. Ugyanis magam is egykori diák vagyok. A Széchenyiben érettségiztem még 1928-ban. Sokat mesélt nékem erről a cikkben említett Várkonyi Nándor, sőt még a fényképeket is megmutatta. Csak éppen sem azoknak, sem pedig a szobornak jelenlegi hollétéről nem tudok. Így az lenne a kérésem, hogy mily módon lehetne a cikkben bemutatott Zrínyi szobor-képéről egy fotómásolatot kapni. Emlékezetem szerint ugyanis ez lehetett az orrfigura modellje! (...)

Szíves és megértő segítségéért előzetesen is hálás köszönetet mond híve és tisztelője

Petneházy Zalán ny. kapitány"

Tüskés Tibor 1986. október 11-i levelében elküldte Petneházy nyugalmazott kapitánynak a fotókat átnézésre, s figyelmeztette az ikonográfia vizeire hajózó tengeri medvét: „Zrínyi-ügyekben ma Magyarországon a két legilletékesebb kutató Klaniczay Tibor és K.S.I. Hogy ikonográfiai kérdésekben mennyire járatosak, azt nem tudom.” Ennek próbájára sajnos nem került sor, mert Petneházy Zalán november 12-én az alábbiakról tudósította „Tüskés Tibor urat”:

„Köszönettel ide mellékelem a képeket, amelyeknek – közülük különösen egynek – a híre azóta bejárta közel fél Európát. A taljánok ugyanis tévedtek a megállapításukban. A hajó orrát nem Zrínyi, hanem Frudnsberg figurája díszítette egykoron. Mindez arról derült ki, hogy az említett fafigura páncélba öltözött személyt ábrázol, viszont közismert, hogy a Zrínyiek ezt sohasem viselték.

A legvalószínűbb az, hogy a Várkonyi Nándor-féle Zrínyi-alak nem Miklós, hanem Péter. A többi figurán pedig felismerhető ugyancsak Péter, Fangepán, Batthyányi, Wesselényi, Nádasdy. Ezzel azután kész is a történelmi arcképcsarnok!

Kedves és figyelmes szívességéért ismételten köszönetet mond őszinte barátsággal híve és tisztelője

Petneházy Zalán."

Én sajnálom a legjobban, hogy Zrínyi helyett állítólag Georg Frudnsberg (1473-1528), a reneszánsz Itáliában is működő híres német hadvezére díszítette mint orrfigura a „K.u.K. S/M Zrínyi nevű fregatt"-ját. Csak azt nem értem: a hadvezér Zrínyiek hogyhogy „sohasem” viseltek páncélt?! A költő-katona Zrínyi Miklós még hajón is páncélban ült! Így ábrázolja őt az 1651. évi *Syrena* címlapmetszete. Ha Petneházy kapitány a pécsi Széchenyi Gimnáziumban nemcsak álmodozott „Adria tengernek fönnforgó habjai"-ról, hanem tanulta is Zrínyiből a rá vonatkozókat, erről a közismert ábrázolásról neki is tudnia kellett. A Subarich-féle címlapmetszeten az éppenhogy hajózó és igenis páncélos Zrínyi a legtökéletesebb hajóorr lehetne. S tudhatta ezt egy horvát-szlóven hajóépítő mérnök vagy pallér is, mert ő meg horvátul tanult az iskolában Zrínyiről, hiszen a *Syrena* 1660. évi horvát kiadásának hasonló illusztrációja a szintén hajós-páncélos Zrínyi Péterre – a fordítóra – osztja Miklós szerepét. A kétszeresen lehetséges páncélos és hajós „hajóorr"-Zrínyiek helyett vajon miért a szárazföldi Frudnsberg generális fafigurája volt a Zrínyi-ről elnevezett fregatt hajóorra? A „taljánok” és Petneházy kapitány első feltételezése min-

Ismeretlen /1942/

10/b,

Ismeretlen /1942/

10/a,2

Ismeretlen /ma/

10/b

Ismeretlen /1942/

11/a

Ismeretlen /ma/

11/b

Ismeretlen /1942/

12/a

denképpen logikusabb. De amíg nem látom azt a hajóorrot, Frundsberg helyére nem applikálhatom Zrínyit. (Bezzeg megcselekedett effélét a kiváló kolozsvári grafikusművész, a fiatalom meghalt Cseh Gusztáv, akinek egyik utolsó műve az 1984-ben nekem készült „ex libris” volt: ezen is a Syrena-kötet páncélos Zrínyije fordítja arcát a sós tengeri szélnek, de a dagadó vitorlán nem az olvasható, hogy „Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklós”, hanem az, hogy „Ex libris K S I”.)

Órákon át kerestem az Országos Széchényi Könyvtár gazdag osztrák-magyar hajózástörténeti irodalmában a Zrínyi-fregattot, de a mindentudó Wladimir Aichelburg kétkötetes *Die Unterseebote Österreich-Ungarns-ában* (Graz, 1981) csak ezeket az ékezetüket-vesztett magyar hadihajókat találtam: Árpád, Balaton, Brasso, Budapest, Csepel, Csikos, Előre, Huszar, Pandur, Pannonia, Szent Istvan, Tatra, Temes, Turul. Van benne *Zrínyi* is, de az korvett. Aichelburg és szerzőtársai *Die „Tegetthoff-Klasse* című másik hadihajóalbumában a *Zrínyi* a polai kikötő térképén a 37., a *Szigetvár* a 71. helyen horgonyoz. Az állítólag „Frundsberg”-hajóorros *Zrínyi-nek* a korábbi irodalomban lehet nyoma, hiszen az 1870-ben épített fregatt legfeljebb roncsként érthette meg az első világháborút.

Megőrizhette azonban az orrát.

Tengerre magyar, tengerre horvát!

Akik 1997 nyarán közös expedíciót szerveznek „az Osztrák-Magyar Monarchia utolsóként vízre bocsátott dreadnought-csatahajója”, az 1918. június 9-én elsüllyedt Szent István roncsainak kutatására, legalább megtekinteni a Zrínyi fregatt hajóorrát se felejték. Akkor majd kiderülhet: nem Zrínyi-e mégis az a Frundsberg.

Mit érnek az 55 évvel ezelőtti csáktornyai szoborfotók?

Az alcímben feltett kérdésre korrektúra közben utólagos kiegészítésként válaszolhatok, mert csak most van alkalom összehasonlítani az 1942-ben készült fotókat annak az új horvát kiállítás-katalógusnak a képeivel, amelyet Koller Györgyi, a zalaegerszegi Göcseji Múzeum munkatársa volt szíves rendelkezésemre bocsátani. A csáktornyai Muraközi Múzeum (Muzej Medzimurja Cakovec) kőtárkatalógusa, a Ljubica Ramuscak és Lidija Plavec Butkovic bevezetőjével évjelzés nélkül megjelent *Lapidarij* 16 kiállított mészköszobor jó minőségű fényképét közli. Ezek sorrendben a csáktornyai múzeológusok azonosításai szerint a következők (a kétséges attribúciókat a horvát kollégák zárójelbe tett kérdőjelekkel jelzik): 1. Zrínyi Péter, 2. Illyésházy György, 3. Héderváry János, 4. Csáky István, 5. Szelepcsényi György (?), 6. Batthyány Ádám (?), 7. Frangepán Kristóf (?), 8-16. Nem azonosított férfi mellszobor. A szobrok mérete általában 70x80 cm., mesterükként stájer szobrász (?) szerepel a katalógusban; a 16. mellszobron jól látszik, hogy a fej későbbi hozzáillesztés.

Az 1942-ből fennmaradt 12 csáktornyai szoborfotó a múzeumi katalógus sorrendjének megfelelően a ma kiállított következő szobrokról készült: 1. Zrínyi Péter; 3. Héderváry János; 5. Szelepcsényi György (?); 6. Batthyány Ádám (?); 7. Frangepán Kristóf (?). E felvétel háttérében a 14. sz. szobor feje; 9. Ismeretlen (Esterházy Pál? - K.S.I.); 10. Ismeretlen (ebből két felvétel van: egy matt, ami csak a fejet mutatja, mint a legtöbb fénykép, és egy fényes, ami a teljes mellszoborról készült); 11. Ismeretlen; 12. Ismeretlen; 14. Ismeretlen (lásd a 7. felvételen is).

Az 1942-ből való 12 felvétel tehát csak 11 alakot ábrázol, hiszen a 10-ből kettő is készült. Legértékesebbnek a kép hátlapján egykorú ceruzairással „Zrínyi Miklós”-ként identifikált fotó látszik, ami nincsen benne a csáktornyai katalógusban, amit tehát horvát kollégáink nem ismernek. Csak találgathatjuk sorsát: 1942 után visszatették és azóta sem került elő? Ellopták? Megsemmisült? Magántulajdonba jutott? Budapestre hozták? Akárhogy is alakult története, azzal függhet össze kikerülése a hősgalériából, hogy

Zrínyi Miklós ábrázolásának vélték. Megismétlem, amit fentebb írok róla: „Orra, szája, bajsa, állközepe letörve, arca kissé telt, éppenséggel lehetne Zrínyi is, hiszen ő nem hiányozhatott a galériából, de én őt nem merem bizonyossággal felismerni benne.” Nyomozni fogok még bizonyító vagy kizáró ikonográfiai érvek után, s azt máris jelezhetem, hogy van olyan Zrínyi-portrétípus, amely közepén kettéválasztva ábrázolja Zrínyi Miklós dús hajzatát. Gyanús a hasonlóság sok jele! A valószínűbb mégsem az, amit szeretnénk, mert ez a szobor is inkább Zrínyi Pétert, mint Miklóst ábrázolhatja.

Ha meggondoljuk, hogy ma ló szobor látható Csáktornyan, s hogy volt még egy 17., Zrínyi Péteré (?), akkor közel járunk ahhoz a szoborszámhoz, amire a két fényes felvétel hátlapjára írt számokból következtethetünk. Utalok rá beveze-

Zrínyi Péter (?) Miklós (?) /1942/

tőmben, hogy a csáktornyai katalógus szerinti 1. (Zrínyi Péter) piros színű száma 18., a 10. (Frangepán Kristóf?) pedig 7., ámde ugyanezen ott a 18-as is, grafitral. Ha ez a 18 az összes szobor számát jelezné, az 1942-es képek közül megkerült Zrínyi Péteré (?) mellett kellett lennie még egy szobornak. (Persze meglehet, hogy volt még több.)

Ami most már a fennmaradt 1942. évi fényképsorozat értékét illeti, az felbecsülhetetlen. Egymás mellett szemlélve az összetartozó 1942-es és a mostani csáktornyai felvételeket, jól láthatjuk, hogy az eltelt félévszázadban a szobrok tovább koptak, töredezték, csonkultak. Különösen megviselt, elvászott Zrínyi Péter büszkje (1), a Héderváryé (3) - ennek orrától állig álarc takarja a romlást - és a Frangepáné (7). Én mégsem restaurálnám a szobrokat, de melléjük tenném Csáktornyan a hitelesebb 55 évvel ezelőtti képeket, s azok alapján keresném Widemann albumjaiban, kiket is ábrázolnak.

Ismeretlen /ma/

12/b

Ismeretlen/1942/

14/a

Ismeretlen /ma/

14/b

LACKNER LÁSZLÓ FELVÉTELE

Jagasics Béla

AZ IFJÚSÁG ÉLETLEHETŐSÉGEI EGY ZALAI APRÓFALU HELYI TÁRSADALMÁBAN

Nagylengyel, 1988[†] 1994.

"És az országban a törékeny falvak,
- anyám ott született -
az eleven jog fájáról lehulltak,
mint itt e levelek
s ha rájuk hág a felnőtt balszerencse,
mind megcsörren, hogy nyomorát jelentsse
s elporlik, szétpereg."

1988-ban egy zalai aprófalú, **Nagylengyel 15-29 éves fiataljai** körében vizsgálatot végeztem. Az aprófalvak mindenkori helyzetének és jövőjének ugyanis különösen fontos meghatározói a fiatal korosztályok. Ok adják a helyi társadalom utánpótlását, köztük az eltartottak jelentősen befolyásolják a családok életkörülményeit, életszínvonalát. **A település sorsának alakulása nagy mértékben attól függ, hogy a fiatalokban található-e olyan belső energiák, amelyek elősegíthetik a helyi társadalom szerveződését; s hogy vannak-e olyan késztetések, amelyek a falu, ill. önmaguknak a faluban való megtartását elősegíthetik.**

1994-ben újra lehetőségem adódott arra, hogy a hat évvel azelőtti kutatást - néhány csekély, de szükségszerű módosítással - a 15-29 éves nagylengyeli körében megismételjem. Rendkívül izgalmasnak találtam a feladatot, hiszen időközben egy politikai rendszerváltozás is lezajlott, szemléletváltások folyamata indult el, alapvetően megváltozott a helyi hatalmi és közigazgatási rendszer, más közgazdasági struktúra és logika hódított teret, megjelent a munkanélküliség stb. Vajon az 1988-as vizsgálati eredmények mennyire mutattak a napjainkban tapasztalható helyzet irányába? E külső változások megváltoztatták-e az akkori folyamatokat? „Mások-e” a mai fiatalok a hat évvel azelőttiekénél?

Az 1988-as kérdőíves vizsgálat a tanácsi nyilvántartásban szereplő 15-29 éves fiatalokra terjedt ki (86 fő). Közülük a kérdezőbiztosok 73 főt értek el. 1994-ben a korosztály 75 fős volt, hat személy tagadta meg a választást, s mindössze 52 főt tudtak elérni a kérdezőbiztosok.

Bevezetés

Míg minden más társadalmi-települési szerkezeti formát az ember alkotott, addig a „község” közvetlenül Isten keze nyomán kelt életre - fogalmazza meg képes beszédben a falu sajátosságát Alexis de Tocqueville. Azt érzékelteti, hogy az ember társadalmi-közösségi voltának talán legtermészetesebb együttélési formája a falu. Az elmélet-tételezte ősi együttességre az idők folyamán történeti, társadalmi, politikai, nemzeti súlyok rakódtak. Mindezek a magyar falvak esetében odáig vezettek, hogy az 1980-as évek végére - a községi kategórián belüli nagymérvű eltérések ellenére - szociológiai

ai értelemben mégis megragadhatóvá vált a „faluság” mint degradált társadalmi helyzet.

Az 1990-es éveket megelőző politikai, közigazgatási döntések és irányultságok pusztán a település formai értelmében kezelték a falut. Nem vették figyelembe, hogy önmagában helyi társadalom, közös élettér, sajátos kulturális minták éltetője, sajátos életmód emlékeit őrző egység. Város és falu között igazi viszonyítások, egymásra vonatkoztatások nem történtek. Az összefüggésben látás helyett a szétszakítás és a szembeállítás szemlélete érvényesült. Történelmi hatások és politikai diszkriminációk által vezérelten a falu lakosainak degradált léthelyzetet, nem tudni, hányadrangú állampolgárságot biztosított. Több aprófalú neve egyenlőt jelentett az öregséggel, a szegénységgel, a kivetettséggel.

A 90-es években kialakult települési önkormányzati rendszer hamar érezte kedvező hatásait. Az újra jelentkező állami központosítási törekvések azonban szűkítették a pozitív folyamatok kibontakozási terét. **Az aprófalvak olyan örökséget, olyan terheket cipelnek magukkal, amelyeket az egyre szigorodó településgazdasági feltételek mellett nem tudnak meghaladni. A helyi társadalmi struktúra torzulásai hosszú távon az el- len dolgoznak, hogy e falvak a kínálkozó lehetőségekkel élhessenek.**

1988-ra a társadalmi társadalom már szétesettnek minősíthető. Több szempontból osztályozottnon egész rétegek, csoportok váltak ki belőle, kivonva ezzel a közelebből sajátos értékeiket, tudati tartalmaik hajtóerejét. E körülmények mibenléte, az élettevékenységek minden területét átható volta és huzamossága folytán kialakult a társadalmi lakosaiban az életésélyek egyfajta kollektív tudata.

Nagylengyel helyzetének alakulása a történelmi időktől napjainkig

A történelmi események és folyamatok taglalása nem fér a jelenlegi dolgozat kereteibe, ezért csak azokat a fontosabb tényezőket emelem ki, amelyek hatással vannak vagy lehettek napjainkra is.

Nagylengyel Zala egyik fontos útvonala mellett fekszik. Mindössze 14 km-re van tőle a gyorsan fejlődő megyeszékhely a maga szolgáltatásaival, munkalehetőségeivel. 5 km-nyire található a városiasodó volt székhelyközség szintén jelentős szolgáltató egységek

kel, s a két település között a kőolajbányászati üzem. Nagylengyelben van a 6 falu határában gazdálkodó termelőszövetkezetnek, ill. utód-kft-inek a központja. 1985-ben megépült a vízvezeték. A falu egy része csatornázott. A Kőolajbányászati Vállalat a földgázt vezettette be. Működik óvoda, művelődési ház, könyvtár. 1989-ben újították föl az orvosi rendelőt és fölépítették az orvos új szolgálati lakását. 1988-ban volt posta, élelmiszerbolt, falatozó, körzeti orvos, körzeti állatorvos, központi tejbegyűjtő, takarmány-bolt, tsz-szeszfőzde, a gyerekek számára iskolaszövetkezet Gellénházán, maszek pék, autóápoló, kőműves, fusiban további két kőműves és vízvezetékszerelő. A távolsági buszközlekedés jó, a járatok sűrűek, a faluban több megállóhely is van.

A képlet szerint Nagylengyel helyén egy fejlődő, urbanizálódó településnek kellene léteznie. S helyette a fejlődő Gellénházáról kilépve a társközségek elmaradott, leromlott világába érünk. A városiasodó Gellénházának ára volt.

A probléma értelmezéséhez vissza kell nyúlnunk a falu történelmi múltjába. Egyrészt ahhoz, hogy a döntően kismemesi falu, a körjegyzői székhely, a fejlődő település kulturális mintáit, büszkeségét, öntudatát hordozó lakosság az 1950-es évek után megdöbbenve észleli a sáros, lenézett summásfalut, Gellénháza előretörését.

A körjegyzőségi székhely 1950-ig működött Nagylengyelben. A tanács 1973-ban szűnt meg, akkortól lett Nagylengyel társközség 5 másik falu társaságában. Eltűnt a településről a rendőrség, az egyházi után 1978-ban az állami iskola is, 1977-ben az iparcikk bolt, a takarékszövetkezet, fölszámolták a sportpályát és a tsz ser-téstelepét. 1951-ben fedezték föl az olajmezőt, amelynek településfejlesztő hatása azonban már Gellénházát érte.

A Zalaegerszegtől Nagylengyelen át vezető, 1935-ben épült 9 m széles utat az 50-es években katonai fölvonulási útvonalnak szánták Jugoszlávia felé. Csakhogy az úttest leszakadt, s mivel a 60-as években már politikai aktualitását is elvesztette, nem javították meg, hanem inkább az egyre jelentősebbé váló Gellénháza felé kanyarodtak vele. Így a Zalaegerszegtől a szlovén határhoz vivő út már csak érinti Nagylengyel új községrészét. Átmenő forgalma a falu nagyobbik részének nincs.

A falu valószínűleg föl tudott volna egységesen lépni e folyamat ellen, ha lettek volna ehhez támasztó kulturális mintái. Csakhogy az ismert politikai-hatalmi konstelláció mellett a közösségi, civil szerveződéseknek sem voltak polgári hagyományai. Pl. 1935-ben csak egyházi egyesületeket találunk, ezek is alig-alig működnek. Az érdekképviselő gyakorlatára fölkészítő polgári, civil érdekszövetségek, korporációk, lakossági egyesületek nincsenek, így az érdekszövetség helyett a nemesi attitűdnek jobban megfelelő passzív rezisztenciába, sértettségbe vonultak. Ehhez hozzájárulhatott az erős katolikus vallásosság is. 1935-ös kutatásuk során a szombathelyi teológus hallgatók is összefüggésbe hozták a vallásosságot azzal, hogy a lakosokat „úrszerető és tekintélytisztelő” emberekként jellemzik.”

A másik múltból húzódó folyamatra is a teológus hallgatók figyelmeztetnek bennünket. Megállapították, hogy a lakosság egy része nagy áldozatokat vállal fia taníttatásáért. Tehát az elparasztatlanodás folyamataként az 1930-as években már találkozunk egyfajta elirányulással a faluból, az élet- és társadalmi helyzetből. A korabeli statisztika jelzi, hogy a folyamat sokkal régebben, 1895 körül megindult. Innen csökken radikálisan a házasságkötések és a születések száma, bár a népességszám még 1930-ig nő, csak utána kezd csökkenni. 1947-től lódul meg ismét a születések száma, egészen 1953-ig. Innen folyamatos a csökkenés, s a 60-as években következik be a nagy törés.

1945 után az uradalmak államosításával egy sor munkalehetőséget elvesztettek a helyiek. A földosztás ismert okok miatt nem hozhatott áttörést a szegényebb rétegek életében. Az elkövetkező politikai váltás miatt a közösségből szervesen kinőtt vezetők, tekintélyes egyéniségek negligálódtak. A közeli Zalaegerszeg gyors ipari fejlődése, a közben föltárt olajmező munkásigénye sokakat eltávolított a földtől, s fokozatosan a falutól. Az otthonmaradók egyre nagyobb része az idősebb korosztály. Ok a helybéli lehetőségeket használták ki maximálisan azért, hogy a gyerekeik elhessenek a faluból. A megtermelt tőke tehát a menekülést szolgálta, s nem a termelésbe került vissza mint befektetett tőke. A szegényebb rétegek a gazdasági alap hiánya miatt kényszerültek a faluban maradni.

A külső, objektív folyamatok tehát tudati, szemléleti hatást is kiváltottak. Kialakult - a némi megszorítással - „önfölszámoló stratégiának” is nevezhe-

tő alapállás. Ezt tovább élte a beinduló körzetesítési „mozgalom”. A háztáji gazdaságok fokozatosan erősödtek, de az egyéni tulajdonviszonyok közepette még termelőszövetesként funkcionáló család a 70-es évek csupán fogyasztási közösséggé vált. A többség a másodgazdaság kereteiben eleve nem lépett túl az autark módszereken és szemléleten. Másrészt a 70-es évek háztáji ellenes kampányai, a tovább is tartó „húzd meg - ereszd meg” politika oda vezetett, hogy a kínáló lehetőségeket sem ragadták meg. A helyiek az országos vezetés kistermelési politikáját „ne sajnáld a parasztot!” - szemléletűnek látták 1988-ban. A vállalkozók nyulászkatákat részben, baromfitelepeiket teljesen fölszámolták. 1994-re megjelentek a helyi kisvállalkozók, ám a kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy döntő jellemzőikben paralellek a fizikaiak kategóriájával.

A kialakult életstratégia megerősítést kapott a termelőegységek Nagylengyelhez való viszonyától, a lakossági ellátás helyzetéből. A falu 1988-as és 1994-es létének minden szeletében kimutatható egyfajta leromlottság és folyamatos leépülés. Az egymásra torló társadalmi hatások olyan léthelyzetet teremtettek, amelyre a közösség kollektív tudata nem volt képes konstruktív választ adni. Nem tették ezt lehetővé magukkal hozott kulturális mintáik, de az egész társadalmi-gazdasági környezet sem. Az önfölszámoló életstratégia megnyilvánul a születés- és népességszám csökkenésében, a közigazgatási rendszerrel szembeni merev, de végletesen passzív beállítottságban, az ún. közösségiség leépülésében, a 80-as években a másodgazdaság vállalkozói szférájából való kivonulásban, a nagymérvű elköltözésben, a mindkét nem körében terjedő alkoholizmusban.

Az 1980-as évek végére lelassult az elköltözés folyamata. Kérdésként vetődött föl azonban az akkori helyzetben, hogy a „gyepükapu” (utalás a betelepített /?/ gyepüvédő székelyekre) végleg bezárult-e vagy a fiatalok vissza tudják-e, ill. vissza szándékozzák-e fordítani e folyamatokat.

A kutatási eredmények

A kérdőívek és az interjúk alapvetően arra adnak választ, hogy:
- mennyire integráltak a fiatalok a falu közösségé-

be, ill. mennyire integrált a közösség maga,
- milyen intenzitású a lakópolgári identitás,
- milyen egyéni és közösségi perspektívák, esélyek bontakoznak ki,
- s végül milyen körülményeket biztosítanak a települési keretben értelmezett élethelyzetek az integráció, az identitás és a perspektívák optimális kialakulásához, működéséhez.

Nagylengyelben 1988-ban a népesség 19,5%-át alkotja a 15-29 éves fiatalok populációja, 1994-ben mintegy 16-17%-át. Ha hozzávesszük az óvodásokat és az általános iskolásokat, akkor 1988-ban kb. 37%-os, 1994-ben kb. 34%-os a 0-29 évesek aránya. (Ez 1941-ben 54,7%-os, 1980-ban 41,7%-os volt.)

Tősgyökeresek - gyűttmentek

A szülők, nagyszülők önfölszámoló stratégiájának következménye, hogy 1988-ban 59%-uk, 1994-ben 60%-uk nem tősgyökeres, máshonnan ide származott. Vagyis az ittélők el- és mások beköltözésének folyamata nem vesztett intenzitásából, még föl is erősödött kissé. Rendkívüli méreteket öltött a városból való ki-költözés jelensége. 1988-ban a beköltözők 34%-a, 1994-ben 74%-a volt ilyen. A beköltözőknek nincs sok közül a falu életéhez. 1988-ban mindössze 9-en (12%) terveztek lakóhelyváltást, más faluba vagy városba közel egyező arányban. 1994-ben viszont már 16-an (30%), túlnyomórészt városba.

A beköltözés és a maradás indokainál a háttérbe szoruló vagy középmezőnyös értékek (kulturális, szellemi élet, a gyerekek jövője, a falu általános fejlődése, ellátás) az elköltözés elsődleges szempontjai. Ez 1994-ben is így van, azzal a különbséggel, hogy az elköltözési indokok között a gyerekek érdeke jelentősen háttérbe szorult, helyébe általában a megélhetés szempontja lépett. Jelentős változás még 1988-hoz képest, hogy az elköltözés szempontjai közül nagy mértékben föl erősödött a faluképpel való elégedetlenség, s az, hogy nem szereti ezt a falut (vö. beköltözők, „gyűttmentek” nagy aránya).

A szomszédsági és a rokonsági kapcsolatok gyakorisága a faluközösségi normák meglétének, elfogadásának, hatékonyságának, ezen keresztül a lokális kötő-

désnek lehet egyik mutatója.

1988-ban a megkérdezettek több mint 80%-a, 1994-ben több mint 90%-a életet szűkebb-tágabb szomszédsági kapcsolatokat. Ennek növekedése valószínűleg egy kompenzáló elemet takar, mégpedig azt, hogy a helybeni rokoni kapcsolatokkal rendelkezők aránya 81%-ról csökkent 60%-ra, s a „rokonvesztés”, a kapcsolathiány miatt fölerősödnek az egyéb, pl. szomszédsági kapcsolatok. Ennek megfelelően 1994-re nőtt a gazdag szomszédsági kapcsolatokat ápolók köre, a kiteljesedett rokonsági kapcsolatot tartók köre viszont visszaesett. A nagylengyeli fiatal korosztályok egy igen jelentős része helyi rokoni kapcsolatok nélkül kénytelen élni.

Megállapítható, hogy Nagylengyel egyre inkább a rosszabb helyzetű társadalmi csoportok gyűjtőhelyévé válik. A költözések eredménye az, hogy a hátrányos helyzetek egymásra torlódva jelennek meg a településen, illetve az egyes emberek életében.

A faluban töltött idő döntő részét munkára fordítják, 1994-re azonban erősen csökkent a százalékérték. A munka megítélésében az elmúlt években jelentős változás ment végbe. A társadalmi folyamatok, ill. a lakóösszetétel változásának hatására a tradicionális értékrend megbomlott.

1988-ban 29-en (40%) beszéltek arról, hogy valamilyen szervezethez tartoznak. A tagságnak a többség szemében alig volt jelentősége, 1994-ben viszont a 19%-nyi tagság többsége már nagy jelentőséget tulajdonít az adott szervezethez tartozásának. (Párt nincs a szervezetek között.) 1988-ban e szervezetekbe leginkább a társaság kedvéért jártak, de közelítette ezt a „nem tudom, miért” vagy a „valami kell az embernek” válaszok aránya. 1994-ben a szórakozás és a valamilyen típusú érdek kategóriája emelkedik ki.

Tehát a már régebben kialakult önfőszámolási stratégia erősen nyomot hagyott a falu jelenlegi helyzetében. A fiatalok nagyobb része nem tősgyökeres. Egyre többen szándékoznak elköltözni a településről. Az ingázóknak a fiatalságon belüli igen magas aránya, ezzel együtt a munkatársak és a barátok jelentős részének falun kívülsége, a szervezeti élet leépülése az integrációt és

az identitást bomlasztja. (Amely a beköltözők nagy részénél egyébként is csak alacsony erősségi fokon érhető tetten.) Emellett továbbra is elkülöníthetők mozgékonyabb és kevésbé mozgékony csoportok. Döntően a társadalmi struktúra alsóbb fokait elfoglalók kötöttségéről beszélhetünk. Így lehetséges, hogy nem is az integráltság, az identitás erősségét mérhette a kutatás, hanem a hátrányosabb társadalmi helyzet fékező erejét.

Mit ad a falu?

Hogyan s mivel kapcsolatban alakulnak ki a helyben éléssel való elégedettség-elégedetlenség mutatói? E kérdés további adatokat szolgáltat az integráció és az identitás mértékéről.

Egyeseket érdemtelenül túlértékelnek a faluban, néhány embernek túlzott a befolyása, a közösségiség értéke elveszett - ez volt a fiatalok közötti konszenzus alapja 1988-ban. 1994-ben előre került a „csak magadra számíthatsz” értékítélet, jelezve egy új, kényszerű értékrendet, az életesélyek romlását, az individualizálódást. (1988-ban az összesített rangsor 7. helyén szerepelt.)

A falu, a lakosok megítélésében a válaszok - sejtethető módon - középre tartanak, tehát sem széthúzóbbnak, sem összetartóbbnak nem látják, mint más falvakat. Ám 1994-re veszített erejéből ez a „középre tartás”.

Egymás megítélése

Az emberek megítélésében 1988-ban a becsület, a rendezett családi élet, a faluközösségért való áldozatvállalás, 1994-ben a becsület, a közösségi tevékenység, a szaktudás normahármasa az alap.

E normák ereje a tradicionális minták továbbélésén túl azzal is magyarázható, hogy többségük általános humanitárius eszmét is kifejez, ill. vallási előírás, érték is. Figyelemre méltó volt 1988-ban, hogy rögtön ezek után modern értékek jelentek meg: a vállalkozás és a szaktudás. 1994-re a vállalkozások értéke erősen csökkent. Szertefoszlottak azok az illúziók, amelyek a vállalkozásban könnyű, gyors pénzkeresetet, bárki által végezhető tevékenységet láttak. A példás családi élet normája után (amelyet a szaktudás szorított le a dobogóról) a műveltség és a falu vezetésében való részvétel jelenik meg, mint érték.

Összességében megállapítható, hogy a tradicionális értékek a két póluson sűrűsödnek. A modern értékek is szóródnak valamelyest, de (főleg 1994-ben) erőteljesen fölfelé húznak. A kimondottan politikai értékek leszakadtak, nem szervültek. A tanulók csoportja helyezi a legelőbbre a legtöbb modern értéket (szaktudás, felsőfokú végzettség, vállalkozás, jó összeköttetések, vezetésben való részvétel, műveltség).

1988-ban azokat az embereket ítélték el, akik elhanyagolták a lakásukat, iszákosak, a családi életük rendezetlen volt. Összességében tehát azt nézték le, aki a mindennapi, egyben tradicionális és vallással is szentesített értékeket sértette meg. Csak ezután következtek az „új” értékek megsértői. 1994-ben ezek mellé besorolták a műveletlenséget is.

A vélemények, megítélések alakulásában szerepe van a vallásos nevelésnek, hagyománynak, meggyőződésnek is. A megkérdezettek közül 1988-ban 97%-ot, 1994-ben 88%-ot kereszteltek meg. Több mint 90%-uk katolikus. 1988-ban mintegy 81 %-uk, 1994-ben 77%-uk valamilyen módon vallásos. Ugyan 1994-re összességében csökkent a vallásosság, de megnőtt az egyházi elvárásoknak megfelelően vallásosok aránya.

A megkérdezettek körében a tanácsi/önkormányzati-lakossági fórumokon való részvétele minimális. Azok aránya a legnagyobb, akik sohasem vettek részt tanácstagji/képviselői beszámolón és falugyűlésen, különösen az előbbin, s ez a tendencia 1994-re drasztikusan fölerősödött. A legkevésbé érdeklődők a tanulók. 1988-ban a többség szerint nem volt érdemes véleményt mondani, mert „úgyisincs semmi foganatja”. 1994-ben már az „érdemes véleményt mondani” válasz dominált, bár csak néhány százalékponttal. Nagyon fölerősödött azonban az a nézet, hogy nincs mód megnyilatkozni, ill. sokkal többen vannak azok, akiket e kérdések hidegen hagynak.

1988-ban a többség szerint a tanácstagok csak kis dolgokban döntenek. 1994-ben viszont a legtöbb megkérdezett nem tudott választ adni. 1988-hoz képest 1994-re nagyobb arányban vélik úgy, hogy az önkormányzat tesz a legtöbbet a falu fejlődéséért, s rendszeresnek tartják a lakosság tájékoztatását is. A lakosság véleményének kikérése, a döntés-előkészítésbe való bevonása azonban kívánivalót hagy maga után, hiszen itt az arányszám csökkent. S míg 1988-ban csak igen kevesen tételezték föl, hogy a munkát klikkek befolyásolják, vagy hogy a vezetők csak saját érdekeiket tartanák szem előtt, addig 1994-ben megemelkedett e válaszok aránya. Meglepő, hogy szinte azonos arányban vélték úgy, hogy a tanács - amely nem a településen, nem helyi vezetőséggel működött - nem ismeri a falu problémáit, mint 1994-ben a helyi önkormányzat esetében.

A megkérdezettek 1988-ban a tanácsrendszer diszfunkcióit a következőkben látták: a tanács erős hierarchiába sorolt szervezet, a felsőbb utasítások végrehajtója, nem ismeri eléggé a helyi problémákat, a lényeges döntések előtt kevésbé kéri ki a lakosság véleményét. Riasztó, hogy ugyanezek a megállapításaik az önkormány-

zat esetében is.

A kérdéscsoport elemzése azt mutatja, hogy a tradicionális normák és értékek mint integrációs-identitási tényezők a tudatba beépültek. A funkcionális keret azonban, ahol ezeket működtetni lehetne, alig áll rendelkezésre vagy leromlott. A közösségiség, az összefogás, együttműködés értéke megkopott, konkrét megnyilvánulásai alig találkozunk. A vallás is erőteljesen szekularizálódott. A legfiatalabb korosztály modern értékei további leépülést vetítenek előre, mivel ezek működtetéséhez már semmiféle lehetőség, eszköz nem adott a faluban.

A mindennapi élet objektív keretei

Minden kutatás egyik legbizonytalanabb pontja az, ha rákérdez a jövedelmekre. A válaszokat csak megfelelő óvatossággal és keretek között lehet értelmezni. Esetünkben nyilvánvaló, hogy az alanyok a havi fizetésüket közölték. Kérdéses az adatok hitelessége. A fizetések átlagának növekedési szorzója a két félév közötti időben 3,19. A férfiak sokkal jobban keresnek a nőknél, a nemek fizetésbeli különbségének aránya nem változott 1988-hoz képest. Az 1 főre jutó családi jövedelem növekedési szorzója nem éri el a fizetésekét (2,75).

1988-ban a megkérdezettek 84%-ának volt szőlő- vagy egyéb termőterülete (sorrendben az 1. helyen), 1994-ben csak 32%-uknak (a 4. helyen). A csökkenést egyrészt a beköltözések nagy aránya magyarázza, de a földtől és tradicionálisan önpusztító munkától való menekülés is. Miként egyéb kérdések kapcsán is kitetszik, a munkához való viszony és értékrend alapvetően megváltozott.

A villany- és a vízhálózat az egész faluban megvan (1994-ben villany 1 főnél nincsen). Ennek ellenére a fürdőszoba és az angol WC nem található meg mindenkinél, bár 1994-re emelkedett az ezekkel rendelkezők aránya. Összességében az 1988-as fiatal korosztályok a település „jobb” részein laktak, mint 1994-ben. Megfigyelhető a komfortjellemzők és a vagyontárgyak sűrűsödése is, jelezve a jobb helyzetű csoportokat. A megkérdezettek mintegy 81%-ánál 5-7 komfortjellemző megtalálható. A vagyontárgyak eloszlása már szórta, 1988-ban 4-8 sűrűsödött a megkérdezettek 49%-ánál. 1994-ben 4-6 vagyontárgy sűrűsödött 73%-uknál.

A legtöbb fiatal a tulajdonos családtagjaként lakik. Többségüknek 3 szoba van, amely kényelmes elhelyezkedést biztosított 1988-ban az átlagos 3,7 együttélő számára, 1994-ben viszont már 4,02 az együttélők átlaga.

A házak 1988-ban egy, 1994-ben kettő kivételével téglából épültek, a legtöbb a 70-es években. 1945 előtről származik 1988-ban 4, 1994-ben 7 ház. Tehát öregebb a lakásállomány korösszetétele, mint 1988-ban.

A nyilatkozók közül 1988-ban 13, 1994-ben 25

főnél nincsenek gazdasági épületek, ami meglepően nagy szám a falusi életmód ismeretében (vö. a munka értékelésével kapcsolatban elmondottakkal).

1988-ban egy megkérdezettnek átlagban 1,2 testvére volt, 1994-ben 1,3. (Ha csak azokkal számolunk, akiknek van testvérük, akkor 1,3, ill. 1,5 az átlag.) A leggyakoribb volt tehát a megkérdezettek szüleinél a kétgyerekes, majd messze leszakadva a 3-, 1- és a 4-gyerekes modell. 1994-ben viszont a 3-gyerekes modell megerősödését tapasztaljuk mindkét nemnél, sőt a 4 és több gyerek aránya is emelkedik a nőknél.

1988-ban a megkérdezettek közül 38%, 1994-ben 31% a házaspár. 1988-ban többségüknek azonos arányszámmal 1 vagy 2 gyerekük volt. 1994-ben viszont sokkal magasabb az 1-gyerekesek aránya a 2-gyerekesekénél. 3-gyerekes nincs. Ebből nem vonhatunk le ugyan bizonyos következtetést arra, hogy tovább romlik a születési arány, mivel még szülőképes, a szüléshez társadalmilag is elfogadott korban vannak. Elgondolkodtat azonban, hogy a két minta korátalga majdnem teljesen egyező, 1994-re mégis roppant mértékű az eltolódás az 1-gyerekes modell felé. Vajon új egyke-jelenségről van szó?

1988-ban 23,3%-uk, 1994-ben 38,5%-uk az elmúlt 3 évben nem vett részt üdülésen. A résztvevők közül 1988-ban 1 fő átlagosan 1,3; 1994-ben 2,6 lehetőséget használt ki, vagyis egyre többen vannak azok, akik teljesen kimaradnak az üdülési lehetőségekből. 1988-ban a maximális 3 üdülés mindössze 3 esetben fordult elő, 1994-ben a maximális 4 üdülés 7 esetben. A többség 1988-ban nyugati, 1994-ben belföldi üdülésen vett részt. 1988-ban a „szocialista” országbeli és a belföldi nyaralásban a tanulók az elsők, 1994-ben az utóbbiban, de a legtöbben körükből kerülnek ki azok, akik egyszer sem nyaraltak.

Az esélyek körében leginkább kapcsolatbeli és szakmai egyéni előbbrejutásukra látnak lehetőséget, legkevésbé a helyi ügyekben való részvételre. Sőt, a többi közül ezt a leginkább érdektelennek minősítik. Összességében 1994-ben sokkal kevésbé bíznak az anyagi javulásban, de másban is kevésbé.

Minden csoportban erőteljes tervek, vágyak élnek a jövőre nézve. 1988-ban a rangsor elején szerepelt az autóvásárlás és a külföldi utazás. 2,6 volt az egy főre eső kívánságátalag, 1994-ben már csak 2,1. A legfiatalabb csoportoknál a legnagyobb a csökkenés. Megjelenik azoknak a kategóriája is, akiknek semmiféle terveik nincsenek vagy nem lehetnek (2 fizikai, 5 eltartott).

A kutatási eredmények összegzése

Összességében felemás kép bontakozik ki a fiatal népesség integráltságáról, aspirációról. Megállapítható, hogy a legnagyobb mozgások - az önálló számoló stratégia korábbi kialakulása miatt - már le-

zajlottak. A legmozgékonyabb rétegek, csoportok távoztak a faluból. A megkérdezettek közel 60%-a nem tősgyökeres a településen, sok köztük az egészen friss betelepülő. Igen nagy arányban járnak el dolgozni a faluból.

A tradicionális falusi normák, értékek kötőereje fölfejtethető a válaszokból. A tradicionális faluközösségi normák tudati szinten élnek. A véleményekben, a megnyilvánulásokban tetten érhetők. Megváltozott és megváltozóban van azonban értékelésük, fontosságuk és funkciójuk megítélése. Pl. elutasítják a munka tradicionális túlértékelését, egyedülvalóságát. E normák leépülésében a döntő szerepet az játszotta és játssza, hogy nem élnek azok az intézmények, amelyek keretében e normák funkcionálhatnak. A normatív integráció funkcionálási keret hiányában működésképtelen, passzivitásra kényszerített. A véleményekben szükségszerűen sztereotip formákban nyilvánul meg. Ily módon látens életre kényszerülve elindul bomlási folyamata, kötőereje leépül.

Figyelemre méltó, hogy ezek a külső, anyagi, objektív körülmények hogyan tükröződnek a tudat szintjein. A helyiek elvárnak bizonyos teljesítményeket a településtől. A kötődés, az identitás fokozatai tehát anyagi tényezőkben, mintegy adok-veszek viszonyossági formulákban is megfogalmazódnak:

"Hát valószínű /tennék a faluért/, mert ahol az ember lakik, meg ahol él, ott azért lehetőleg amit tud, tegyen meg. Meg hát azért az én érdekem is, hogy valami legyen. De ebben az utolsó tíz évben ebben a faluban nem lett semmi." "Ha olyan lenne, ami nekem is hasznos hozna, akkor persze. De különben nem." A normák funkció- és lehetőségvesztése tükröződik a kötődés-nemkötődés felemás megfogalmazásaiban is. S persze nagy szerepe van ebben annak is, hogy a falu lakossága nagy részben kicserélődött. "Fene tudja /hogy kötődök-e a faluhoz/. Azon kívül, hogy szeretem, nem. Gellénházához jobban húz a szívem. Oda épülünk, ott dolgozom. Nem, eléggé lepusztult már ez a falu." „Kötődök-e? Különösebben nem. Csak éppen azért, mert itt van a család és itt van a lakás." „Hát igen, itt születtem."

"Most Egerszezen dolgozom. Megyek reggel, hazaelek este. Szórakozási lehetőség azért bent a városban van. Ha ott el akar menni az ember, akkor bentmarad. Vagy hazajövök, ha korábban végzek és visszamegyek (...) nem sok minden van itt. Érzek, persze, kötődést is. Ha nem így lenne, már régen elmentem volna. (...) ha nagyobb lenne a tenniakarás, azért lehetne mit csinálni. (...) Ennek a falunak volt mindene, ami kellett ahhoz, hogy az ember szeresse vagy ragaszkodjon a falusi életformához. De leépült vagy leépülőben van ez a falu."

Avázolt helyzetre a következő életstratégia-válaszok fogalmazódtak meg:

- 1) Elirányulás a faluból.
- 2) Marad, hangsúlyozza a falusi élet előnyeit (nyugodtabb élet, közvetlenebb emberek, könnyebb megélhetés).
- 3) Marad, sorolja az előnyöket, de rögtön mellé teszi a negatívumokat is. Elégedetlen és tehetetlennek érzi magát.

4) Marad és közönyös a közösség ügyei iránt.

Összességében egy több generáción áthúzó életstratégia érvényesüléséről van szó:

- A 19. század végétől indul el a fokozatosan erősödő faluközösség bomlása az elparaszttalánodás folyamatának keretében.

- 1948 után a folyamat önfölszámoló stratégiába csap át.

- A faluban maradók jó része helyzetét röghöz kötöttségként, kényszerként éli meg. *„Én ilyen félúton vagyok a falu meg a város között. Nem tudom egyértelműen azt mondani, hogy jó itt lakni a faluban, de azt sem, hogy a városban jobb. (...) Én ebből indulok ki hogy én itt élek. Nem sok más választási lehetőségem van.”* A faluközösségbe integráltságuk lazult, a tradicionális normák egy része terhessé vált számukra, identitásuk eszmei alapjait kikezdték az anyagi folyamatok. A település egy részük számára idegenné, funkciócsökkentté vált.

- A mozgékonyabb rétegek elirányulása napjainkban is tart. Egyre inkább az elesettebbek maradnak helyben: az idősek és a helyben foglalkoztatott, alacsony jövedelmű fizikaiak. A népesség szelektív elköltözésével a társadalmi struktúra egyre torzabbá, féloldalassá válik. Önmagát beteljesítő jóslatként működik. A tudatosodást biztosító rétegek hiányában reménytelennek tűnik a helyi érdekképviseleti, egyesületi élet megteremtése. Ma Nagylengyelben maradni a nagy többség számára nem alternatíva, nem választás kérdése, hanem kulturálisan hozott, anyagilag, társadalmilag meghatározott kényszer. Ha pedig kényszer, akkor az marad a helyzetben, aki to-

tálisan kiszolgáltatott. További elköltözések is várhatók, ha figyelembe vesszük, hogy a tanulók privilegizált értékei tipikusan városhoz kötődő, modern értékek, melyekhez működtetési keretet a funkcionális környezet biztosítani nem képes. A településsel kötött „szerződés” fölbontásának döntő motívuma a jogos szükségletek és a kielégítési lehetőségük közötti diszcrepancia és egyre áthághatatlanabb szakadék, valamint a méltánytalanság érzése, az állampolgárként, egyben falusiként érzett mélyseges sértettség.

- A maradók rosszabb életésélyeik és az önfölszámoló stratégia objektív folyamánya következtében változást elérni nem tudnak, csupán a stratégiát örököltik tovább. *„Az embereket ismerem, de azokat is inkább látásból. A fiam most abban a korban van, hogy kérdezi: „ez ki? ez ki?” - és én nem tudom neki megmondani. Nem ismerem az embereket.”* *„Nem sokat tudok a falu történetéről. Inkább ilyen kis sztorikat, amiket disznóölésekkor meg máskor mesélnek. Ebből egy kép áll össze. Jó lehetett! Persze ebben benne van az ő álmviláguk is. De jónak tűnik. Nagyobb volt a közösségi erő. Nem tudom, én mit mesélek majd az unokámnak, hogy mi volt itt a faluban. A kőolaj meg bűdös...”*

S végül, hogy a korábban fölített kérdésre válaszoljunk: a gyepükapu, a fejlődő faluélet lehetősége bezárult. A nagylengyeli fiatalok nem hordoznak olyan energiákat, aspirációkat, amelyek egy pozitív települési jövőképet rajzolnának föl. Sőt, kétséges az egyéni pozíciók javítási lehetősége is. Ami Isten keze nyomán keletkezett, társadalmi folyamatokká érett politikai-igazgatási erőfeszítések révén elvész.

Jegyzetek

1. József Attila: Levegőt! (Részlet) – József Attila minden verse és versfordítása. Szépirodalmi, 1980. 389. p.
2. Tocqueville, Alexis de: A demokrácia Amerikában. Gondolat, 1983. 48. p.
3. Ötven éves a magyar kőolaj- és földgázbányászat. KFV, Nagykanizsa, 1987.
4. Szendy László dr.: 387/0. Szily János Cserkészcsapat göcseji mozgótábor. Martineum Könyvnyomda Rt. Szombathely, 1936.
5. 5. sz. interjú.
6. 7. sz. interjú.
7. 1. sz. interjú.
8. 2. sz. interjú.
9. 3. sz. interjú.
10. 10. sz. interjú.
11. 10. sz. interjú.
12. 1. sz. interjú.
13. 10. sz. interjú.

A fotókat Lackner László készítette.

Berentés Tamás

NYOLC ÉV A SZÖGESDRÓTOK ÖLELÉSÉBEN

A hatodik résszel folytatjuk a szerző háborús naplójának közlését

V

Az Őshaza varázsa. Száműzöttek ösvényén. Láger a rengetegben: Palom. Isten tenyerén. A 2-ik műszak.

Alexikonok szerint a Tajga nem más, mint Európa és Szibéria északi területeinek főleg nyíresekkel és fenyvesekkel borított szubarktikus övezete. Magyarán: szinte érintetlen szépségű táj, erdők övezte, folyóktól szabdalta régió.

De a miféleknék a Tajga egészen mást jelentett, mint a szűzies természet gyönyörűségés látványát, amely a maga megejtő varázsával felüdíti a lelket, amelytől a vér megpezdül, a szív szaporábban dobog, s az ember úgy érzi, hogy a csodásan tiszta légből ereibe friss erő árad, egész valója megifjodik s nincs akadálya, amelyen ne volna képes győzedelmet venni.

És valóban : ez volna természetes reakciója minden egészséges, korombéli ifjúnak, aki a természet iránt vonzódást érez, akit lenyűgöz a végtelen rengeteg szelíd, csendes szépsége, harmóniája.

Ameddig a szeme ellát : végtelen erdők mindenfelé. A táj szelíd dombokkal, széles völgyekkel változatos. Konvojunk - három teherautónyi fegyenc - földúton halad, követve egy-egy folyócska völgyét, majd felkapaszkodok a vízfolyásokat elválasztó hátságokra, hogy a túloldalon egy másik lankára leereszkedjék.

A lég tiszta, a májusi napsütéstől éledni látszik a természet; szaporán csöpörész a faágakon olvadásnak induló hó, kis erecskék keresik útjukat az avar közt. Itt ott már megcsillan egy-egy szabadabb vízfelületen a napsugár...minden a tavasz jöttét hirdeti.

Ami szemünk mindezt látja ugyan, de a látvány lélekig nem hatol. Dideregve kuporgunk nyirkos vattásruhánkban, elgémberedett tagjainkat - hely hiányában - mozdítani sem igen tudjuk. Éhesek és összetörtek vagyunk. A rázós rakfelületen zötykölődünk

reggel óta, és a nap már lenyugvóban van, amikor megérkezünk aznapi]ticélunkhoz.

A kép megszokott : a négyzeres drótkerítéssel övezett, a sarkokon őrtornyokkal ékes láger. Nem túl nagy: néhány barakk veszi körül a központi térséget : ennek életbevágó fontossága van...ez a „Proverka” - a számbavétel helye. A zónán kívül az őrség barakkjai ugyanúgy festenek, mint a mieink.

Az ismert vezényszavak ösztökélnek a leszállásra, ami nem is olyan egyszerű feladat. Képtelenek vagyunk felegyenesedni az egésznapos guggolás után. Szerencsére az őrség rutinos efféle ügyekben: egyszerűen lesöpörnek minket a platóról. Sorakozó ötösével, majd bemegyünk a zónába (a láger területére) s onnan a részünkre kijelölt barakkba. Szerencsére a barakk száraz, s a vashordóból kályhává átalakított tákolmány jól átmelegíti a helyiséget. Hamarosan kongatják a vasat, a konyhán megkapjuk tányér levesünket, mely ebéd és vacsora is egyben.

Talán két-három napot töltöttünk itt el, a láger nevére nem emlékezem. Ez is ún. „Pereszilnij punkt” - elosztóhely volt. A kiépített út eddig tartott. Most jut eszembe : találkoztam itt egy fiatalemberrel, valamelyik balti államból való volt. Balkezét csuklóból fejszével levágta. Tette nem a véletlen műve volt, öncsonkításnak minősítették, ezt a fiú nem is tagadta. Húsz évre szóló büntetéséhez így még tízet kapott. Elmondása szerint még az eredeti húsz évet sem élte volna túl - Ő maga akkor húsz éves lehetett és úgy ítélte meg, hogy a kegyetlen körülmények között, tehát a külső munkán húsz esztendő „teljesíthetetlen”. Egy megoldás van : invalidusnak lenni - nyomorékká tenni önmagát...meg is tette. Így a zónán belül dolgozott : ő takaríthatta azt a barakkot, ahol néhány napot eltölthettem. Azt, hogy hogyan lehet egy kézzel söpörni, szemetet hordani, padlót felmosni, fűteni...ez senkit nem érdekelt. A fiú mindezt megcsinálta azért, hogy maradjon a zóna melegében, hogy ne kelljen a fakitermelő munkán, a bányák

mélyén, a BAM - a Bajkál-Amur vasútépítkezésen, csatornák építésénél (mint pl. a hírhedt BELAMOR-KANAL is volt) elpusztulnia.

Ennek a fiúnak a testvérével néhány nap múltán találkoztam abban a lágerben, ahová sorsom vezetett, és beszámolhattam a fiúval folytatott beszélgetésünkről.

Néhány nap múltával aztán etápunk ismét mozgásba lendült. Kora reggel indultunk útnak. A fák között még sötét volt, amint a keskeny ösvényen kettesével bandukoltunk az élen haladó két katonát követve. Mindketten kutyát vezettek, akár csak a menet végén nyomunkban baktató őrk is; ők négyen-öten lehetnek csupán. Mi pedig, az őrzöttek lehettünk talán negyvenen is. A menetoszlopunk hossza elérte a 70-80 métert, az ösvény sokhelyütt kanyargott és így az őrség nem láthatta végig kigyózó sorunkat. Ez igen szokatlan volt számomra : nem álltam állandó, folyamatos megfigyelés alatt - időről időre nem voltak láthatóak az őreink sem. Szinte - úgy éreztem - tálcán kínálják a szökés lehetőségét. Később megértettem, miért ilyen „laza” itt az őrzet. De erről majd később.

Most bandukolunk a lassan világosodó, de napközben is félhomályos rengetegben. A hó derékig ér, pedig május közepén járunk. Ezt jól megjegyeztem, mert annyira szokatlan volt még számomra. Későbbben megtapasztalhattam, hogy olyhelyt, hová napsugár nem hatol a hó csak vékonyodik a rövid - három hónapos tartó nyár idején; elolvadni nem képes.

Az Ural éghajlata igen jónak mondható. A levegő tiszta, pormentes. A kazahsztáni állandó erős szélnek itt nyoma sincs : a kémények feltörekvő füstjét még szelőlő is csak nagyritkán dönti meg. Nyilván a magas fák azok, mik a lég áramlását lefékezik, s elviselhetővé teszik az erős hideget. Nem ritkán - 40 alá süllyed a hőmérséklet, de mondhatom elviselhetőbb, mint a kazah felföldi szélviharban a - 25 fok. A tél szeptember elején beáll, és teszi ezt szinte átmenet nélkül. A tavasz május vége, a nyár június, július és augusztus közepéig tartó. Az őszi időszak : augusztus második fele és szeptember eleje az rettenetes.

Lehajtott fejű, szóvalan, mogorva, szürke emberek hosszú, kigyózó sora. Némelyek vállán átvett zsák lóg - benne némi száraz kenyérdarab, kisebb zacskóban valami kásának való, kanál, só, mahorka... esetleg meleg kapca, egy jobb ing, vagy pulóver, ami hazai csomagból való lehet. De ilyen krózus kevés akad. Legtöbbszörük magán hordja amiye van.

A menetet szánkó zárta le, ezt két kistermetű ló húzta. Az élelmünkkel, no meg az őrség holmijával volt megrakva.

Minden reggel megkaptuk a napi fejadagunkat: 2-3 db arasznyi szózott haldarabka, egy kiskanál cukor és 65 dkg kenyér volt a norma. Ehhez még reggel és este járt félliter forróvíz.

Ami a kenyérrel illeti, el kell mondanom, hogy ez volt a legfőbb táplálék, az életbenmaradás záloga. Ez volt a lágerélet kemény valutája; ezért tűt-célnát, dohányt, meleg kapcának való rongyot lehetett kapni. Egy darab időre elverte az éhséget, ha egyszerre befalta az

ember a napi adagot. Állagát, ízét hiába is írnám le; mostani hazánkfia, ha ránézne : nem tudná, mit lát. Tapossuk tehát a havat, szorosan egymást követve a kanyargó és hol kiszélesedő, hol összeszűkülő ösvényen. Napközben egyszer megállunk : pihenő. Ha még van valamink, amit netán reggel félretettünk, azt most megesszük. Akinek van az rágyújt - hárman is jutnak egy sodrásnyi mahorkára. A felhők mögül kisüt olykor a nap; ilyenkor délidőtájt nagy cseppekben hull reánk a fákról olvadó hó leve - a vattásruha itatóspapírként szívja magába a nedvességet... ruházatunk nyirkos és nehéz. Aki csak teheti kiül a napra. Szerencsénkre az őrség is igyekszik a déli pihenőre egy-egy kis tisztást választani.

Most, hogy szót ejtettem az őrségről, eszembe jut: feltűnő volt számomra az őrszemélyzet magatartásának lassú, de érzékelhető változása. Eddig alig tapasztaltam, hogy emberszámba vettek volna minket; irántunk tanúsított érzületük ellenséges és gyűlöletteljes volt. Itt viszont - ahogy mind beljebb hatoltunk a Tajgába - mintha felengedett volna a feszültség közöttünk. Az etáp létszám kb. 35-40 fő lehetett, ők talán ha ötven voltak. A vállukon sem géppisztoly volt, csak puska. Igaz, voltak kutyáik is - de egész úton végig a hangjukat sem hallottam. Azután azt is észre kellett vennem, hogy a pihenőkön megengedték nekünk azt, hogy ki-ki kereshetett magának száraz üllőhelyet: nem kellett a hóba leülnünk ötösével, mint eddig. Néhány lépésnyire ültek tőlünk és csendben beszélgettek. És hozzánk is beszéltek : parancsaikat így is teljesítettük - hisz azzal mindenki tisztában volt, hogy más lehetőség nincsen, ha életben akar maradni.

Jócskán alkonyodott, amikor egy tisztáson megpillantottuk szálláshelyünket : egy szabályos négyszögű, ölnyi magas cölöpkerítés kapuján belépve, egy félig földbeásott jókora akól előtt állítottak meg minket.

Hatalmas lakattal lezárt, masszív ajtót tártak föl előttünk. Az élen haladó páros egy-egy vastag fagyúgyertyát kapott a kezébe, és annak sárgás fényénél léptük át a kopott küszöböt. Ahová most bejutottunk egy kisebb előtér volt, két parányi ablakkal az alacsony mennyezetnek közvetlen közelében. Innen egy másik, erősen vasalt, szemmagasságban kis ablakocskával el látott, gerendákból ácsolt ajtón át léphettünk be a reánk váró, éjszakai szállást adó ablaktalan zárkába. Az ajtón belépve, szemünk lassan hozzászokott a két gyertya - karvastagságúak voltak és sárgák - pislákoló fényéhez : a veremben, körben a fal mentén deszkából ácsolt priccst várt minket. A mennyezetet néhány, gerendákból ácsolt oszlop tartotta. Ugyancsak gerendák képezték a verem oldalait és fődémét is. Két ellentétes sarokban kisméretű, felfelé nyíló szellőző-kürtő szolgált a levegő cseréjéhez. Maga a helyiség éppen csak olyan magas volt, hogy fel tudtunk benne egyenesedni. Ami a berendezést jelentette, a körbefutó priccsen kívül még egy nagyméretű „parása” (fából, vaslemezből való vödörféle, két füllel) szolgált a kényelmet - nagy szerencsénkre: fedele is volt.

A mennyezetről két L alakban meghajlított lapos-

vas lógott le : ezek töltötték be a lámpa szerepét. Alsó, vízszintes lapjuk felnyúló tuskében végződött - erre szúrták a kapott gyertyákat. A mennyezet itt vastagon koromos volt. Fűtés nem volt, a félig földbeásott veremben az emberi testek együttes kipárolgása pótolta azt. Sikert az egyik szellőzőhöz közel éjszakára befészkelnem magam, és az álom hamar elnyomott.

Másnap reggel ismét megkaptuk a kenyeret, a mhalat és a kanálka cukrot. Adtak csáját is - vagyis forróvizet - ami igen jól esett. Aztán sorakozó - itt kettesével - a „Miatyánk” - majd a „Pirjot! Sagom mars!” - és elindultunk, s mentünk estig - a következő akólig. Gondolom valaki, valamikor - nyilván szakértője a szakmának - meghatározta, hogy gyalogmenetben az elítéltek hány versztávolságot kötelesek naponta megtenni; az „aklok” ennek megfelelő helyeken épültek meg. És ímé : mily hasznosnak bizonyulnak ma is.

Harmadik napunk ugyanígy telt el. Őreink nem hajszoltak, nem ordítottak velünk. Tettük a dolgunkat és ők is. Már tudtuk, hogy mindenképpen el kell érjünk a következő „akol”-ig, szedtük a lábunkat. Ennek jutalma a bőségebb déli pihenő, ahol szabad volt egy kidőlt fa törzsére leülni, s a korai napsugárnak szürke arcunk megmutatni...milyen kevés is kell egy fajtánkbélinek a boldogsághoz. S most még nem is szóltam a kis darab ragacsos fekete kenyér, meg a néhány korta forróvíz örömről...ha ehhez még hozzáadjuk azt a néhány szippantásnyi mahorkát ami netán „leesik” : ez már a kész mennyország.

Negyednapra megérkeztünk, s a nap lenyugvó sugaránál megpillanthattuk lágerületünk elkövetkezett állomását : ímé a Palom...

A szabványnak megfelelően kiépített láger egy domb oldalában épült meg. A négysoros drótkerítés oszlopai, a barakkok, a zónán kívüli néhány lakóház, a parancsnokság, a villanytelep és a „Magazin” - itt liszt, cukor, mahorka, gyufa, konzerv, étolaj volt kapható - építőanyaga a helyben kitermelt és feldolgozott fűrészárú volt. Nem volt nagy a láger, talán 300/400 m-es lehetett. Egész „lakossága” nem tett ki többet 4-500 fegyencnél, és az őrszemélyzet létszáma sem lehetett több mint 30-40 fő.

Abarakkok erős fenyőgerendából ácsolt, jól tömített, cölöpökön nyugvó épületek voltak. Belső tagozásuk szerint két nagy teremből - egy-egy brigád számára -, egy előtérből és egy kisebb fülkéből állottak /e kis fülkében lakott a barakk előjárója/. A brigádok termében fából ácsolt, emeletes, négyszemélyes priccsek állottak, ezekben hemzsegték a poloskák. Minden tavaszon, nyáron folyt ezeknek az irtása - természetesen a „10-ik napon” - de nem sok sikerrel. A poloskák vidáman vettek meleg fürdőt és még virgoncabbá váltak az u.n. forrázást követően. Nem volt ellenük védekezés; engem viszont kiváltképp kedveltek. Rabtársaim szerint akinek édes íze a vére, azt előnyben részesíti minden vérszívó : hát ezek szerint az én kevéske vérem cukorédes lehetett.

Minden a szokott módon ment : ácsorgás, sorakozó ötösével, átvétele a formulárokhoz és a hozzátartozó emberféléknek. Majd a zónán belül

szétosztásunk a brigádok között (a „kiesett emberanyag” feltöltése folyamatosan történt, általában negyedévenként érkezett egy-egy a miénkhez hasonló szállítmány). Kijelölték a barakkunkat, a fekvőhelyünket a „Vagonkán” - így nevezték az emeletes priccünket. Majd következett az „úzsín” - a vacsora - a szokott káposztaleves : emlékszem, hogy igencsak ízlett, mivel napok óta nem ettünk meleg ételt.

Másnap kivonultunk a munkahelyünkre. Az őrség elég rutinos volt, gyorsabbak voltak a számolásnál. Egy-egy brigádot általában két órát vett át, kutyák nem voltak. Volt brigád is, amelyhez fegyvertelen felügyelőt osztottak be őrizőként; ez az ember még maga is fegyenc volt, de már csak 2-3 év hátralévő büntetéssel. Hamarosan megvilágosodott előttem, hogy még ez a gyenge őrizet is szinte felesleges volt : a Tajga őrszög bennünket, mindennél hatásosabban. Innen a leggyengébb lett volna megszökni : a munkaterületünket nem vette körül drótkerítés, őrtornyok sem voltak. A brigád megkapta feladatát az eligazítás helyén és elvonult, tette a dolgát. Az őrség pedig tett, amit akart; maradhatott a majdani gyülekezési helyen, de mehetett az egyik brigáddal is. Rendszerint elüldögéltek a tűz mellett, látzólag velünk mitsem törődve.

Amunkaidő 12 óra volt itt is, de ebbe beleszólta természet rendje : télen a nap korábban lenyugodván a rengetegre ráborult a sötétség - világítás meg nem volt. Így aztán a kivonulás még teljes sötétségben történt, és amíg látni lehetett addig dolgoztunk. Munka végeztével szólt a „zvonok” - ráverték néhányat egy dróton függő sındarabra - ekkor mindenki igyekezett a gyülekezőhelyre. Ajánlatos volt odaérni, mert a lemaradókat a többiek neheztelése várta - néhány rúgás, a hozzátartozó szitkok özönével. Ha számbavételünk közben megtörtént, szedtük a lábunkat „hazafelé”. Bár fáradt volt mindenki, mégis: a visszaút rövidebb időt vett igénybe, mert amelyik brigád előbb érkezett a láger kapujához, az előbb léphetett be, s előbb jutott darab kenyérhez és a tányér leveshez.

Múltak a napok, május vége felé járt az idő. Brigádomból a fatelepre járt, ahová a termelőhelyekről, kiépített magas töltéseken - hócsúszdán - érkezett a fenyőörök. Néhányunknak az volt a feladata, hogy a már olvadozó csúszdát - mely a fatelep belsejébe, a rakatok közé vezetett - karban tartsa. Ez abból állt, hogy havat lapátoltunk a szükséges helyekre és az elakadó szánokat - amelyek hasonlatosak voltak rakományokkal egy négytengelyes vasúti vagonhoz és rakományuk 8-10 m³ rönköt tett ki - ismét mozgásba hoztuk.

Egyik szép, tavaszi napon, amikor a nap érezte már erejét, és az olvadás az átlagosnál is több munkát adott, a szokott munkámat végeztem : a töltés oldalára lapátoltam a havat, mely átkozottul nehéz volt; csorgott a hó leve végig a lapátom nyelén, befolyt a vattaskabátom ujján át - a karom mentén, mert hogy a töltés 2-3 m. magas volt, én meg annak aljában birkóztam a latyakos hóval.

Tudni kell azt is, hogy ezek a rakományok kísérel nélkül, magukra hagyatva, pusztán gravitáció jóvoltából csúsztak lefelé az elmésen kialakított hóteknőben, a töl-

tés koronáján. A szánok jéggé tömörítették a kanyargós pályát, melyek - amíg csak az olvadástól végképp alkalmatlanná nem váltak - az év nagy részében híven teljesítették feladatukat. Szabályos időközökben érkeztek a szánok, úgy 6-8 percenként - úgy, ahogy - néhány kilométerrel feljebb-megrakták őket. Dél felé járt már az idő, a vattaskabátom teljesen átázott. Az éppen elhaladt rakomány megrongálta a pályát, igyekezni kellett a lapátolással. Emlékezem arra, hogy elhatároztam, ledobom a kabátomat - csak ezt a sérülést kijavítom : a gödröt feltöltöm hóval és jól ledöngölöm. Annyi időm még lesz a következő szerelvény befutásáig.

Nehéz munka volt. Minden lapát vizes, dögnehez hóval fel kellett kapaszkodnom a töltés oldalán, majdnem a koronáig. Ott lecsapni, döngölni, majd vissza a következő fordulóra. A kanyarban feltűnt a szerelvény, amint lassan és méltósággal közeledett, roppant terhét hordva. Megállítani nem lehetett volna; volt még legalább egy pernyi időm, hogy még egy fordulót megtegyek. Sikerült is. Jól ledöngöltem az általam kijavítottnak vélt pályát és igyekeztem lefelé, minél távolabb kerülni. Már a töltés lábánál voltam, amikor a hátam mögül tompa, mély dübörgéssel lezúdult a rakomány. Erős ütés érte a vállamat és arccal előre esem a még jó félméteres hóba. Teljes csend vett körül, nem kaptam levegőt. Ösztönösen, balkézssel elkapartam arcom elől a lucskos havat és fejemet sikerült kissé felemelnem. Beszorult jobbkezemet is ki tudtam szabadítani. Jobbkézszel is tovább dolgoztam, deréktól a felsőtestemmel annyira vittem, hogy oldalvást fordulva megadatott felfelé pillantanom...

Ismerős valakinek a „Marokkó” társasjáték? Az ember kezébe vesz egy maroknyi pálcikát, s aztán azokat elengedve, a halmazból úgy kell azokból egyet egyet kiemelni, hogy közben a többi mozdulatlan maradjon...

Most én feküdtem a pálcikák alatt. Csakhogy ezek a „pálcikák” nyolcméteres, többmázsás rönkök voltak egyenként.

Mozdulni sem mertem. Tisztában voltam helyzetemmel. Már az is kész csoda volt, hogy életben vagyok. A rönkök egyensúlyban vannak, ha megkísérelném, hogy közülük valahogyan kibújjak, megbonthatom ezt az állapotot. Tehát maradni kell és nem mozogni. Aztán majd meglátjuk.

Közben odaértek rabtársaim. Egyik kérdezi : - Ki van alatta? -Valami magyar, nemrég jött az utolsó etáppal. -No, szegény, ez megdöglött. -Mit csináljunk? -Ki kell húzni mindenképpen, még azt hinnék, hogy meglépett! - így folyt a társalgás fölöttem. Itt volt a végső pillanat, hogy megszólaljak : Húzzatok ki! Húzzatok ki! - kiáltottam. A meglepetés, a csodálkozás moraja volt a válasz. Hamarosan ott voltak az őrségből is jópáran...ilyet még nem láttak : egy rabra rázúdul egy vagonnyi rönk, és az a szerencsés fickó egy-két karcólással megússza... Hihetetlen! - mondták többen is, miközben egyenként, nagy vigyázattal emelték le egymásról a nehéz rönköket... „Ha már túlélte, nehogy mi öljük meg!” - mondtotta az egyik; ezt igen jó volt hallani. Közben az őrség telefonált, hogy állítsák le a szánok

siklását. Jóideig eltartott, amíg kihúztak a legalsó rönk alól. Itt aztán kiderült, hogy ez mentett meg a biztos haláltól: a fejemtől talán egy méterre - de még a hó alatt - állott egy jó félméteres törzs; aki ezt valamikor bennehagyta az anyaföldben, nem hajolt le a földfelszínig : így kényelmesebb volt neki a fűrészelés. Az én rönköm volt az, amelyik vállonütött, s aztán végével fennmaradt ezen a kiálló törzshöz, én meg alatta feküdvén védve voltam. Ha csak egyetlen rönk is akadálytalanul zuhan rám, csontjaimat gyufaszálként töri össze.

Az Isteni Gondviselés mentett meg.

Anyár végén - augusztus utolsó napjaitól - brigádommal a kisvasúti pálya karbantartását végeztük. Ezt a munkát éjszakai műszakban volt gazdaságos a lágernek vélünk végeztetni, hogy ne gátoljuk a nappal lebonyolított vasúti szállítást.

A fatelep és a fakitermelő helyek között, valamikor a szomszédos lágerek között szövevényes pályán kisvonat közlekedett. (Akkor már jól tudtam olvasni az orosz szöveget: a kis gőzmozdonyon díszes fémtábla hirdette, hogy ez a mozdony a prágai gyár ajándéka a dolgozó szovjet nép számára.) Nyáron, olvadáskor a pálya állandóan süllyedt, lévén a talaj ingoványos. A pályák karbantartása ilyenkor volt a legnehezebb, mivel a síneket állandóan szinten kellett tartani - ellenkező esetben a mocsár elnyelte volna vonatostul az egészét.

Így aztán éjjel - amikor nem volt közlekedés a vonalakon - erősfényű lámpák világánál, a megemelt talpfák alá cölöpöket dugtunk, vagy a pálya mellől földet, agyagot lapátoltunk.

Az embertelenül nehéz agyagot lapátolni az állandóan szemerkélő esőben:önmagában is kínzó szenvedés volt. Egy-két órán belül a vattás-ruha megszívta magát nedvességgel. Fázott, didergett benne az ember... így aztán lapátolt - amíg bírta. De legalább ilyen szenvedést jelentett számomra a milliárdnyi szűnyog. Olyan aprók voltak - míg meg nem szívták magukat - hogy nem is voltak láthatóak. Jólakott állapotukban akkorák voltak, mint egy jókora gombostű feje. Hiába próbáltam rongyos gúnyám ujját szorosra fűzni, mindenhová bejutottak. A lámpák fénye kilométerekről is oda vonzotta őket, és valóságos felhő vett körül bennünket belőlük. Még az sem tudott vigasztalni, hogy őreinket ugyanúgy gyötörték mint minket... azaz annyira mégsem, mert ha csak tehették tűz mellé álltak, s a füst némi védelmet nyújthatott. No meg nem kellett lapátolniuk a ragadós, nyúlós agyagot - faággal hessegették magukról az apró vérszopókat.

Ezen a munkán kivétel nélkül mindenki végsőkéig lepusztul előbb-utóbb. Hogy ez mit jelent, csak az tudja igazán aki szemtől szembe látott ilyen lényeket. A Palom parancsnoka ezért nem ment el a végsőkéig : a „2-ik” műszak embereit folyamatosan cserélte. A nyári időszakban két váltás volt, és így elkerülte idő előtti pusztulásunkat, a rábizott gazdasági egységre nézve hátrányos következményeit.

Talán két hónapot húztam ki ezen a munkán : csont és bőr voltam, amikor végre leváltottak onnan.

(Folytatjuk)

Ács József
KÖLTÉSZETTAN
BOHÓCOKKAL

Hules Béla: Egér-pillanat

Van Hules Bélának egy verse, melyben ezt írja: „Elképezelem a Passiót - bohócokkal / bugyogókban... mindenféle szokásos bohóckellékekkel a szereplők / Jézust pedig a szép bohóc alakítja.” És valóban: világunkban a szépség törvényen kívüli, felfoghatatlan, csodás esemény (Erdély Miklós egy előadásában a szépséget UFO-nak, azaz értelmezhetetlen, de felismerhető jelenségnek nevezte). A hetven éves Hules Béla Egér-pillanat címmel megjelent kötetének versei a fenti értelemben véve jézusiak.

A kötet elején körülményeskedő címekekkel ellátott bohóc-tréfák során bukdácsolunk keresztül (*kísérlet egy metafizikai tárgy leírására melodramaként előadva*), szójátékok, kínrímek és vizuális tréfák hökkentik és röhögtesik a nagyérdeműt. Ám a gyanútlan olvasó kisvártatva effélékbe botlik: „Végigcsinálni az egészet és meghalni. (Úgy látszik ez az ami semmiképpen nem megy.”, Hideg vízzel ilyképp leöntött képzeletbeli olvasónk elkomorul és gyanút fog - joggal. „Költészet és egyéb viccek, (mintha nyitva van a slicced.”? Lehet, hogy nem is olyan vicces ez az egész? „rajzolj magadnak házat / rajzolj magadnak farkast / legalább lesz egy házad / és lesz valami kint is”.

A „HAMLETI KÖLTÉSZET”

„... itt / csak a beszéd lehetséges igen a hallgatás sem / még a Wittgensteini hallgatás sem / csak a tréfa”, olvassuk, mintegy „komolyra fordítva a szót”. A hazugságok szorításában elnémuló úgy érzi, hogy a beszélt nyelv már-már reménytelenül túl van terhelve, fontos szavait „elhasználják” bizonyos élethazugságok automatikus fenntartására, a tradíció feledésbe merült egyéb beszédformáira pedig már alig-alig hagyatkozhat: azokat senki nem beszéli. De mennél ismertebb egy beszédmód, annál jobban elköptatta már az egyetemes nivellálódás. (ld.: „EZ A PLAKÁT / ÁRTALMATLAN. / ITT MÁR NEM LEHET ÁRTANI / SEMMIVEL.”) A vizsgálódó falba ütközik: a nyelv állapota ösztársadalmi folyamatok eredménye. Aki közlendőjéhez saját nyelvet konstruál, azt az a veszély fenyegeti, hogy rajta kívül senki sem érti, amit mond. (Ezzel a kényszerű helyzettel is összefügg az örökzöld vélekedés, miszerint a „mai költők érthetetlen verseket írnak.”) A kortárs költészet helyzete tehát jellegzetesen hamletti szituáció, keleten-nyugaton egyaránt. Hamletet fojtogatja ugyan a némaság, mégsem beszélhet az udvar agyonmanipulált nyelvén. Marad a bolond, a bohóc szerepe. „...Elgondolásaim nem oly titokzatosak, / sokkal nyilvánvalóbban félrekezelnek.” (*Tandori Dezső: H. királyfi, mostohaapja előtt*). A tréfa, mint egérút, vészkijárat a szakralitásba. A locsogás-fecsegés, a látszólagos mellébeszélés, mintegy a Wittgenstein-Cage vonal meghosszabbításaként. Ezért kulcsfigura ma a fenti idézet szerzője, aki már induló kötetben biztos érzékkel ütötte meg ezt a hangot. A hamletti költészet minden látszat ellenére korántsem eltökélt avangarde, nem az újítás jegyében újít, nem bódul meg saját eredményeitől, nem „eleddig kihasználatlan lehetőségeket fedez fel” a költészet furmányos iparosaként, hanem minden kényszerű trükkön keresztül „ugyanazt” mondja, alkalmasint egészségesen tradicionális.

MÍNUSZ PÁTOSZ?

Hules Béla 1977 és 1987 között keletkezett műveinek enigmatikussága, rejtényszerűsége is efféle belátás eredménye. „Mondandóját” hol emblémává zsugorítja, hol

parodisztikusan terjengős, ám a „lényeket” ügyesen kerülgető fejtegetéssé tágítja. A kettő szép egybeszerkesztése a crescendo és decrescendo. Ennek a verstípusnak mintegy „tovább üresített” változata az elmondhatóság korlátait immár kívülről szemlélő Pszeudopriváf.

Az ilyesféle felfedezésekből ugyanúgy válhat üres intellektuális modor, mint a patetikus lobogósból, ám az *Egér-pillanat* szerzőjét sokirányú érdeklődése és józansága megóvjaa a módszerfanatizmustól: kihántja a lírát, mint jelenséget a különböző irányú elfogultságok burkából. Visszahelyezi jogaiba a pátoszt, anélkül, hogy az experimentális költészetet olcsó játszadozásnak minősítené: „a szó az isten. // Persze a költészet / - ezt azért tisztába kell tenni - / nem valami tiszta és felülmúlhatatlan kulmináció, / csak egy kísérlet”, „valami nagyon kicsi dolog / amit nagyon kicsi lények csinálnak / és az a legcsodálatosabb hogy mennyire vigyáznak / hogy tökéletes legyen / amilyen persze egyáltalán nem lesz.” Más versek ugyanakkor nagyon is pontosan kirajzolják a pátosz létjogának körét: „Gyanúm, / hogy lényegében / ez sem komolyabb-szentebb mint a többi / ... / Kilépés! / Egy-egy pillanatban / a kutyák is magasztosnak érzik magukat” Igaz, „Tiltakozik a mindenség, / hogy te szépnek látod / pislákoló csillagaival?” De „Nézz körül. Ez itt a Teremtés. / Ne részletezz. Úgyis tudod. / Elég sok fagyalotot megettél. / Minden kommentár felesleges.” Ilyen józan és kijózanító dialógusokra másutt talán Vas Istvánnál bukkanhatunk. Ha egy amúgy szavakkal bíbelődő ember mondja nekünk, hogy „Ne várj sokat a szavaktól”, úgy értelme figyelmünkre érdemes.

A küldetéses öntudat díszzeitől ilyképp megfosztott alkotómunka az üdítően köznapi tűnődés, töprengés egy nemévé válik, „iámbor szentbeszédekben mondogatták hogy egész napunk legyen imádság eszerint nekem minden napom vers a legmodernebb irányzat szerint”, somolyog önkritikusan szerzőnk, hogy aztán vigyorogva így folytassa „és ha nem tudok elaludni zökkenőmentesen fojtathatom a papíron teljesen és maradéktalanul azonos stílusban és hőfokon hónaljban harminchategész valahány tízed”. Az érdektelennek tetsző hétköznapi aprólékos ábrázolása *lehetőség*. Lehetőség a „minden bagatellségen átfójo állandó áramok a minden bagatelli minden bagatellel és minden lényegessel összekötő áramló erők” érzékeltetéséhez. Nincs „misztikus élmény”, mert *minden* misztika. Wittgensteinnel: „Nem az a misztikum, hogy *milyen* a világ, hanem az, hogy van.”. A csak önmagára koncentrálo és önmagából merítő, vagy élményeit a konvenciók szerint „költőivé” szelektáló, bezárkózó költészet önméltóvá, terméketlenné válik. („Majd megint azt mondják: ez nem költészet. / Milyen a költészet? Emelkedett. Meg méj. Meg gazdag. Csodálatos. Vagy meghökentő. Avangard. Posztavangard. Ojan csavart. Meg még ojanabbul csavart. Piros. Fehér. Kék. Zöld. Mellbevág. Hasbarug. / Szóval költészet. / Ez meg nem az.” Végére is az igazi költészet nem a költészettel kapcsolatos különféle elvárások teljesítése, hanem az el nem várt felfedezése, „ha behúzzuk az evezőket / csak akkor vesszük észre a szellőt a madárrikoltást / a csonka holdat a nappali égen / csak ijenkor jutnak eszünkbe / valamikori tábornozatok és valamikori társak”, hogy „egészen más volt a világ a mozdulatok a hangulatok / más volt az ég és a felhők reggel mindenki elmesélte hogy mit álmodott.

AZ ELEVEN PANOPTIKUM

Az elmúlt évek üvegtégláin átderengő időtlen tájak az emlékezés ábrázoló jellegű verseiben, (mint a szöveg 2, túlnyomó része, a *nyár*, az *üvegajtó* vagy a „gombákhoz írott” *megbékélés*) közvetlen szépségükkel bizonyítják, hogy Hules Béla, noha érdekli a költői megszólalás filozófiája, nagyon is otthon van a nem reflexív, nem ironikus ún. „tiszta lírában”. És ezeknek a nosztalgikus szépségeknek miben sem mond ellent a múlt illúzióttan és könnyörtelen szemlélete a Felőttkorban. Mert nemcsak az eleven gazdaság de a *Ketten* Sándorral-ban ábrázolt

csúf sivárság, „az udvart borító beton”, is szép: amennyiben mindkettő a létezésre eszmélet.

A kötetnek talán épp ez a legnagyobb erénye. Költészet-panoptikum, de nem viaszabukkból, nem paródiákból, hanem élő, lélegző, szép költeményekből. A bohóc *valóban tud* (sőt: szeret!) fuvolázni, trombitálni, zongorázni, éppúgy játszik dobszólót, mint klasszikus műveket. „Mesterségem / ugyan cudar / mint kézenállva / hegedülni”.¹ Alteregója a kötet második részének mottójában emlegetett sokoldalú Miki bácsi „az alagsorból izmos ember”, aki „ijet is tud”. Ő is „komaj tehetség”, a maga festeti lámpaernyőivel, hiszen azok a bizonyos lámpaernyők is „rendesen meg vannak csinálva”.

A panoptikum legfurcsább darabjai, az itt-ott felbukkanó, eszperantóul írott versek kapcsán a verszene mesterének, Weöres Sándornak a tanácsa juthat eszünkbe: olvassunk olyan nyelven írott verseket, amelyet nem értünk. A eszperantó egyébként épp a „remény nyelve”, azé a reményé, hogy kölcsönösen megérthetjük egymást, s az emberiség a közös nyelv révén egy családba egyesülhet (a soknyelvű, ellenségeskedéssel teli Bialystokban felnőtt Zamenhof a nyelvnek mitikus jelentőséget tulajdonított). Egy-egy eszperantó vers szépsége csak a nyelv ismeretében tárul fel. Így különféle nemzeti nyelvekből ismerős szótöveivel - különös, túlvilági közlés képzetét keltheti az olvasóban.

GOLYÓSTOLLAL, ÍRÓGÉPPEL...

A kik a költészet kötöttségeit nyűgnek, megunt rutinnak érzik, gyakran igyekeznek segéderőként bevonnai a „vizualitást”, Bár a vizuális jelleg kétségkívül alkalmas rá, hogy a sívár rutinműnek is „modern”, „eredeti”, „kísérleti” jelleget kölcsönözzön, mintegy hamis habléval látva el azt, az irodalom talán mégsem csupán ezért habozik édesgyermekéknél keblére ölelni a vizuális költészetet. A képversek kilépnek az irodalom köréből, mert megtörik a befogadás hagyományos linearitását, ami a verset a szabályos ritmika lététől vagy nemlététől függetlenül is a zenéhez közelíti, „előadhatóvá” teszi: a vizualitás a költeményeket többféleképpen bejárhatóvá, „szemlélhetővé” teszi. Ebből következően a képversek teljesen más törvényeknek engedelmességeknek, mint a hagyományos költészet. A vizualitásba állépő költők többnyire megkönnyebbülnek kissé, mert a lineáris művek megalkotásának gyötrelmes, az átélés képességét újra meg újra igénybevevő munkáját felcserélhetik a távolságtartás lehetőségét kínáló és áttekinthetőbb síkbeli komponálással, a megnyugtató objektivitással vagy annak látszatával, a kész elemek rendezgetésével, a mesteremberség örömeivel.

A határesetek) különlegesen tipografizált, de lineárisan olvasható, kézzel írott vagy helyenként párhuzamos olvasatokat kínáló művek) elismerésével a képverseket tekinthetjük a nyelvi jelek sajátos jelentéstöbbletét kiaknázó képzőművészeti alkotásoknak.

A nyelv mély kompromittáltságát felismerő költők (mint Tandori vagy Hules) általában nem elméleti érdeklődésből vagy a „korszerűség” miatt nyúlnak vizuális eszközök után, hanem, mert írott műveik is gyakran konceptuálisak, csupán utalnak arra, aminek „elmondására” - szomorúan bár, de - nem látnak reményt. Kínrím vagy képi tréfa: egyremény. A közeg, a műfaj nem garanciája a hitelességnek, de az ellenkezőjének se. Az antilíra felfedezései („Hitted volna valaha is, hogy ilyen egyszerű is lehet?”) nem a líra ellen irányulnak. „Nem arról van szó, hogy a Sárkány meg minden egyéb csak mese.” Mert persze nem a nyelvvel van a „baj”. Velünk, emberekkel.

A világ felfedezésének lendületében lévő és önnön

gardistákkal szemben szerzőnk koránál fogva helyzeti előnyben van. Benne már beérek a felismerések, leülepedett a világ, a sokféle beszédmódot szemlátomást összekötik a közös felismerések. Őt a most indulóknál kevésbé fenyegeti a még semmit sem értő, de mindent kipróbálni akaró eklektizmus. Egy, a világháborút átélt ötvenegynéhány éves avantgardista-eszperantista a szájában még a Monarchia utóízével, fejében filozófiával, etológiával, latin műveltséggel, operettszövegekkel, népdalokkal és nyugatos költőkkel sajátos írógépvörseket (képeket) barkácsol, o és L betűkből összerótt formák hevernek az úton. Halottak. Felettük ferdén eszűző betűk: RORATE COELI DESUPER. Az ég harmatozik: golyók záporoznak. Másutt otromba gépbetűkből összerótt bomba riogat („kicsi madár mért oj fenn száll”).

A kézírásos versek a fentiek szerint egyszerre „olvashatók” és „szemlélhetőek”: a két hatáselem aránya közelíti őket egyik vagy másik műfaj felé. A kézírás megőrzi az írás verszöveget kísérő gesztusnyelvet („a nyomda aztán megöli, kikészíti, aprósüteményé préseli őket”). Ahogy bizonyos versek különös módon csak az előadás hatáselemeitől gyúlnak lángra, papíron fakók, itt sokszor a kézírás jegyei alapozzák meg a vers hatását (*Írásgyakorlat nagybetűkre* vagy a vérpirossal nyomott [A *halál hejrehozhatatlan*]) A mindezt azonban például bizvást megállná a helyét nyomtatásban is. A fenti párhuzammal: jó vers jól elmondva.

„A SZÓ / HOL-JA MIÉRT-JE IS ENYÉM”

Határ Győző egyik visszatérő panasz az, hogy Magyarhonban bölcsélet és költészet többnyire hallani sem akar egymásról. Szerinte az álproblémákról vitatkozó, komolykodó filozófusok a lírát játéknak tartják, a költők meg inkább kocsmáznak, gondolkodni nem szeretnek. E találó sztereotípiák rácsán aligha akadna fenn az-Egér-pillanat filozófus-szerzője.

Hules Béla „filozófiai költeményeinek” (pl. Dinók, *sötét sugallat, (utószó)*) egyébként semmi közük az előre felvázolt tételek nyomán látomásokat kibontó barokk alkotásokhoz. Költői művei a gondolat keletkezésének pillanatát ragadják meg: amikor az ész és az érzélem, a filozófia és a költészet együtt jutnak forrpontra. Ez az „a szó / amej legbelül marcangol fel / és amire formába sajtolódik / nem leli önmagát”. Filozófiai esszéi és költői művei közt folyamatos az átmenet. Hiszen a jelentős gondolatok ugyanúgy ihletett állapotok termékei, mint a versek. Ez utóbbiak párhuzamos mélységét-intenzitását épp az adja, hogy a két ihlet: egy. Ahogy a sötét sugallatban olvashatjuk: „lerombolódik a világ / vagy mint a száuruszok / a napok és az ég minden csodái / elég / és lobogása van csak / hogy lobogjak és ne kérdjem miért”.

A mi itt az élet „mint olyan” misztikumára vonatkozik, érthetjük a szerző költői ihletére is. Hiszen erre a kötetben belül kétségtelenül magaslati pontnak számító helyre is gondolhatunk a befejező versek egyikének, a horgonynak a kapcsán: „csupán / a beszélés zsiabasztó mákonyát / kívánom megint megegyeszer / érezni szétáradni tagjaimban / felgerjeszteni a létet[...]/ túl vagy innen a tetten tette- / ken tevésen nem valamiért és / valaminek levést csupán a lé- / tet innen és túl a hegyek hul- / lámzásain a széljárás változó- / sain a kavicsok kerekedésén / a fűszálak szőnyeggé szövő- / dö ismétlődésesein...” Többek közt épp ezek az életből semmit le nem tagadó, mégis oly napfényes tájak azok, amiért Hules Béla kötetében kirándulni érdemes.

(Orpheusz Könyvek-Pannon Tükör Könyvek, 1996)

1 egy mondat meg mégegy mondat (17), 2 (26), 3 figyelmeztetés, idejében (22), 4 tréfák (23), 5 Analóg jelenség, hogy a legvadabb lázadási sikerrel üzletlő szelídítette a rockzeneipar, a galériák pedig műtárgyiacellenes konceptművészeti alkotásokat kínálnak borsos áron - sikerrel., 6 Plakát 2 (66), 7 ...egy ojan világhoz./ amejben akár csak a legbárgyúbb vicc is létrejöhet, / Isten feltétlenül hozzátartozik.” (Van-e Isten?, 110), 8. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” (Wittgenstein: Logikai - filozófiai értekezés, 7) „Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.” (U.o. 6.522)-.Nincs mit mondanom, ezt mondom, és ez költészet.” (Cage), 9 Csak egy kísértet (37), 10 vackor (20), 1 1 „Költészet és egyéb viccek” (56), 12 Az artista tönkődik (57), 1 3 Summa (63), 14 Információk 1 2 (64), 15 foltjátólag (83), 16 pl. „Végre talán lesz lakásunk és egészen jó hejen, / a konyhából ki lehet alakítani a másik szobát, / a konyhát meg le lehet választani az előszobából”, stb.. (Harum dierum Carmina , 59), 1 7 LW.: Logikai filozófiai értekezés, 6.44, 1 8 Műhejgondok (60), 19 ha behúzzuk az evezőket (90), 20 mártogatok (148), 21 Id. 16. o, 22 enteriőr 2 (103), 23 Z emlékére (162), 24 Sárkány és szalonna (85), 25 Feloldhatatlan paradoxonok (12), 26 írásgyakorlat nagybetűkre (131), 27 (utószó) (145), 28 sötét sugallat (142), 29 horgony (1 85)

Baán Tibor
„A KÉT SZEMÉLYBEN
VÍVÓ LOVAG”

Takács László költészetéről

„Már ernyednek a fénytartó karok
 bizony a végét járja minden fibula és meddig jutottam
 a zsákkal Kanizsáig éppenhogy Kanizsáig”
 (Még élsz fényeskedsz)

Takács László (1935-1990) jelentős költő, aki az érvényesülés fórumaitól elzárva élt és alkotott. Kötete nem jelent meg, de verseire (*Eletünk, Jelenkor, Somogy, zalai antológiák*) fel kellett figyelni. Ezt az abszurd helyzetet így értelmezte a költő Pe Györgynek adott interjújában: „... szeretném leélni úgy az életemet, hogy nem kívül vagyok költő, hanem belül. Ahogyan Kavafisz (...) néhány lapon megjelenni majd.” Értelmezi, de aligha magyarázza. De miért csodálkozunk? Takács jobb sorsú nemzedéktársai közül Tandori Dezső vagy Marsall László se könnyen törte át a Kádár-korszak irodalompolitikáját jellemző gyanakvás és értetlenség falait. Takács már áttörni se akarta. Így lett - Büky Lászlót idézve - „belső emigráns”, aki azonban egyetlen percre se vonult ki a világból. Épp ellenkezőleg. Költészetében nem kevesebbre vállalkozik, mint kora valóságának megértésére és megítélésére. S épp ez a mellőzöttséget is felvállaló, már-már kiprovokáló morális felelősségtudat, kíméletlen igazságkeresés az, amely a „mag hó alatt” állapotában várakozó líra fontosságára felhívja a figyelmet. Felfedezésével már nem a költőnek, hanem önmagunknak teszünk/tehetünk szolgálatot.

A *Szalmaláng című* posztumusz kiadvány után (*Vadamosi füzetek*, 1995) jó alkalmat kínál erre - ugyancsak Pék Pál válogatásában és szerkesztésében - az életmű egészéből merítő s így a pályáivet is kirajzoló még *élsz fényeskedsz* című verskötet, mely hét versciklust tartalmaz (a hűsvétok *ürügén*, *Kutyaszegénység*, *Agyontestestített ellenérzések*, *Szalmaláng*, *ti meg csak papoltok*, *naplók*, *Apnoé*). A művet (a borítón Tiziano: Bacchus és Ariadnéjának színes részletével) a már idézett, a *Visszhang* című antológia számára készített 1983-as interjú zárja, melyben a „tanítás-árasztóként”, azaz tanárként tevékenykedő zalai költő, igazi poeta doctus, valósággal kulcsot ad költészetének megértéséhez. Erre azért is szükség van, mert Takács öntörvényű líravilágot alkotott. Mesterei közt nemcsak a próteuszi képességű Weöres, a dialektikát költői módszerként hasznosító Csorba Győző, a falusi-tanyasi Magyarországot belülről értő, de európai távlatokban gondolkodó Illyés Gyula, vagy a tárgyak „ütéseiben és kopásaiban a század írásjeleit” felismerő Pilinszky hatásával kell számolnunk, hanem Füst Milánéval is, akinek álarcos versei, mint a költői én relativizálásának kísérletei ösztönzően hatottak Takács költői dramaturgiájának kialakulására. Példázhatja ezt a kötetnyitó, ars-poeticának is felfogható *célszerű harag*, melyben a fa-lélet panaszló én monológját halljuk: „... sajog ezer helyen a letépett ág-seb / és beletört agyarakok férgesíti a vért / nincs kedvem megszagolni a fényt / de talpon vagyok buta könnyektől vakon / és szüntelenül mormolom a kötelességeimet / a lejtésekre cseppet se ügyelve / rókák már voltak most a sasokat várom / egyetlen nyárs lettem / célszerű harag”.

A versrészlet - úgy vélem - sokat elárul arról a tárgyiasító-absztrakciós eljárásról, amelyben a tárgyak, dolgok jelenségek emberi tartalmakat fejeznek ki s fordítva: az én érzelmei időről-időre tárgyiasulnak, mint ez az *Agónia című* versben is történik, ahol a vízköpő remülete önnön félelmeinket idézi: „Úgy maradt a rozsdá a vízköpő / szája szélén ahogy a kiapadás / első rémületében Még talán / hátra is nézett a válla fölött / mi miatt kések eddig özönlött”.

Ugyancsak érdekes, bár másfajta, a tárgyvilágra közvetlenül reflektáló viszonyt jelent Az *éj* kövei-nek IX. tétele, melyben a cserepek illeszkedése ürügén - milyen elképesztően költőietlen té-

ma! - Takács valóságos költői létegyenletet vezet le, melyben nemcsak az én determináltságáról, a „szorítja, nyomja, összefogja egyik dolog a másikat” József Attila-i tételének újszerű megfogalmazásáról van szó, hanem az én és a gondviselést játszó hatalom viszonyáról is: „A gondviselés - bele kell törödni - sokkal / inkább rendező/elv/erő, mint színehagyott misztikum. / És ők szépen illeszkednek és illeszkednek. / Hát mi testesült meg az ujjaimban? / Mind egyiknek meglelték azt az inkriminált oldalt. És csak azt. / Hová lett a formák önhitt egyszerűsége? / Be lehet lötytyinteni mindenkit mindenhová? /.../ Tudták a sorsukat, előre? / Mert hogy hidegvérűen várakoztak, cserépszerűen. / Tudták azt is, hogy megvan a helyük, eleve. Mint / a réti virágnak a civilizált váza? - Lehet. / Úgy látszik, cserépsorsukkal együtt jár / a terv; s beléjük van szöve, mint a szövetbe a minta.”

Az eddigi versrészletekben a kisvilág, a hétköznapi létezés nagyon is konkrét, érzéki észleletekben gazdag tényei vezetnek el a valóság mélyebb megértéséhez, a lét és a társadalom működésének megsejtéséhez, mely e lírában a valóság szerkezetének feltárását, a viszonyok és viszonylatok ábrázolását jelenti. Kérdés csak az, hogy a nyelv miképp tehető alkalmassá e rendkívül komplex tartalom kifejezésére? Takács László úgy látja - íme, e líra nyelvszemléletű megközelítése -, hogy „a verset verssé lényegében szemantikai ritmusa teszi /.../A szemantikai ritmus - a váratlanság, vagy az információ nyelvére lefordítva: az a bizonyos megdöbbentő, váratlan sajátosság, ami ott van a valóság felszínén - tulajdonképp csak vágásmintára vár. Szabásmintákra. Vagyis a leg-egyszerűbb „történetek” mögött is a legmélyebb líra van - feltéve - hogy átélem.” Nos, éppen az átélés e líra központi kérdése. Takács ugyanis sokféle, gyakran egymásnak ellentmondó helyzetekben, szerepekbe éli bele magát. Verseinek többsége az élőbeszéd természetességét és váratlan fordulatait hordozó, egymásnak felelő véleményekből, szólalombokból épül fel. Ez a költői dramaturgia nyilvánul meg akkor is, mikor - visszatérve első példánkhoz - a fa-létben az emberi-költői lét drámáját érzékeljük. A hagyományos értelemben monológként funkcionáló verset a költő ugyanis fikatív dialógussá alakítja oly módon, hogy a vers lírai alanya - a fa - a láthatatlan el-lenerőket is megidézi, mikor érveikkel vitázik.

Ez a fajta költői dramaturgia nemcsak a tárgyak „képviseletét” jelenti. A versek másik, jelentősebb vonulatában az én és a te, az én és az ők, az én és a világ párbeszéde zajlik. Eközben a gyerekként megélt háborús emlékek, a kamaszkor és az ifjúság éveit jelentő Rákosi-korszak „kutyaszegénysége”, a Kádár-éra szólamaival és hazugságaival szemben kiállás egyaránt foglalkoztatja a költőt, aki egyetlen pillanatra se veszítette el tisztánlátását. Pontosan tudja, hogy erkölcsi helytállás nélkül nincs hiteles emberi tartás, mint ez a felkiáltójelet verscímű emelő, önmegszólító szonettjének következő részletéből is kiűnik: „azt a kopjafát kell megszolgálni az ő öröme, // ki megszült és befogadott saját / országá és kényelme ellenére - / vállalva azt is: (nores leszek s galád.” Ez a keményen fogalmazott erkölcsi álláspont hitelesíti Takács László egész költészetét, mely a mellőzöttség és betegség szorításában, a jelképes és szó szerinti fuldoklás és levegőhiány görcsei közt alakult tárgyiasan keményre és szigorúra. Ugyanakkor ez a szigorúság éppenséggel nem zárja ki az oldottságot, az élettelséget. Takács versei ugyanis - mint ez a korábbiakból is kitűnt - rendkívül komplex képződmények. Élőbeszédet idéző fordulatok, kiszólások, abszurdítások, a tragikusait ironikusba fordító utalások (pl. „csak a nevelten erővonalak / tartanak mint a világvégi / kerítésekre tapadt papírrányakat / no még utoljára egy futam / Saul kilép Saulból viccelődés / tessék mondani domine / erre ment az én utam” (Pásztoróra), „hol van ez Dánia bűzétől / ugyanakkor hol van etől Dánia bűze” (*Ti meg csak papoltok*) illetve a mítosz és a mese ironikus kicsavarása, aktualizálása (pl. „hiába volt a sok gyakorlat / az árulás és az árultatás / fűrészpörrel kitömött végtagok / Alleluja” (*hiába volt*), „vonultunk Harangszó fenn / a fanyűvővel a drótvonóval / s két évadnyi ásszal Szánk beszöve pedig / fejenként adósk vagyunk / egy visszamondogotással (no *de majd kinő a szárnyunk*) egyaránt jellemzik.

E sokféle szólam, egymást ellenpontoszó vélemény, beszédmód egy olyan költői ént veit élénk, aki a valóságot s benne saját személyiségét is szüntelen mozgásban és küzdelemben látja. A *Nincs vége* című versben például így: „Ahány

lámpaoltás annyi lezáratlan én-ügy. Fohászokodom hogy / holnap ügyesebb élelmezebb leszek ENNEK IS MEGTEREMTETTEM AZ / ANTI-ját Nincs bennem semmi könyörület A gondolat-kör nem / enged ellazulni Még a vicceim is válaszok az önkívásra (A KÉT SZEMÉLYBEN VÍVÓ LOVAG). A vers, mely Takács emberi-költői magatartásának fontos kérdéseit veti fel csak látszólag tekinthető egy értelmiségi magatartás kifejezésének, valamiféle „én-ügynek”, hiszen a zalai költő önjellemzése - mint ezt a versek következő vonulata is igazolhatja - valójában a hetvenes-nyolcvanas évek Magyarországról - tágabb értelemben a közép-kelet-európai, majd csak közép-európai - jellemző a szóhasználat változása! - szituációról szól, melyben a dolgok, jelenségek mint „élő képtelenség” hatnak, ahol „minden a feje tetején áll, és ráadásul alig veszik észre, akik benne laknak” (Almási Miklós). Ez az ironikus vagy éppen tragikusan abszurd helyzet tükröződik Takács következő versrészleteiben: „ÉS KÖNNYŰSZERREL MEG TUDNÁM HAZUDTOLNI AZ EGESZET / Helyettük is gondolkodom ha egyszer elébük álltam / Mint a kosárfonó hajlítom a vesszőket / és a hézagok állandóan kétségbeesnek” (*Nincs vége*), „a céltalanság lett a cél / és mindig akad magyarázat” (*Az eltévedt legénykét*) „Az élit az égben lakozik / a kiutalható szárnyak arányában / a föld a kukacoké” (Ami a tiéd) „Fel se tűnik tisztnek közlegénynek / hol kellene járnunk” (no de majd *kinő a szárnyunk*) „Az egérfogó kitárgult fönn hát hol máshol / egymás vállára polgártársak” (*„itt az idő” / vagy mégse*) „Mit gondolsz mennyit nyomsz a latban / Legjobb lesz ha a számlapot / gondosan vakká vésed / és ráfésztet ihletetlen a saját száműzetésed figuráit” (A száműzetés figurái), „fogjátok meg újra a téglát / és építsetek falat a nemzethalálra” (Romulus unokái), „megnézted jól a „csalétket” megszagoltad / nincs-e manipulálva akik odatették / ügyelve a helyesírára is / ismernek” (*megnézted jól*).

Takács László - mint az eddigiekből kitűnik - egy olyan tragikomikus valóságra reflektál, ahol csupa képtelenség történik az igazságosság nevében. A költő - egyik idézet versének kifejezését használva - az „egérlétra” keresi, mely a csapdahelyzetből kifelé, a szabadságra vezet. Takács költészetében az írnia ez a bizonyos „egérlétra”, melyen felkapaszkodva nyilvánvalóvá válik az igazság. Leleplezhetővé a „tévedhetlenek velünk” (Tandori) hatalmi gőgje, a belenyugvás gerincpuhító alázata, a lélektani hadviselés eszköze: a manipuláció. De mindezek ellenére is Takács kritikai észrevételei, ironikus helyzetgyakorlati, lét- és beszédhelyzeti csak egyik szolamát jelentik - mégha fontos szolamát is - költészetének. Ezzel kapcsolatban csak egyetlen példa. A *Szalmaláng* című vers VII. tételében Don Quijote a következő szavakat intézi szolgájához: „mit gondolsz a kipányvázott ló fölmérheti-e / mi minden vár rá ha elbocsátaná a pánya // inkább / hálát ad a bizonyosságért”. A gondolat a függés élethelyzetének sok szempontú (ontológiai, történelmi, a korszak közérzetét feltáró, sőt a férfi-nő kapcsolat milyenségére is utaló) vizsgálatát jelent. S lényegében ehhez hasonló módon épülnek egymásra más versekben is a jelentésrétegek. Valójában ezek egymáshoz való viszonyából épül fel az a dialektikus viszonyrendszer, melyben Takács László világlátása értelmezhető.

Különös jelentőséggel bír e tekintetben a veszendőség, az elmúlástudat folytonos jelenléte, hol elhalkul, hol felerősödő szolama, mely a „csügggtél-e mélyebben mint a horog / a zsinórt éppen csak sejtve a nyelv alatt” (csüggfél-e) félelmeit, a „Megtudtam valahára az angyalság méreteit / a levegő-Óceán legfenekén fuldokolva „tragikumát (Az *éj kövei*, VIII.) artikulálja. Ez a sorsszerű mozzanat, a végzet - mely a költő életfonalát épp a rendszerváltás körüli időben vágta el - rejtélyesen beépül a lírába, s egy új dimenzióba emeli. A befejezettség, a visszafordíthatatlanság tragikus méltóságát kölcsönzi a „lyukas levegőben” küszködőnek, aki Neptunnal azonosítja magát: „Neptun voltam és vagyok és sose kell másért lemerülnöm / mindig csak hódolatból / mindig csak rangom miatt”. (Apnoé V.)

E lemerülés, úgy is mint a mellőzöttség, a sikertelenség felvállalása „csipőig kallódva az ingből”, s azt kérdezve „lesz-e hangja harangodnak” (Apnoé.I.) valóban rangot, a morális küldetésstudat és a költői felelősség rangját kölcsönzi Takács László életművének. Ideje fölfedeznünk!

(Pannon Tükrő Könyvek, 1996.)

Büky László SENKI ÚR SEMMIBE INDUL

Rákos Sándor verseiről

A cím olvastán epikára gyanakodhatni, hiszen „Senki” nevű hősök föl-fölbukkannak az Odüsszeia óta, és a mondatcím is - amelyet századunkban sokan kedveltek, ld. J. Soltész Katalin: A címadás nyelvi formái a magyar irodalomban. Magyar Nyelvőr 89 [1965.], 180 - ezt sejteti. Egyébként is az irodalmi szöveg az élő szervezetekhez hasonlóan működik, visszacsatolárendszerrel kapcsolódik az olvasóhoz, akit utasításokkal lát el, amint ezt többek között Jurij Lotman és részben hasonlóan Wolfgang Iser vallja, ld. Szili József: Az irodalom mint folyamat. In: Uő., A strukturalizmus után. Érték, vers, hatás, történet, nyelv az irodalomelméletben. Budapest, 1992. 157. Az elmúlt évtizedek magyar irodalmának ismerője Rákos Sándornak a neve alapján tudja, lírára számíthat. A szerző neve - tulajdonnév, amelynek minden lehetséges világban van vonatkozása nem beszélve arról, hogy bármilyen szintaktikai helyzetben és eredeti szerepkörében egzisztenciális előfeltevéssel jár, ld. Kiefer Ferenc: Az előfeltevések elmélete. Budapest, 1983. 228-9. Azonban „Senki” urat, a könyvben következő szöveg-halmaz várható hősét, éppen a költőnek, Rákos Sándornak a neve vezeti be egy lehetséges világba (vö. Csúri Károly: Lehetséges világok. Budapest, 1987. 336 és passim), ahol van vagy lehet valaminő vonatkozása, de nincsen egzisztenciális előfeltevése. Az irodalmi mű egyik tulajdonsága, hogy szövegének világa mintegy önállósodik, s ugyanakkor valamilyen szálon kapcsolódik szerzőjéhez. Lírai mű(vek) esetében ez a szál még inkább kitapintható, hiszen főként érzelmek, érzettartalmak válnak szövegművé (vagy - művekké), s ezek a lélekbeli lehetséges állapotok esetleg valós lelkiállapotok is, s nem függetlenek magától a szerzőtől, aki esetünkben nyilván önmaga Senki úr, aki Semmibe indul. S hogy ez miképpen felel meg vagy megfelel-e Rákos költői pályájának, vagy éppen emberi életútjának, nos, ezt bizonyára a költőnek 1949 óta sorjázó kótetit elemelve lehetne megvizsgálni és megállapítani.

A lírai én a semmibe indulást, amint a kötet szerkezete mutatja, bizonyos felkészüléssel kezdi. Először részleteket mond el magáról, életéről a *Töredék egy életrajzhoz* cikluscímhez sorolva néhány verset. A Napfogyatkozásban önmagát mint kimenős halálraítélet mutatja be, s hozzáfűzi a Gyarmat című szonettben, hogy önmagában élt, ahol a madár se jár: „hűsba zárt tartományok éghajlatának szélsőségeit tapasztal(gat)va. S amilyen szikár és csupán a végkifejlet közlésére szorítókozó a versbeszéd, olyan a formai módozat is: a szonettformából voltaképp a tizenöt sor marad, se rím, se ritmus nem cizellálja és nem szabályozza a szövegkülsőt és -belsőit, igazában a szonettnek a visszfénye ez, hasonlóan talán azéhoz az életéhez, amelyről a záró sor szól: „veszélyes élni a gyarmatokon”. Ugyanakkor az élet a költői én visszatekintésében „két végtelen közé szorult / árnyéknál is vékonyabb létezésem / előttem bonthatatlan végtelenség / mögöttem bonthatatlan végtelenség”, vagyis a létfolyamat tudatos ismerete és az ebbe való belehelyezkedés: „hullok alá semmibe halandó” (*Két töredék egy életrajzhoz*); egyébként a szövegmondategység *halandó* szava ragtalan állapothatározónak is, értelmezettje nélküli értelmezőnek is - *halandóként, én, halandó* - elemezhető, e grammatikai megoldás a Nyugatosok egyik stílusjegye volt. E grammatikai bizonytalanság jól segíti a verslezárást a téma hasonlóképp bizonytalanságba való lebegtetését, vö. Büky László: A versbefejezés grammatikájához. In: A magyar vers. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (1981. augusztus 10. 14.) Budapest, 1985. 67.)

Mélyen emberi, hogy a halálról a mondhatni: tudat által diktált verseket követi egy más jellegű verscsoport: A *hitetlen imája*. Az ugyanilyen című költeményben szinte közhelyessé váló annak a másutt már körülírt lénynek -

(pszeudo)mitikus? -alaknak a felidézése, aki a ciklus későbbi verseiben (kis kezdőbetűs) „isten”, az előző helyen (nagy kezdőbetűvel írt) szinekdochéval „ama Szem” (Két *töredék egy életrajzhoz*): „te legkisebb te legnagyobb / a roppant úr a homlokod / szemed napok naprendszerek / és robbanó tűz a szíved”. A- versépítés mesterségbeli tudása azonban segít úgy lezárni a szóban lévő költői szövegművet, hogy kioltja az igazságában végzetesen egyszerűt: „hiába kerestelek én is / s mennem ha kell majd úgy megyek / néven én sem neveztelek // nem tudtam igazi neved”. Az e körbe vont verseknek nem mindegyike tud azonban ilyen szerencsés szembeállással hatni, többször csak az első fajta igazságkimondás van meg: „egy percnyi enyhületet, békét” [*Végjáték*], „kétségek közt kérdőjelle görbülve / szóra bénán leborulok eléd” [*Elmenőben*]. – A Fehér ország cím után összefogott versek részben folytatják az imádság, a kérlelés témáját és többségükben a módszert is, a szinte egy kérésnyi, sóhajnyi vágy elmondását (*A zebegényi kerthez, Mostantól lakom otthonul, Fehér ország, Amelyben vénségét keserüli és az öreg szív hevét dicsérik*). A *Pár fényes órát* címűben és a *Zuhanás* című versben egységes és több szemantikai szálú a szövegépítés, vagyis nyoma sincs a témakifejtés közhelyé lebotott vagy leromlott megoldásának. Az előbbi igazolja ezt jól, hiszen benne ugyanúgy a mindenséghez szól a lírai én, mint a korábbiakban, de metonimikus megszólításával [*fény; nap sugárzó korongoddal*], a korábbi imaformával hatásos kívánsággá emelkedik: „fecskeszárnyvillanásnyi ideig még”. S ezt a „fecskeszárnyvillanásnyi” mértéknevet bontja ki a versbefejezés két összetevőre, melyek önmagukban is az értelmezhetőségnek azt a fajta bőséget (végtelenségét?) adják, amely az irodalmi mű (alap)sajátsága:

*fecskeszárnyvillanásnyi ideig még
fény marad a szememben
nap hősugárzó korongoddal
még egy kicsit melengess engem*

*nem nem is egy csorbitatlan ősz
hiszen az hosszú évszak
kegyetektől árnyéktalanul
pár fényes órát szeretnék csak*

*költözmadárként lebegve
fürödnék a végső sugárban
s érezném amíg zuhanok
vállam fölött kinyílni szárnyam*

Némelykor finom (ön)írónia szövi át a verset, szerep-játékkal élcelődik a lírai én [*Amelyben magát öreg boltoshoz hasonlítja*]: „A VERSET ma tartják kacatnak / s mire újra ideje jő / téged már régen földbe raktak / *sírboltodba* köszön be a vevő”. Fanyar humor másutt is van jelen (Haskelep), ritkán azonban csak a szerep nélküli állapotrajzelem, s nem is teremt gondolavillódzást: „indiánnak fagyos a nyár / de eszkimónak megteszi / még talán meleg is neki / égővén ilyet nem talál” [*Mostantól lakom otthonul*]. – Szonettal zárul e verscsoport, igazival, minden tekintetből nézvést: Csörte. Az oktáva és a szextett formai és tartalmi kezelése mintaszerű, a kardvívás szimbolikus esemény gyanánt a téma, a lezárás: „rostélyom leeresztve várom / Őt aki szökken szemtől-szembe / s mellemnek szegezi halálom”.

Az intellektuális humor és a nyelvben örömet lelő költő van jelen a *Görbe tér, görbe idő* néhány versében, így az *Akkor és ott*-ban, amelynek alcíme csaknem elmondja a szövegműkészítés technikáját, az ismétlésen alapuló variációkat létrehozó - mondjuk így: - sorszövő eljárását: Egy emlék idő- és tér-elemeinek szétválasztása és összeillesztése. A szétválasztott részek és a belőlük összeállított egész többféle minőséget eredményez a dolgoknak, a jelenségeknek a referenciájában, éppen úgy, mint az emberi életnek a rész szakaszai némelyikhez tartozó időskori szakával együtt új egészét alkotnak. – Ismét külön csoport a *Kancsalírím* néhány darabja. Egyikben - *A „megistenült” avagy „tökkelült” Claudius síron túli magánbeszéde* címűben - a halála után nem sokkal irodalmi alakká (is) lett Claudius császár életszemlélete van

átlényegítve, a „hatalom torzulásai”-t magyarázza, „hogyan normálisan kellett élnem csak azt tehettem én is / amit a normálisok -”. Claudius alakja bizonyára jelképes sokak számára korunkban Seneca munkája óta (*Játék az isteni Claudius haláláról*. Apocolocyntosis. Budapest, 1963. Ford. Szilágyi János György) és Robert Graves regényeinek hatására... Nincs híján a fanyar humornak és magyar nemzeti önismeretnek a (*Mindenkori*) *magyar királyok levélváltása (mindenkori) clunyi apáthurakkal* című költemény, amelynek levelei bizonyos formaelemek ismétlésének stílushatásával végül is tudatják, „hogyan immár / sem testeiből / vagy csontocskáiból / szenteknek / sem azoknak övezőiből / sem semmilyen / ereklyéből / nem kérünk / sem pedig / külső segítséget nem könyörgünk”. Egyébként a *csontocskáiból szenteknek* mintájú költői szórend meglehetősen gyakori a kötetben, ezt a fajta szórendet egyes megítélés szerint a köznyelvben, a nemzeti nyelv különféle írásos változataiban ritkán tarthatjuk, vö. Tompa József [szerk.], *A mai magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan I-II. Budapest, 1961 1962. 11.292, Grétsy László-Kovalovszky Miklós [szerk.], *Nyelvművelő kézikönyv I-II*. 11.241. A birtokszó mögé helyezett birtokosjelző jobbára csak a kései ómagyar korban jelent meg, például: *ki azkoron vala vikáriusa az szerzetnek* [Jókai-kódex 23, mai helyesírással], innen van a szerkezet régies hatása, amelyet a Rákos Sándor - példa is fölhasznál.

Azok a versek, amelyek *Az elragadtatásról* címmel kerültek együvé (Áton igazsága, *A negyedik, Az elragadtatásról*), tartalmi és formai tekintetben is kevésbé hatásosak. Az *Áton* igazságában például éppen a sodró lendületű részt anakronizmus („vasat törtek”) biccenti meg. Hasonlóképp a tárgyi háttér izotópiája van megtörve az *A halászhoz* című versben: „amióta varsádba fogtál” - olvasható, majd: „csalétkedet felém vetted”, s ezután: *fuldoklom varsád fonatán*; „a varsa 'vesszőből font halfogó rekeszték’, amely számos alakváltozatban készül(t), csalétek nem kellett hozzá, a halat élve lehetett kivenni belőle. Az illetén apróságok azt jelzik, nem érlelte ki a szerző a parabolának szánt epikumot, és így a lírikumot sem, ámbátor tételesen egyet lehet a következtetésekkel és a következtetések tételével érteni, példaként: „[az] Igazságot / bár hegyeket rakjanak rá / tengereket zuhantsanak / ártó erő rossz varázslat / sem a zsarnok vakmerése / sem a szolga gyávasága / sem sokaság szeszélye / be nem fődí ki nem oltja” [*Áton igazsága*].

A verseskönyv utolsó fejezetcíme adja a kötet címet. Senki úr itt néhány kedves emléksomajgát rendez el: Füst Milán-émlékek, Szabó Lőrinc-, Jékely-, Kamondy, Weöres- és Nemes Nagy Ágnes-élmények sorakoznak egybekel mellett. Alighanem a *Szindbád estéje* című vers tükrözi leginkább a semmibe indulás nagyon is valós, életes előzményeit: „dagálykor még a hajóroncs-öregség / előntött rakodóteréből / kimos a víz egy nagy bálányi múltat” indul a költemény, majd szerelmek, (színművés-) nők idéződnek föl, Szindbád „hímzés fölé hajoló törékeny / pest-budai úri hölgyet vagy inkább / ünnepségre-kész libatömő vidéki / asszonyságot szublímál a papíron”. – E ciklusban található az elindulás utáni állapot megjövendőlt állapotrajza is:

*ha isten lakott bennem
és ő súgta a verset
ha ördög lakott bennem
és ő súgta a verset
most már egyre megy
verstelen csönd falaim között
a lakó elköltözött*

Az *indul*, hogy visszatérjünk a kötet címéhez, inchoatívan ige, és ingresszív szituációban használatos: egy állapot vagy folyamat végét, beálltát jelöli. *Senki úr Semmibe indul*, de a folyamat beálltáról szerencsére nincsen szó, ezért is jöhetett létre ez a kötet, amely kétségkívül egy emberi lelkiállapotnak olyan rajza, amely bár: „A VERSET ma tartják kacatnak” -ráébreszti olvasóját, hogy előbb-utóbb ő is a semmibe indul.

(Belvárosi Könyvkiadó, Budapest. 1996.)

Németh József

A REGÉNYHŐS NAPLÓJA

Papp Simon: Életem

Külső megjelenésében szerény, de jelentőségében kiemelkedő művet tett le a magyar tudomány asztalára a mind sokoldalúbb munkát végző Magyar Olajipari Múzeum. Az intézmény igazgatója és vezető munkatársa szakszerű szöveggondozásában, hasznos eligazító jegyzetekkel kísérve közreadta Papp Simon *Életem* című kötetét.

Papp Simon (1866-1970) a hazai geológia tudományának tán legnagyobb, a magyar kőolajkutatásnak biztosan legsikeresebb, egyúttal legtragikusabb alakja. Egyetemi tanár volt, akadémikus, sok-sok honi és külföldi tudós társaság aktív tagja. Rendkívül eredményes, ezért anyagilag is elismert kutató: Erdély, majd Albánia, Németország, Új-Guinea, Ausztrália, Kis-Ázsia, Kanada földjét vallatta, főleg kőolajat és földgázt keresve. A harmincas években szénhidrogén bányászatunk megteremtője, az első sikeres zalai olajkút kijelölője, 1945-1948 között a MAORT vezérigazgatója.

62 esztendő, amikor koncepció perben első fokon halálra, másodfokon életfogytig tartó börtönre ítélték ezt a politikával soha nem foglalkozó embert. A látványos akcióban áldozat volt: a szabotázs vádjára a magyar kőolajbányászat amerikai tulajdonú vállalatának államosításához szolgált alapul. Védelmében cége vezetői tehetetlenek vagy óvatosak, a vád összetételében néhány magyar szakember aktív vagy gyáva volt.

1955-ben szabadult. Másfél évtizedet élt még, megélhetési gondokkal küszködött, neve ritkán hangozott el, csak a szűkebb szakma emlegette. Hol tisztelettel, hol büntudattal, de mindvégig csendben, óvatosan.

Nehéz életútjának néhány mozzanata ihlette Galgóczy Erzsébetet, amikor róla mintázta *Vidravas* című, nagy sikerű regényének Simon Pál alakját. (1984) Sok-sok huzavona árán a Magyar Olajipari Múzeumban 1987-ben a szakma nagyjai közt az ő szobrát is felállíthatták, melynek talapzatában hamvai is nyugalomra lelhetnek. 1989-ben akadémiai tagságot is helyreállították. Életeművét a Múzeum szép kiállításon idézte fel, 1996 tavasza óta emlékszobába kerültek a történelem forgószélből megmenekült személyes tárgyai is.

Papp Simon nem írt kiadásra szánt önéletrajzt. Egész életében azonban naplót vezetett, ennek alapján a hatvanas években a Magyar Tudományos Akadémia kérésére írta meg terjedelmes önéletrajzát. Ehhez később több dokumentumot csatolt, kiegészítéseket fűzött. Ezek szolgálták jelen kiadás alapjául.

A kötet mindenekelőtt a szakmának forrásértékű kiadványa. Nemcsak a szerző személye miatt, hanem azért is, mert alig van a magyar kőolajkutatás történetének olyan számottevő, 1920-1970 közt tevékenykedő képviselője, akinek legalább a neve ne tűnne fel e lapokon. A hazai szénhidrogénipar minden mai és jövőendő historikusa ezután a koronatanú valóságát is felhasználhatja kutató munkájához.

Nekünk zalaiaknak nem elhanyagolható értéket jelent, hogy a megyekronika fontos lapjaihoz újabb kúffőt vehetünk kézbe. (Köztük fotókat is, pl. Horthy Miklós budafapusztai, Teleki Pál bázakerettyei látogatásáról.)

A kötet nehéz, küzdelmekkel teli századunk közepéről elgondolkodtató tényeket közöl mindenkiel, aki a korszakot jobban meg szeretné ismerni. A 40-es, 50-es évek fordulójának pereiről, börtönvilágáról már polnyi emlékezés megjelent. A szerzők politikai szerepe, életútja rendkívül változatos: köztük Kállay Gyula, Mindszenty József, Szász Béla, Faludy György neve egyaránt megtalálható. Papp Simon mégis tud újat mondani. Nem íróként, nem politikusként emlékezik, nem az öngazolás szándékával ült az írógép elé. Csak a szakmai kihívást

érezte, amikor a börtönből Recsk környékére szállították, hogy vizet keressen, mi a groteszk, tragikus helyzetet is: rabot visznek, hogy egy kegyetlen tábor szűkös vízkészletét biztosítani tudják. Csak mellékesen tudjuk meg, hogy amikor másik cellába költöztetik, egy Aczél György nevű rab cipeli holmiját, vagy hogy az őt elítélő népbíróban felismeri hajdani nagybányai osztálytársának magyarosított nevű fiát. A korszak kísérteties hangulatát jól jellemzi, hogy a fogoly elődöt a börtönében felkeresi az utód vezérigazgató, s hogy a külvilágban szigorú titokként kezelt fúrásíri eredményeket a cellába szorított rab elemzi, értékeli.

Köszönet érte a Magyar Olajipari Múzeumnak, Tóth Jánosnak, Srágli Lajosnak, hogy Papp Simon életrajzának közzétételével nemcsak a szakmának, hanem századunk iránt érdeklődő kortársainknak, utódainknak is hasznos, tanulságos művet nyújtottak át.

(Zalaegerszeg, 1996. 351 old.)

Simon Géza Gábor

HALÁSZ GYULA: JAZZ KANIZSÁN

Jazz-hétvégétől az Alpok-Adriáig

A magyar jazz jó százesztendő története bővelkedik sikersztorikban. Hogy ezekből csak nagyon-nagyon kevés ismert legalább részben (Benkó Dixieland, Molnár Dixieland, Dudás Lajos, Víg Tamás, Kovács Gyula, Pege Aladár) annak oka számos. A legfőbb talán az, hogy a hivatalos magyar jazztörténet a rendszerváltásig csak a hatvanas évekig vezetett vissza. Ami azelőtt volt, az legfeljebb improvizatív tánczene minősítést kaphatott. Ennek megfelelően az a néhány megszűnt (Csányi Attila, Pál Sándor, Simon Géza Gábor), aki ezt az időhatárt saját alap kutatásai alapján már a hatvanas évek végén a századelőre, azaz jó hatvan évvel korábbra tette, nem sok babért arathatott. A már a kereskedelmi áruismertetésekben is szereplő kétlemes magyar jazztörténeti antológiát törölték a kiadási listáról. A jóval későbbi próbálkozás, az első magyar jazztörténeti lemez a hazai elutasítás után hetekkel (!) megjelent Nagy-Britanniában, a második LP alig hosszabb átfutással a Német Szövetségi Köztársaságban...

Az első magyar jazztörténeti könyv a hazai hivatásos nagy kiadók merev elzárkózása után a korra jellemzően, a KISZ Baranya megyei Bizottsága (!!) és a Baranya megyei Művelődési Központ közös kiadványaként, 1985-ben Pécsen jelent meg.

Az egyközpontú rendszer úgymond profi (?) kiadói a továbbiakban sem kápráztatták el a hazai és a nem kis számú külföldi érdeklődőt. Az újabb köteteket jobbára a szerzők által verbuvált alkalmi jazztámogatók jóvoltából olvashatták az érdeklődők.

A rendszerváltás után, napjainkban pusztán annyi történt, hogy a nagy halak privatizált cégeként, sokszor nemzetközi molochok karmaiban immár nem a központi (párt/állami) irányítást figyelik, hanem a profitot, aminek úgy esik áldozatul minden, ami kulturális érték, hogy az vérlázító. (Erre vonatkozóan nem árt tanulmányozni a mostanában mintaként emlegetett Európai Közösség adatait. A kultúrátámogatás összege ott már vésszesen közeledik a nulla egész százalékhoz...)

Ilyen helyzetben a nyugati (jazz) szerzők szponzorokat keresnek és az ott még meglévő polgári réteg és többek között a gazdasági kiszámíthatóság miatt is jobban prosperáló cégek jóvoltából igen gyorsan publikálni is tudják kötetüket. Német nyelvterületen például 4-500 (négy-ötszáz!) példányban. Ehhez képest kötetünk szerzője/szerkesztője igazán derűlátó lehet, hiszen magánkiadásban megjelent kötetét nem kevesebb mint ezer példányban nyomatta ki. Talán hallott valamit arról, hogy a

már említett, Pécssett megjelent magyar jazztörténeti mű, az első magyar jazzdiszkográfia nagyobb példányban kelt el csak a magyar piacon, mint az-annak szakmai, feldolgozási mintájául szolgáló világhírű Brian Rust mű, a Jazz Records 1897-1942 az egész világon?

Akár így van, akár nem, Halász Gyula merész fickó. Míg mások évek-évtizedek óta hablatyolnak arról, hogy ez meg az kellene a jazzről magyarul, addig ő egy merész húzással rögtön alapműnek számító témát tesz le az asztalra. A jó huszonöt esztendő jazzműltra visszatekintő Nagykanizsa jazzélete időbeni kiterjedésben bizonyára nem nyújt akkora lehetőségeket mint egy még megírandó jazztörténet az immár hetvenedik (!) jazzéven túllevő Debrecenről. A jóval rövidebb időszak viszont jóval komprimáltabb is, hiszen ez idő alatt Nagykanizsa a hazai jazzélet egyik olyan fellegvára lett, ahol fellépni sikk volt és amelyet nemzetközi szinten is jegyeztek és jegyeznek.

Halász Gyula alapadatokat gyűjtött, alapkatásokat végzett, amiért soha nem lehet eléggé hálás az utókor. Már-már teljesen komputerezálódó világunkban ugyanis majdnem mindenki a már kész anyagokból dolgozik, nyakra-főre szülik például az olyan jazztörténeti műveket és jazzlexikonokat, amelyeket kisiskolás módjára szabályszerűen összeollóztak, és egyetlen (általános iskolai szinten mért) új gondolat sincs bennük.

AJazz Kanizsán szerzője ezekkel szemben nem adatbázisokból, korábban megjelent kötetekből mazsolázgat, hanem maga gyűjtötte össze anyagát - példát mutatva arra, hogy nem kell zeneakadémiai, főiskolai, kutatói végzettség ahhoz, hogy valaki igen hasznos alapvetési munkát végezzen például a zenetörténetben. A kellő történeti távlat még hiányzik, de amikor az ifjú szerző továbbfejleszti kötetének témáját, valószínűleg ez is meglesz. Bár, ha Halász Gyula ilyen gyorsan dolgozik, akkor elsősorban bővítésekben kell gondolkodnia. Még nem szaktudós, de a legjobb úton van afelé, hogy azzá váljon. Így következő kötetében már biztosan lesz egy komolyabb bibliográfia és egy névmutató, amely az utóbbi évtizedek szakkönyveiből (is) oly fájdalmasan hiányzik. A nemzetközi fesztiválok résztvevőinek

puszta felsorolása is komoly tett, hiszen bizony (mint az jazzkoncerteken gyakorta megesik) sok-sok változás volt a zenekarokban. Komolyabb filológiai munkával a bővítés során mindenképp valamennyi fellépő együttes valamennyi tagját és hangszerét jó lenne felsorolni. Ez sok jó támpontot adhatna a kutatóknak, az egykorú hallgatóknak és a jelenlegi olvasóknak, akik például együttesek tagjait kívánják pontosan ismerni, arról nem is beszélve, hogy ezen adatok birtokában például utána lehetne járni sok-sok hangfelvételnak, amelyek az egyes eseményeken készültek. Márpedig tudjuk, hogy a világ legpompásabb jazztörténete sem ér semmit hangfelvételek nélkül. Miután Kanizsán is van olyanfajta törekvés, hogy a hangzó anyagok egy része valamikor publikálásra kerüljön, én mindenképp itt látnám a kutatás soronkövetkező teendőit. Ugyanakkor bízom abban, hogy egy későbbi kanizsai jazztörténet már nemcsak egyetlen kereskedelmi hangfelvételt fog megnevezni, hanem sok tucatot, esetleg egy-kétszáz darabot. Végül is a CD-k korában már csak a jó szponzorokat kell előtalálni. Persze ez sem kis dolog, de e könyv is példa arra, hogy vannak szponzorálásra kapható (jobbára kis) cégek, támogatni hajlandó magánemberek és mindenekelőtt olyan példát mutató önkormányzatok mint a fő támogató Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata, vagy a támogatók sorában szereplő Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés. Ez az a jövőbe mutató út, amely sok hasonló kötetet kellene, hogy eredményezzen kis hazánkban.

Ahelyiek pedig alighanem egy jó kis nagykanizsai jazztörténeti CD sorozaton törhetnek a fejüket, ami a zene egységes nemzetközi nyelvén öregbíthetné a város hírnevét Japántól Brazíliáig, Hollandiától Olaszorszáig. És akkor az olaj meg a bútorgyártás termékei mellett a nagykanizsai jazz is kézzelfoghatóan, füllel hallhatóan reprezentálhatná Nagykanizsát. Szekszárdon, Kecskeméten, Dabason, Dunakeszin már számos kiváló, jól funkcionáló, CD-ről hallgatható jazzpélda van. Arról már nem is beszélve, hogy ez a hírnév jóval kevésbé költségigényes folyamatos beruházásokat igényel, mint a kimondottan ipari termékek. És manapság ez korántsem utolsó szempont.

(A szerző magánkiadása. Nagykanizsa, 1996.)

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus (Budapest)	Kovács Sándor Iván irodalomtörténész (Budapest)
Arany Horváth Zsuzsa, újságíró (Zalaegerszeg)	Lászlóffy Csaba költő, író (Kolozsvár)
Baán Tibor költő, kritikus (Budapest)	Lainhardtne Bertalan Emma író (Sopron)
Berentés Tamás nyug.hov.örjg. (Nagykanizsa)	Makay Ida költő (Vésztő)
Bíró József költő (Budapest)	Nagy Előd festőművész (Budapest)
Büky László nyelvész, egyetemi tanár (Szeged)	Násza Katalin költő (Zalaegerszeg)
Dienes Ottó irodalomtörténész (Székesfehérvár)	Németh József irodalomtörténész (Zalaegerszeg)
Ébert Tibor költő, drámaíró (Budapest)	Nyírfalvi Károly költő (Budapest)
Fa Ede költő (Lisző)	Pető Zsolt költő (Szombathely)
Fábián László író (Budapest)	Pezzetta Umberto fotóriporter (Zalaegerszeg)
Fejtő Ferenc politológus, író (Párizs)	Pösa Zoltán költő, író (Budapest)
Forrái Eszter költő (Párizs)	Sarusi Mihály író (Békéscsaba)
Gaál Károly költő (Zalaegerszeg)	Simon Géza Gábor jazz-kutató (Budapest)
Gábor Jenő kutató (Nagykanizsa)	Somos Béla költő, író (Budapest)
Gyurik Irén költő (Iharosberény)	Szántó Endre népművelő (Hévíz)
Hules Béla költő (Budapest)	Szeles József költő (Keszthely)
Jagasics Béla szociológus (Zalaegerszeg)	Szaliva János költő (Nagykanizsa)
Karoy Lajos költő (Keszthely)	Tari István költő (Óbecse)
Kemsei István költő (Budapest)	Tornai József költő (Budapest)
	Wéber Antal irodalomtörténész (Budapest)

1997/1. (januári-februári) számunk 31. oldalán szereplő Hamvas Béla portré M. Kemény Judit munkája. Nevének elhagyásáért a művésztől elnézést kérünk. (A szerk.)

MAGYAR KÜLKERESKEDELMI BANK

Nyíltvégű befektetési alapok

PRÉMIUM

Nyíltvégű Befektetési Alap

20,5%

hozamgaranciával

- ✓ A nyíltvégű befektetési alapok különböző konstrukciói elsősorban a magánbefektetők részére jelentenek kedvező megtakarítási formát.
- ✓ A befektetési jegyek lekötés nélkül biztosítanak kedvező hozamot.
- ✓ A magánbefektetők számára további előny az adóvisszatérítési lehetőség.
- ✓ Az értékpapírok a Magyar Külkereskedelmi Bank pénztáraiban és fiókjaiban vásárolhatók meg.

Nyíltvégű befektetési alapok - Az idő csúcserőkei

További felvilágosítást a 268-7081-es telefonszámon, illetve az MKB Rt. Nagykanizsai Fiókjában kérhet.
8800 Nagykanizsa, Erzsébet tér 8. Tel.: 06-(93)-310-920

Az értékmutató

PANNON LOKOK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Somogy megyei összeállításunkban Bertók László, Bisztray Ádám, Cserba Júlia, Cséby Géza, Csernák Árpád, Fodor András, Gere István, Géger Melinda, Horváth János, Kelemen Lajos, Kerék Imre, Matyikó Sebestyén József, Németh István Péter, Nyári László, Oláh János, Pogány Gábor, Praznovszky Mihály, Sándor János, Somlyó György, Szabó Sándor, Szántó Endre, Szapudi András, Takáts Gyula, Tüskés Tibor, Vincze Dezső írásai és somogyi képzőművészek alkotásai

Kortársunk Mikszáth Kálmán * Alföldy Jenő, Bayer Béla, Csűrös Miklós, Ébert Tibor, Fábrián László, Kerék Imre, Tarján Tamás és Sarusi Mihály esszéi

Szemle * Borbás György, Győrffy László, Laczkó András, Tüskés Tibor és Zeke Gyula írásairól, a Rippl-Rónai Emlékkönyvről és a Szántódi Füzetekről

1997

Ára: 95 Ft